

**EVENIMENTELE DIN IULIE-AUGUST 1917 ÎN REGIUNEA
MUNȚILOR PIND – ÎNCERCARE DE CREARE A UNEI
STATALITĂȚI A AROMÂNILOR.
DOCUMENTE INEDITE ȘI MĂRTURII.
STUDIU ISTORIOGRAFIC ȘI ARHIVISTIC**

STOICA LASCU

Se împlinesc în acest an nouă decenii de la evenimentele din Munții Pindului (nordul Greciei), respectiv „încercarea nereușită a aromânilor, în 1917, de a crea un Principat al Pindului, cu capitala la Aminciu (Metsovo). Este, într’adevăr, vorba de o pagină interesantă din trecutul nostru asupra căruia s’a scris foarte puțin”¹.

¹ V. Tega, *Aromânii văzuți de călători francezi*. Extras din „Buletinul Bibliotecii Române” (vol.XI /XV/ – Serie nouă), 1984 (Institutul Român de Cercetări – Freiburg-Germania, Biblioteca Română – Freiburg-Germania), 1984, pp. 172-173. Autorului îi este prilejuită această constatare în contextul relevării informațiilor francezului J. Bourcart, membru al Corpului Expediționar Francez din Primul Război Mondial, despre faptul că „în mijlocul populației albaneze subzistă câteva colonii străine mai puțin importante. Cei mai numeroși sunt românii, numiți de asemenea cuțovlahi, țințari sau aromâni. (...) Ocuparea temporară a Pindului de către trupele franceze și apoi de către cele italiene a trezit încă odată aceste vechi amintiri, abandonate, din păcate, din nou după plecarea armatelor aliate”.

Cunoscutul geograf francez (1891-1965) a susținut, în 1923, o conferință în cadrul cursurilor Universității Populare „N. Iorga” de la Vălenii de Munte, prezentată într-o revistă din Capitală („spicuirii”) de către liceanul – pe atunci – Valeriu Papahagi (1906-1984). Arătând că „În Occident nu se știe (determinare prea categorică, totuși – n.n.) de existența românilor din Macedonia. Ba nici numele lor nu este cunoscut”, conferențiarul afirmă: „Eu cred că numai în Pind sunt cel puțin 20.000 de români grupați în jurul orașelor Mețova și Samarina, adică în partea cea mai frumoasă a Pindului, așezată între Albania de Sud și Thesalia de Nord. Dar dacă pătrundem mai adânc, în toată Thesalia se găsesc încă urme de cântece, de costume și de moravuri românești, care contrastează curios cu mediul grec; eu cred că cea mai mare parte a locuitorilor din munții Pindului sunt români. Ei au dat Greciei mai ales, pe primii ei binefăcători”. Relevând rolul lui Apostol Mărgărit („adevăratul apostol al Macedoniei”), el arată că „În acest moment (la începutul secolului al XX-lea – n.n.), cu toată propaganda lui Apostol Mărgărit, o bună parte din acești români din Pind ținea încă la cultura greacă. Erau oameni (bilingues) cari vorbeau două limbi, cari învățaseră grecește în școli și cari nu puteau să se despartă cu totul de Grecia.

Numai când a venit marele război, și când hazardul împrejurărilor a făcut ca regimentele noastre de cavalerie să pătrundă în Pind ca să curețe acest cuib de *comitajii* cari amenințau comunicațiile armatei franceze – noi cari nu cunoșteam deloc această chestiune, *văzurăm apărând în toată regiunea tricolorul francez alături de cel român.*

Studiul de caz din prezentele pagini ia în considerare o analiză comentată și adnotată a izvoarelor edite – memorialistice, documentare –, a publicisticii și comentariilor istoriografice² și introduce în circuit câteva documente arhivistice inedite ce relevă mai apropiat de adevăr dimensiunea amintitei „încercări”; o simplă proiecție ideatică, fără nici un suport politic, animată, în fapt, de simțămintele antigrecești ale acelor aromâni, din câteva așezări pindene, care în dorința de-ași păstra individualitatea etnolingvistică și conștiința de apartenența la românitătea balcanică, au forțat – fără a ține seama de contextul geopolitic respectiv – o construcție statală „autonomă” sau „independentă”, cu nici șansă, în contextul istoric dat, de viabilitate (realitate relevantă, mai apoi, de unii dintre participanți, de martori oculari sau publiciști/comentatori români de sorginte aromână).

Cronologie

17 iulie. Într-o *circulară*, consulul României la Ianina recomandă institutorilor români din așezările din Munții Pindului „prudență și rezervă” (*raport* Consulat, 9 septembrie). - 22 iulie. *Telegramă* către consulul Franței la Ianina, expedită de către „reprezentanții românilor din satele din Pind reuniți la Meșovo” (26 de semnatori). - 23 iulie. În *scrisoarea-răspuns* (la *circulara* din 17 iulie), directorul Școlii Române din Turia, N. Nibi – „funcționar al neamului nostru (a României)” – exprimă starea de spirit, tot mai radicalizată, a românilor pindeni: „Mai bine morți, decât sub jugul grecesc”; „De când au venit italienii am gustat și noi din libertate și din odihnă!”; „Trăiți în oraș și nesupărați de nimeni; dar nouă, de la sate, ne-a ajuns cuțitul la os”. - 27 iulie. *Telegramă* către Ion I.C. Brătianu, primul-ministru al României, adresată – de la Samarina – de primarii și delegații așezărilor locuite de aromâni din zona Munților Pind:

Noi credeam, pe baza bărților, că pătrundem într'un teritoriu cu totul grec și ajuserăm, la Meșova de exemplu, într'o regiune unde aproape fiecare casă era gătită cu drapel francez și românesc.

În vremea acestei scurte ocupațiuni franceze și mai ales în timpul celei italiene care urmă și care de asemenea încurajă această mișcare, numeroase școli fură redeschise în Pind” – V. P/apahagi/., *Constatările unui francez privitoare la românii din Macedonia*. Spicuirii din conferința ținută la Universitatea din Văleni de Munte de dr. Bourcard (*sic!*), în „Tribuna românilor de peste hotare”, I, nr. 2, februarie 1924, pp. 16-17.

²² Comentariile, de pildă, despre „une éphémère «république des Roumains du Pinde et du Zagor» /qui/ fut proclamée par des représentants des bourgs (*sic!* –n.n.) et des villages de la région se réunirent à Meșovo, le bourg pressenti pour être la capitale de ladite république, selon Georgios Platariis (...)” – N. Trifon, *Les Aroumains un peuple qui s'en va*. Suivi de *L'aroumain parlé à Meșovo*, par Stamatis Beis. *Le nomadisme chez les Roumains*, par Thede Kahl, Acratie, f.l. /La Bussière/, 2005, pp. 270-271.

Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind...

Samarina, Avdela, Perivole, Băiasa, Aminciu/Mețovo, Paleoseli, Turia, Breaza, Laca, Dobrinova, Armata, Smixi. *Telegrame* către șefii de state, prim-miniștrii sau miniștrii de Externe ai S.U.A., Angliei, Franței, Rusiei, Italiei, Belgiei. - 28 august. *Scrisoare* (nedepistată în arhiva M.A.E) adresată „de cei în drept” institutorilor români din așezările pindene (*raport* Consulat, 7 septembrie). - 29 august. La Samarina „Românii au proclamat autonomia Pindului” (*raport* Consulat, 7 sept.). „La 29 august (marți – n.n.) au proclamat independența Cantonului românesc din Pind, punându-se sub protecția Italiei”. După sfințirea drapelului, „Rescuțații au constituit apoi un Comitet diriguitor compus de șapte persoane și anume: D-nii Dr. Demetru Diamandi, Ianaculi Dabura, Mihali Teguiani, Tache Nibi, Zicu Araia, Alcibiade Diamandi și Sterie Caragiani” (*raport* Consulat, 9 septembrie). *Telegramă* a Comitetului provizoriu de la Samarina către Francesco Fați, comisar general italian la Ianina: „Față de noua ocupațiune grecească, ce ne amenință, și care a fost inițiată la Abela prin acte de abus de putere și de represalii, populația română din Pind, resculată ca un singur om, și înaintea unor meetiguri impunătoare, a proclamat independența sa, sub protecțiunea Italiei” (*raport* Consulat, 9 sept.). *Telegramă* (neprimită; oprită de cenzura italiană) către Consulatul Regal al României la Ianina – în care se cerea intervenția Guvernului român „spre a fi protejați și a se susține cauza lor” (*raport* Consulat, 9 sept.). - 30 august/31 august. Consulul României și, respectiv, al Italiei la Ianina se desolidarizează de acțiunea românilor din Pind, spunându-i lui Alcibiade Diamandi că „pasul lor a fost greșit, inoportun, fiind-că nu e aprobat de nimeni și nu poate fi sprijinit din nici o parte” (*raport* Consulat, 9 septembrie). - 31 august: „vre-o 4-5 geandarmi greci, însoțiți de alți civili trimiși anume din Janina – zice-se spre a calma spiritele agitate ale românilor –, au voit să intre în comuna Băeasa”, evacuată de trupele italiene; li s-a interzis intrarea „deoarece populațiunea nu-i primește, căci românii au proclamat autonomia Pindului” (*raport* Consulat, 7 sept.). - 3 septembrie. *Scrisoare* către directorul Școlii Române din Băeasa – semnată de revizorul Școlilor Primare Române din Pind (redactată de către consulul României la Ianina) –, în care acestuia i se cere: „să calmați spiritele și să sfătuiți pe români de a nu pune nici o rezistență autorităților elene, cari sunt însărcinate cu ocuparea comunelor” (*raport* Consulat, 7 septembrie). Sosirea trupelor grecești (200 de soldați) la Băiasa: „Din fericire populațiunea de acolo a rămas liniștită, astfel că episodul n’a luat alte proporții și predarea comunei din partea italienilor a avut loc în toată liniștea” (*raport* Consulat, 7 septembrie). - 4 septembrie. Maltratări a unor aromâni din Băiasa din partea jandarmilor greci, ceea ce-i face „pe români să recurgă la tot felul de mijloace regretabile” (*raport* Consulat, 7 sept.). - 5

septembrie. Delegatul „Guvernului revoluționar” de la Samarina sondează autoritățile italiene în legătură cu represaliile grecești asupra „românilor din Băiasa” (*raport* Consulat, 9 septembrie). - 6 septembrie. *Telegramă* a consulului român la Ianina, către Legațiunea de la Atena, în care se vorbește despre „Guvernul revoluționar” și delegatul acestuia, cu care a avut o întâlnire pe tema asigurării securității fizice a „românilor” (*raport* Consulat 9 sept.). - 7 septembrie. Samarina – și alte comune locuite de aromâni – este ocupată de către trupe de jandarmi greci, „fără nici o rezistență din partea românilor resculați și până în prezent nu s’a semnalat nici o rezistență în alte comune române; geandarmii greci au ocupat /și/ Furca, localitate situată în Pind și au maltratată acolo în mod neomenos mai mulți români” (*raport* Consulat, 9 septembrie). - 8 septembrie. Arestarea de către autoritățile grecești a șapte persoane din Samarina „acuzate că au luat parte la proclamarea *autonomiei* (subl.n.) Pindului și că ar fi răspândit știri alarmante neexacte la adresa autorităților” (*raport* Consulat, 12 septembrie).

Dintre toate regiunile locuite de aromâni în Peninsula Balcanică, cea care „se impune prin numărul locuitorilor, ca și prin închegarea lor omogenă este regiunea Pindului și a Tesaliei – două regiuni cari, în vremurile vechi, și anume începând cu secolul al X-lea, au format așa numitele țări aromânești *Vlahia-mare*³ și *Vlahia-mică*, precum și *Valahia-de-sus* și *Valahia-de-jos*”. Cea mai importantă este regiunea Pindului: „masivul muntos al Pindului care se găsește în continuitate teritorială cu Tesalia. Amândouă aceste regiuni – Pindul și Tesalia – ne prezintă cea mai mare și mai compactă masă de aromâni⁴. Aci sunt

³ vezi G. Murnu, *Istoria românilor din Pind. Vlahia Mare (980-1259)*. Studiu istoric după izvoare bizantine, „Minerva”. Institut de Arte Grafice și Editură, București, 1913 /232 pp./ (republicat, sub același titlu, *Ediție îngrijită și prefață de Justina Burci. Postfață de Victor Crăciun*, Fundația Scrisul Românesc, Craiova, 2004 /156 pp./); pentru întreaga problemă, cu aducere bibliografică la zi și comentarii pertinente – vezi N.-Ș. Tanașoca, *George Murnu – istoric al românilor de peste Dunăre, I n t r o d u c e r e* la G. Murnu, *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste hotare*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Nicolae-Șerban Tanașoca (Academia de Științe Sociale și Politice a Republicii Socialiste România. Institutul de Studii Sud-Est Europene), Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1984 /204 pp./, pp. 7-64 (unul dintre studii are titlul *Români din Pind între anii 1204-1259*, pp. 130-147).

⁴ În *La Urliclu* („poesie” datată 15 Mai 1925), talentatul Nuși Tulliu transpune în imagini lirice și spațiul natal geotonic: Pindul *easte armănescu*;/ *Crescu-actlo vulturi ce-asboară*;/ *Piste-a munțelor ciuciule*;/ *Crescu ș’gionî șaini ce-aveaglie*;/ *Vearea toată cărăule*;/ *Alți oameñi tra-s nu v□inā*;/ *Di l’aspargu a lor boară...* Pindul *easte-a armănilor*;/ *Și giunească-i a lor farā*!/ *Vasilizza, Smolcul, Oulu*;/ *Marturi sunt că armănamea*;/ *Căstria feațe di-aliei munți*;/ *S’nu pîtrundă turcărumea...*;/ *Doanū m□ili di ani tricurā*;/ *Ș’ninga multî va să-și treacă*;/ *Ș’nu va poată vār s’nā-asvingā*;/ *Ni jurturnile tra-s’nā neacă*;/ *Întribați, ca-s vrefi, tot*

Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind...

cele mai numeroase sate exclusiv aromânești, printre cari amintim: 1. *Avdela*, focarul cultural-național al cauzei aromânești, patria lui Apostol Margarit; a fost incendiat ultima dată în 1905 de către antații greci; el se găsește la poalele muntelui Vasilița (2.300 m). 2. *Aminciu*, zis și *Mețova* e un orașel de fapt, renumit în istoria aromânilor prin drepturile autonome ce le dobândise de la turci; e patria lui Averof; e în același timp și un leagăn istoric, întru cât pe aci au trecut armatele lui Caius Iulius Caesar ca să se întâlnească cu cele ale lui Pompeiu în Tesalia; trecutul cultural al acestui orașel a activat mult mișcarea creștinească – deci a grecilor – în dezvoltarea ei. 3. *Samarina*, un important centru curat aromânesc; se găsește la poalele muntelui *Smolcu*, cel mai înalt vârf al Pindului (2.574 m – n.n.); e renumit prin seria de căpitani-eroi pe cari i-a dat în mișcările creștinești în contra turcilor în epoca lui Ali-pașa, în jurul anului 1821, precum și mai târziu. 4. *Perivole*, supranumit și comuna bravilor, la poalele muntelui *Oul*. 5. *Călaril'i*, vestit în direcția industriei de o artă superioară, mai ales în ceea ce privește argintăria⁵. 6. *Săracu*, frumoasă comună în formă de amfiteatru, patria marelui I. Coletti. În afară de acestea relevăm încă câteva: *Băiasă*⁶, *Furca*, *Turia*, *Amer*, *Pădz*, *Breaza*, *Zmixi*, *Laca*, *Cirneși*, *Grebeniși*, *Floria*, *Fiumbari*, *Cornu*, *Dzjiniradz*, *Malacași* etc.⁷ Demn de relevat e faptul că toate comunele sau satele

Pindul/ *Și tot Pindul va vă spună/ Că di văr nu-au frică armânili/ Cum nu-au munțali di furtună...* (vezi și *infra* 75).

⁵ vezi, mai recent – V. Tega, *Arta argintăriei la aromâni*, în xxx *Caleidoscop aromân* /Ediție îngrijită și prefață de Hristu Cândroveanu/, vol. 4, Editura Fundației Culturale Aromâne „Dimândarea Părintească”, București, 2000, mai ales pp. 532-544.

⁶ „Băiasa este comuna aromânească așezată la poalele muntelui Ou, vechiul Aous, pe râul cu acelaș nume.

Atât numele Băiasa cât și cel al râului, care curge pe aci, sună pe grecește Vovusa și mai popular Vuvusa. Între aceste două nume, nu pot spune cu certitudine dacă există o strânsă legătură.

Foarte probabil însă ca numele grecesc să derive dela cel armânesc.

Cât privește pe Băiasa, el presupune o formă masculină a unui nume Buua, Buia sau Boiu, Bou. Numele Bou, Boiu, Buia, Buua, Buiu sunt curente la aromâni. Dela un asemenea nume propriu s-a făcut femininul Buiasă? – Per. Papahagi, *Băiasa*, în „Tribuna românilor de peste hotare”. II, nr. 5-6, mai-iunie 1925, pp. 22-24.

⁷ Potrivit unui memorialist român, original din Perivole, dacă în anii Primului Război Mondial regiunea a fost ferită de represiuni („Tu anlu 1917, tu chirolu-a protlui polim mondial, hoara Pirivoli fu acăsată, tră niheamă chiro, di ascherli italeani), în timpul următoarei mari conflagrații satele locuite de aromâni din zona Pindului au suferit stricăciuni deosebit de mari – unele sunt arse în întregime – din partea ocupanților *hitliriști*. „Easti ca semnu faptul că ascherea hitliristă asparsi ma multili hoari armăneschti dit muntsălj a Pindului: Pirivoli, arșă tută ntreagă; Pădz, arșă tută ntreagă; Breaza, 180 di casi arsi; Turia, trei carturi arșă; Amer arșă tută ntreagă; Grebenits, arșă tută ntreagă; Palioseli, arșă tută ntreagă; Armata, arșă tută ntreagă; Leshnitsa, arșă mash ună parti; Laca, arșă ună parti mash; Băiasa, arșă tută ntreagă; Cutsufleanj, arșă tută

sunt locuite exclusiv de aromâni, fără nici un singur strein măcar, fie el grec, evreu sau alt neam. În ceea ce privește aspectul satelor, de reținut că toate casele sunt clădite din piatră, cu mai multe încăperi și chiar câte unul până la două etaje”⁸.

*Frații din Balcani*⁹

În timpul marelui război, trupele italiene dela Valona trecând la 1917 hotarele Greciei au fost, în drumul lor, primite cu triumf, cu flori și cântece de populația românească dela Pind.

Un grup de tineri înflăcărați, socotind că a sosit momentul mântuirii pentru neamul românesc din Tesalia și Epir, sub ochii binevoitori ai autorităților militare italiene, au reușit să creeze în grabă o legiune de voluntari și să arboreze în țara numită altă dată Marea Vlahie steagul românesc tricolor.

ntreagă”: la Perivole a rămas în picioare doar clădirea Bisericii „Sf. Gheorghe” – L.D. Scrima, *Munografia-a hoarâjei Pirivoli*. Frândză Trapti dit: Rivista di Litiratură shi Studii Armâni. Anlu 4, Numirlu 1 (Tom VII), April 1997, Editura Cartea Aromână, f.l. /Constanța/, 1997, p. 50; vezi și Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *Școli și biserici din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)*. Adunarea și selecționarea documentelor, introducerea, bibliografia și indicii de: ... Prezentul volum a fost realizat în urma documentării la Arhiva Ministerului Afacerilor Externe și la Arhivele Naționale Istorice Centrale /Prefață. Școală și biserică la românii din Balcani. Gheorghe Zbucnea/, Editura Universității din București, București, 2004, pp. 612-614 (doc. 214 /raport al Inspectoratului General al Școlilor și Bisericilor Române din Macedonia, din cadrul Ministerului Culturii Naționale și Cultelor, datat Salonic, 29 februarie 1944 – privind situația școlilor și enumerarea satelor „arse” din Pind/).

⁸ T. Papahagi, *Macedo-românii sau aromânii*, Editura „Cartea Românească” (Seria C. *Cunoștințe folositoare. Din lumea largă*. No. 30), București, f.a. /1927/, pp. 5-7; pentru o descriere a regiunii (cu digresiuni istorice, unele romanțioase) – vezi și A.N. Hâciu, *Aromânii. Comerț. Industrie. Arte. Expansiune. Civilizație*. Cu „O mărturisire” a d-lui S. Mehedinți, profesor universitar, Tipografia „Cartea Putnei”, Focșani, 1936, pp. 57-98. O radiografiere din perioada interbelică a situației „populației românești din această regiune” – la Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1918-1953)*. Adunarea și selecționarea documentelor, introducerea, bibliografia și indicii de: ... Prezentul volum a fost realizat în urma documentării la Arhiva Ministerului Afacerilor Externe și la Arhivele Naționale Istorice Centrale /Cuvânt înainte: prof. univ. dr. Gheorghe Zbucnea, președintele Societății de Cultură macedo-române/, vol. II, Editura Universității din București, București, 2006, pp. 369-373 (doc. 181 – /raport al consulului român la Ianina, datat 7 august 1939/); de asemenea, V. Tega, *Așezările aromânilor pindenii*, în xxx *Caleidoscop aromân* /Ediție îngrijită și prefață de Hristu Căndroveanu/, vol. 4, Editura Fundației Culturale Aromâne „Dimândarea Părintească”, București, 2000, pp. 424-434.

⁹ I. Ursu, *Frații din Balcani*, în „Peninsula Balcanică”, I, nr. 2, 6 iunie 1923, pp. 3-4.

Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind...

Din nenorocire încercările făcute la Paris pentru recunoașterea acestui succes, au rămas zadarnice. Printre cei cari cu sfatul și cu scrisul au lucrat întru izbânda acestei sfinte cauze a fost și distinsul profesor universitar dela Cluj, d-l I. Ursu, a cărui întinsă și fecundă activitate în domeniul istoric și național se poate vedea, din articolul ce urmează, din care se desprinde o lumină frumoasă și un îndemn puternic în calea viitorului întunecat al românilor dela Pind.

«Rev. P.B.»

Încă din 1913 am agitat ideia – în un articol din ziarul «Universul» – ca să se fondeze un stat aromân în sudul Albaniei și nordul Tesaliei, unde elementul românesc era mai compact. Împrejurările erau atunci favorabile. Dacă diplomația noastră ar fi făcut eforturi în unire cu Italia care avea interesul să aibă în vecinătatea Mării Adriatice un stat autonom latin, poate că sub o formă oarecare, în legătură cu Albania, s'ar fi putut ajunge la un rezultat. Căci numai un stat, în care să se poată cultiva limba română în școli și administrație, ar fi putut ocroti cu succes elementele aromâne risipite în Macedonia, Tesalia, Albania etc.

Acest stat ar fi devenit azilul tuturor patrioților, cari n'ar mai fi putut suporta persecuțiile. În el s'ar fi adunat cu timpul elementele risipite și ar fi devenit nu numai un factor de ocrotire pentru neamul nostru de acolo, ci și un factor de echilibru și de pace în acest colț al Europei veșnic frământat de lupte¹⁰.

Ideia aceasta m'a frământat și în 1918 înainte de Conferința de pace. În decembrie 1918 am avut convorbiri în acest senz cu unii din fruntașii aromâni din Salonic și întors la Roma am sondat terenul. Diplomația din Cetatea eternă era însă în acest timp agitată de chestia Fiume, iar poporul italian era frământat

¹⁰ Practic, această construcție politică era irealizabilă, fiind de un evident idealism în contextul etnogeopolitic zonal.

Și în zilele noastre însă, unii dintre intelectualii aromâni cochetează cu această utopie: „În mod sigur (*sic!*), puși în fața unei posibile și iminente alianțe româno-bulgare, grecii și sârbii ar fi acceptat crearea unui district aromân în Epir, de o parte și de altă a graniței albanogrecești, cu o prelungire de cel mult un județ în masivul Pindului, populat aproape exclusiv de aromânii noștri”; în aceste condiții s-ar fi ajuns – se crede, în mod eronat, forțându-se și o interdependență inexistentă contextual – chiar la renunțarea la Cadrilater din partea Statului Român, „Fiindcă era mult mai important un district aromân în Epir-Pind, care ar fi devenit un punct de sprijin românesc în Balcani” – *Despre aromâni. De vorbă cu Hristu Cândroveanu. Interviu realizat de Emil Țircomnicu. /Vol. dedicat/ Luptătorilor pentru afirmarea aromânilor în locurile lor de baștină din Peninsula Balcanică, Fundația Culturală Aromână «Dimândarea Părintească», București, 2006, p. 163.*

în acea epocă de ură contra francezilor, acuzați de nerecunoștință și că desconsideră interesele Italiei și ale latinității. Ideea n'a prins.

Frații noștri continuă să fie împrăștiați prin toate statele balcanice. Aceste state au însă interese cu desăvârșire contrarii. State naționale, ele tind la absorbirea elementelor străine. Viața aromânilor, care a fost apărută cât a durat imperiul turcesc în Europa este astăzi amenințată de statele naționale creștine. Pe când turcii au lăsat fiecărui popor limba lui, popoarele creștine, setoase de viață națională, cer din contră, ca elementele străine să se contopiască cu ele.

Necesitatea vieții va face ca elementele aromâne să se acomodeze încetul cu încetul cu noua situație (subl.n.). Existența lor va fi pusă în primejdie. Sămânța latină în Balcani va pieri, dacă noi și italienii nu vom face eforturi uriașe ca să menținem această rasă distinsă. Căile prin care s'ar putea ajunge acest rezultat ar putea fi următoarele:

Să se prindă momentul favorabil când s'ar putea agita din nou crearea unui mic stat aromân în sudul Albaniei sau în legătură cu Albania. Ideia aceasta nu trebuie perdută nici odată din vedere, *chiar dacă ar trebui să se stăruiască în acest senz un secol întreg* (subl.n.).

Până atunci însă statul nostru trebuie să facă sacrificii ca să mențină prin școli și societăți de cultură sufletul latin al fraților noștri ca să se poată apăra de desnaționalizare. În secolele precedente numărul latinilor a fost destul de mare. Din secol în secol însă numărul lor a scăzut. Statele noi creștine, înființate pe ruinele imperiului turc, au dat acestor latini lovitura de grație. Această lovitură va fi hotărâtoare dacă nu vom ști să ne facem datoria necruțând nici un sacrificiu ca să salvăm pe acești energici pionieri ai neamului nostru dela o moarte sigură.

București, 14 septembrie 1924: a „avut loc aniversarea a 7-a a proclamării independenței Pindului”. După un Te-Deum la Biserica Antim din Capitală, a avut loc o recepție la Societatea de Cultură Macedo-Română, unde președintele acesteia, Ion C. Grădișteanu, „a făcut o asemănare între aceasta și grandioasa manifestare națională din Câmpia Libertății dela Blaj. D-l Al. Papagheorghe, în numele studențimei aromâne a spus că însemnătatea acestei zile rămâne neștersă în amintirea aromânilor. D-l Cuza Hottu, în calitate de *martor ocular* (subl.n.), face istoricul sumar, subliniază modul cum erau tratați aromânii atunci și împrejurările care au determinat revoluția¹¹. Încheie relevând greșelile grecilor cari uită că aromânii le-au dat eroii cei mai distinși ai revoluțiilor (...). Cu acest modest început, *aromânii au sărbătorit pentru prima dată*

¹¹ *sic!*

Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind...

independența Pindului (subl.n.). Ar fi de dorit ca în viitor să se dea acestei zile însemnătatea și fastul cuvenit”¹².

„În vara anului 1917, în inima Pindului, la Samarina a fost proclamată *existența unei țări românești* (subl. n.), așa cum reieșea și din telegramele pe care reprezentanții așezărilor românești le trimeteau atât lui Ion I.C. Brătianu, cât și miniștrilor de externe ai Franței, Angliei, Italiei, Rusiei, S.U.A. Tentativa de creare a autonomiei românești cu centrul în munții Pindului a eșuat”¹³.

„Primul război mondial a fost purtat și în numele principiului naționalităților, idee de care nu puteau rămâne străini nici militanții naționali dintre românii de peste Dunăre. Ei au acționat în diverse modalități pentru a-și face cunoscută în continuare situația și chiar pentru a-și crea forme proprii de organizare. Semnificativă a fost din acest punct de vedere tentativa de creare *în zona românească*¹⁴ a Pindului (subl.n.) a unei autonomii statale sub protectoratul Italiei. În iulie 1917 trupele italiene venite din sud au eliberat zona muntoasă a Pindului, fiind întâmpinați acolo cu mult entuziasm de o populație conștientă de originea sa latină. Cu acea ocazie fruntașii din o serie de sate au convocat la Samarina un congres național, al 27 iulie. Au decis *organizarea sub forma unei republici*¹⁵ a românilor (subl.n.)¹⁶ din Pind și Zagor¹⁷. Au fost informați despre aceasta diverși factori ai Antantei, prin telegrame trimise la Paris, Roma, Londra, Petersburg, Washington. Prima telegramă a fost expediată la Iași premierului român I.I.C. Brătianu. Era semnată de primarii și delegații a o serie de sate precum Samarina, Abela, Perivole, Aminciu, Băiasa, Turia, Breazna, Dobrinova, Laca etc. Între altele în telegramă se arăta: «O mare întindere de pământuri ocupate de popoare străine ne despart, însă inimile noastre bat la fel cu ale

¹² xxx Pentru mișcarea independenței Pindului, în „Peninsula Balcanică”, II, nr. 5, octombrie 1924, p. 82.

¹³ St. Brezeanu, Gh. Zbucă (coord.), *Românii de la sud de Dunăre. Documente* (Arhivele Naționale ale României), f.e., București, 1997, p. 36 (respectiv, *Introducere în istoria românilor sud-dunăreni /IV. Eșecul unui program politic 1913-1996*; parte redactată de Gh. Zbucă/).

¹⁴ *sic!*

¹⁵ *sic!*

¹⁶ Toate evidențierile *italice*, din acest fragment, aparțin autorului studiului de față.

¹⁷ În fapt, proclamarea la Samarina a așa-zisei „independențe”, sau/ori „autonomii” va avea loc la 29 august, după plecarea trupelor italiene, așa cum se va releva mai departe, și cum au sesizat, în epocă, și unii comentatori străini: „autonomia già proclamata entusiasticamente nel 1917 – dopo la ritirata delle truppe italiane – da tutte le popolazioni del Pindo” – B. de Luca, *Gli Aromeni nel nuovo assetto balcanico*. Estratto dal „Kuvendi”, Tip. Soc. Polizze Valentini, Roma, 1919, p. 63.

voastre... pentru aceleași aspirații și pentru același ideal». La 30 iulie 1917 o nouă adunare a avut loc la Abela unde s-a manifestat¹⁸ și un Consiliu al delegaților poporului român format din 23 de membri, între care G. Papapericle, Z. Araia, G. Zdrula, C. Mihadas, G. Papatanski ș.a. Simbolul noii realități politice ce o doreau românii era steagul tricolor cu lupoaica romană. *Republica românească a Pindului* a avut o scurtă existență¹⁹. Odată cu plecarea trupelor italiene din zonă, ea a luat sfârșit prin venirea unităților militare grecești. Reprezentanții Atenei au luat măsuri împotriva participanților la o acțiune națională, unii fiind arestați și

¹⁸ *sic!*

¹⁹ În fapt – potrivit realităților ca atare –, o proiecție ideatică (vezi mai departe).

Un prestigios și militant autor aromân din zilele noastre, din Republica Macedonia – Dina Cuvata (Dimo N. Dimcev), are convingerea, greșită – și este difuzată această eroare în documente oficiale ale organizației ce-o reprezintă –, că este vorba de nu mai puțin de „trei luni”: „In 1917, the Vlachs (with the patronage of the Italian, and then the French armies) proclaimed an Autonomy, with Ioan Ciuli in the leader position (subl.n.) and lasted for about 3 months” – „Документи” /Skopje/, IV, nr. 2 (14), aprilu-cirishearlu 2007, p. 29 (întregul document: pp. 27-33) (document datat Skopje, 17.08.2003, semnat de President Dimo N. Dimcev /Unia di Cultură-a Armănjlor dit Machidunii/Унија за Култура на Властите од Македонија/Union for Culture of Vlachs in Macedonia/, adresat mai multor organizații europene; nu se specifică, în revistă, care anume); aceeași delimitare temporală („три месеци”) este reluată și într-un alt document, datat Skopje, 06.-11.2006, adresat ministrului elen al Afacerilor Externe Dora Bakoyannis – *Отворено писмо до Министерката за Надворешни Равоти на Република Грција, госпоѓа Дора Бакојани (Деловни од ова писмо објавија Дневник и Шпиц)*, în Ibidem, IV, nr. 1 (13), yinarlu-martsul 2007, p. 40 (întregul document: pp. 29-42).

Cât privește existența profesorului Ioan Ciuli în fruntea acestei „autonomii” – ea nu este atestată nici în însemnări memorialistice, nici în documente de epocă; totuși, lui i s-a dedicat recent (când studiul de față era predat redacției revistei), în semn de prețuire pentru rolul ce l-ar fi avut în 1917, o emoționantă – de altminteri – și mobilizatoare odă: *Naudzats di-anji tricură, frats Armănji, / Asprăndits pit tut Balcanlu, / Di-anda fu adrată Autonomia-a Pindului, / Statlu-armănescu-n cap cu Oani Ciuli. / O, câtă harauă s-featsi-atumtsea! / Tsi chefi să spusî tu Samarina musheată / Dit Pindul armănescu: / Shi nu dzătsea măratslji că taxiratea / Vrea lă yină di la banditslji di Bucureshti. / Valahutslji fanariots nu vrură s-avdă ti-ashitsi... / Elji s-minduea la-ngărmarlji-a Gretslor. / Tsi ironii! / Tsi taxirate! tsi ghideri! / Tu laili să-nviscură Tesaliea sh-cu Pindul: / Gilats să spusiră ehtsărłji di-Atina! / Tsi pătără-Armănjliji nu s-fatsi nitsi la-agrinjli! / Măcară cărnuri di oamnji crăstijnlji-ortodocshi, / Cinushi li-adrară-averli shi horli-armăneshtsă! / Biură shi sândză-armănescă / Shi vluisiră disputadzłji / Făr di pisti di Tsarigradlu / Shi sh-featsiră chefa prăvdească... / Valahutslji tăcură, tsiva nu griră. / Oani Ciuli surghuni lu-arcară / Fana s-nu lji-si veadă Oradea tăshi / Ta s-poață-arăhati sh-si priimă Bucureshti / Apishtsărłji di-Atina / Shi fanariotslji valahuteshtsă! / Triculțu nu s-ağărsheshti: shi bunili shi stabili! / Samarina, Tesaliea shi Pindul shi-ază suntu: / Armănjliji lji-ashteaptă! – D. Cuvata, *Ti Oani Ciuli shi-Autonomia-a Pindului*, în „Grailu Armănescu” /Skopje/, XI, nr. 2-3 (39-40), Alunarlu-Andreulu 2008, p. 1 /cop. 1/.*

Despre „membrii” „guvernului” – vezi și *infra* 139.

Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind...

chiar condamnați sub acuzația de trădare. O serie de fruntași au fost nevoiți să părăsească zona, ajungând ulterior în România²⁰.

*România mică aromânească.
Un ceh către aromâni cu prilejul unei aniversări*²¹

Aromânii!

Astăzi sunt zece ani de când ați ridicat steagul libertății pe plaiurile Pindului. Atunci, după veacuri de robie, Pindul a devenit iarăși independent. Dar soarta crudă a încercat din nou tenacitatea și răbdarea noastră. După două luni²² n'a rămas din realitatea dulce, decât o amintire.

Totuși păstrați încrederea. Momentul vostru vine, în ciuda tuturor pierderilor așa de mari, ce ați suferit prin desnaționalizare²³. Ce e drept, ați pierdut prea mult numericește, însă ce e lucru principal, pământul pe care sunteți născuți, a rămas al vostru din punctul de vedere al evoluției națiunilor.

Individualitatea unei națiuni, ori a unei ramuri este dată nu numai prin indivizii săi²⁴, ci și prin pământul pe care s'a născut. Și o națiune, ori o ramură, moare

²⁰ Gh. Zbucnea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică. Secolul XVIII-XX*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 1999, p. 183.

Într-un studiu apărut, în limba franceză, tot în 1999 – anul când apare și volumul din care este excerptat fragmentul de față –, autorul consemnează în aceeași termenii: „Les soldats italiens ont été reçus avec enthousiasme par les Aroumains comme s'ils étaient des vrais libérateurs (...) on a proclamé un canton aroumain avec organisation républicaine (...). On a choisi un comité national aroumain formé par les maires des 12 habitats Aroumains importants (...). De la proclamation de cette nouvelle réalité on a informé les chefs des états de l'Entente par des télégrammes (...). Peu de temps après les armées italiennes du front de Salonique ont été obligées de se retirer des régions Aroumains, et ainsi disparaissait aussi «la république de Samarino» – Idem, *L'Italie et les Macédo-roumains au vingtième siècle*, în „Annuario dell'«Istituto Romeno di Cultura e Ricerca Umanistica di Venezia»”, 1999, /pp. 101-112/, p. 103 (republicat în „Документи”, I, nr. 1, 2004 /pp. 32-43/, pp. 35-36); în fapt, în așa-zisul „comitet național aromân” nu au fost 12 primari – cum se va releva mai departe – și este mult spus „această nouă realitate”, denumită – dincolo de evidențele programatice și documentare – „republica de la Samarina”.

²¹ J. Müller, *România mică aromânească. Un ceh către aromâni cu prilejul unei aniversări*, în „Graiul românesc”, I, nr. 8, august 1927, pp. 165-167; sub titlul *Un ceh către aromâni*, este reprodus în „Peninsula Balcanică”, V, nr. 5-6, septembrie-octombrie 1927, pp. 73-76; de asemenea, în „Macedonia”, I, nr. 4, 21 noiembrie 1927, p. 4; cu mențiunea *din Rev. „Graiul Românesc”*, sub titlul *Documente din trecut*, este reluat și în Ibidem, XV, nr. 93, 1 mai 1941, p. 3.

²² *sic!* este vorba, în fapt, de un răstimp de câteva zile.

²³ În „Peninsula Balcanică”: „Momentul vostru vine, în ciuda tuturor piedicilor puse de vrăjmași”.

²⁴ În Ibidem: „nu numai prin indivizii componentei”.

numai după ce a pierdut din punctul de vedere al evoluției națiunilor și acest pământ²⁵, cu alte cuvinte, numai după ce a fost așa de slăbită, încât s'ar putea naște pe pământul ei o nouă națiune.

Ramura meglenoromână moare, fiind așa de slăbită că pe pământul ei s'a putut naște naște națiunea bulgară²⁶. Ramura rumără moare, fiind așa de slăbită, încât pe pământul ei s'a putut naște națiunea sârbo-croată²⁷. **Din contra, pe teritoriul ținuturilor pindo-române, cari cuprind întreaga regiune țărmurită prin Marea Ionică, râurile Semenî, Devol și Bistrița, Marea Egee, Munții Othrys, linia ce merge din capătul de Vest al acestor munți până la golful Arta, nu s'a născut din timpul în care s'a născut neamul românesc nici o altă națiune decât cea română, și anume ramura aromână. Grecii și albanezii, pe cari îi găsim pe teritoriul acesta, pe teritoriul acestei Români Mici, trebuie să fie considerați ca elemente străine, fiindcă națiunea greacă s'a născut mai la Sud și națiunea albaneză mai la Nord.**

Unli afirmă că sunteți veniți în regiunea Pindului din Nord, deslipindu-vă²⁸ din trunchiul străromân. Nu-i credeți!²⁹ Cele patru ramuri românești nu sunt produsul desmembrării unui trunchiu străromân, ci existența lor este pur și simplu consecința firească și neapărată a configurației suprafeței pământului, care a dat naștere neamului românesc, adică a peninsulei balcanice și teritoriului estcarpatic, teritoriului ce-l găsim între Dunăre, Tisa, Nistru și Marea Neagră.

Teritoriul estcarpatic reprezintă o unitate geografică clasică și rară pe fața pământului. De aceea teritoriul acesta a dat naștere numai unei singure ramuri românești, celei dacoromâne. Din contra suprafața peninsulei balcanice nu este clădită așa unic și arată cinci unități geografice mai mici și totdeauna destul de independente. De aceea, nu s'a născut aici o singură ramură română, ci mai multe. Ar fi trebuit să se nască cinci, însă de fapt s'au născut numai trei, fiindcă o unitate a rămas și mai departe, aceea a albanezilor și o alta aceea a grecilor. Ramura rumărilor s'a născut în unitatea geografică ce se întinde la Nordvest de Șar-planina, ramura megleno-românilor în unitatea geografică ce se găsește la Est de Șar-planina, iar teritoriul de naștere a ramurei noastre (*sic!*)³⁰ este cel pindoromân și arată granițele mai sus menționate.

Cele patru ramuri românești sunt în mod egal vechi ca națiunea română, deși din momentul în care a început nașterea națiunii românești, configurația

²⁵ În Ibidem: „al evoluției națiunilor și pământul”.

²⁶ În Ibidem: „pe pământul ei ar putea naște națiunea bulgară, fără rezistență”.

²⁷ În Ibidem: „că pe pământul ei ar putea naște națiunea sârbo-croată”.

²⁸ În Ibidem: „deslipindu-se”.

²⁹ În Ibidem: fără !

³⁰ În Ibidem: „voastre”.

suprafeței teritoriului estcarpatic și a peninsulei balcanice au dat începutul și celorlalte patru ramuri, despărțind națiunea română în concordanță cu unitățile geografice respective.

(...) Evoluția statelor europene în state naționale, cari să ocupe teritorii proprii cu un caracter geografic independent, a înaintat așa de mult încât acum câțiva ani am fost³¹ martorii unui fapt la prima vedere ciudat, însă foarte firesc. Irlandezii, cu toate că ei nu reprezintă astăzi decât un foarte mic procent din locuitorii insulei irlandeze – ai unității geografice pe care s'au născut – constituiesc aproape pe toată întinderea acestei insule un Stat propriu cu un caracter național irlandez. În cazul acesta *cea mai mare putere colonială a lumii a fost silită să cedeze înaintea unui mic popor desnaționalizat în așa grad, încât el părea pe cale de dispariție*³². Isvorul forței admirabile care a făcut ca eforturile unui popor așa de mic să biruiască asupra Angliei, a fost trezirea conștiinței irlandezilor că ei au dreptul firesc la întreaga unitate geografică în care s'au născut.

Cazul Irlandei se va reproduce și în alte țări ale Europei. Și depinde, aromâni, înainte de toate de voi, dacă se va reproduce și în ținuturile României Mici. Acum trebuie să se trezească între³³ voi conștiința că aveți dreptul firesc la întreaga Românie Mică, la întreg pământul care v-a dat naștere, ori odată vă va surprinde momentul decisiv pentru voi, fără să-l percepeți³⁴, iar mai târziu ar fi cu greu să recâștigați libertatea.

Momentul vostru vine!³⁵ Dacă nu va veni mai devreme, va veni desigur atunci când perspectivele strașnice ce le deschide războiul chimic și cu avioane, vor produce lichidarea pericolului războaielor europene.

Cu toate că astăzi soluția dela ordinea zilei pentru asigurarea păcii europene este creierea Statelor Unite ale Europei, pericolul războaielor europene nu se va lichida prin creierea acestor³⁶ fel de State Unite. Cauza principală a războaielor europene nu constă în faptul că omenirea europeană trăiește despărțită în mai multe State independente, ci în faptul că Europa nu este împărțită așa cum a predestinat-o natura însăși.

Lichidarea, de care e vorba, se va înfăptui prin împărțirea Europei în State naționale, care să ocupe teritorii proprii cu un caracter geografic independent: cu alte cuvinte, Europa va fi împărțită așa cum a predestinat-o natura și în concordanță cu tendința ce-o arată evoluția Statelor europene.

³¹ În Ibidem: „*suntem*”.

³² În Ibidem: „el părea *disparent*”.

³³ În Ibidem: „*la voi*”.

³⁴ În Ibidem: „vă va surprinde momentul *vostru* decisiv, și *dacă nu-l pricepeți*, mai târziu va fi greu”.

³⁵ În Ibidem: *fără !*

³⁶ În Ibidem: „*ăstor*”.

Natura a predestinat locul Statului vostru între Marea Ionică, râurile Semeni, Devol și Bistrița, Marea Egee, Munții Othrys și linia ce merge din capătul de Vest al acestor munți până la golful Arta.

Pătrundeți-vă, aromâni, de acest adevăr, treziți în voi conștiința că aveți dreptul firesc la întreaga unitate geografică în care sunteți născuți, aduceți cauza voastră la cunoștința Europei și atunci veți câștiga totul³⁷.

Praga, 28 August 1927³⁸
Jaroslav Müller³⁹

*Convorbire cu d. Guli Papageorge Samarineanu, unul din promotorii proclamării independenței Pindului*⁴⁰

³⁷ În Ibidem: „*Și aduceți-vă, aromâni, bine aminte* de acest adevăr, treziți în *sine* conștiința că aveți dreptul firesc la întreaga unitate geografică, în care sunteți născuți, și aduceți cauza voastră la cunoștința Europei – și atunci *ați câștigat totul*”.

³⁸ În „Ibidem: „28 August 1927” – lipsă.

³⁹ vezi și Idem, *Pe marginea unei tragedii*, în „Peninsula Balcanică”, VI, nr. 5-6, mai-iunie 1928, pp. 83-84 – se referă la deznaționalizarea și asimilarea meglenoromânilor: „Sus în munți, la dreapta Vardarului, în depărtare de cam șaptezeci km de Salonic, este amenințată să dispară repede cea din urmă rămășiță a unei ramuri românești, aceia a meglenoromânilor. Faptul acesta trist privește nu numai pe români, ci și omenirea, căci ea va fi iarăși sărăcită de o individualitate etnică”. Articolul – pus în fruntea respectivului număr al publicației – este însoțit de următoarea precizare: „NOTĂ. – Redacția revistei noastre proiectase să scoată un număr dedicat românilor megleniți, cu prilejul dislocării lor din Meglenia și colonizării în Cadrilater. Neputând culege toate datele necesare, amânăm publicarea materialului.

Articolul de față, *este scris special pentru această ocaziune* (subl.n.). Cum însă caracterul lui de actualitate nu suferă mari amânări, îl publicăm acuma”.

Vezi și – Raicu, *Jaroslav Müller*, în Ibidem, pp. 92-93 (evocare-portret pusă sub supratitlul *Amicii poporului român*): „Găsim în aceste articole (cele două menționate – n.n.) ceea ce se numește idee forță. Dela articolul repauzatului profesor Ursu despre Pind, nu s’a văzut un alt articol unde să se fi concentrat atâta putere de observație ca cel scris de d-nul Müller, care, ocupându-se de romanitatea Pindului, spune cam astfel: poporul albanezesc s’a născut mai la nord de Pind, iar cel grecesc mai la sud. Deci Pindul e românesc”; un alt articol al „cunoscutului nostru colaborator ceh” – *Românii din Cehoslovacia*, în Ibidem, IV, nr. 4-5, august-septembrie 1926, pp. 93-94: „Îndărătul Tisei sunt numai patru comune (Slatina, Biserica Albă, Apșa de Mijloc, Apșa de Jos – n.n.) cu un procent mai considerabil de element dacoromân. Comunele de cari e vorba, sunt astăzi pe teritoriul Rusiei subcarpatice (adică în Cehoslovacia)”.

⁴⁰ Delapind, *Convorbire cu d. Guli Papageorge Samarineanu, unul din promotorii proclamării independenței Pindului*, în „Peninsula Balcanică”, V, nr. 7-8, noiembrie-decembrie 1927, pp. 115-117 (p. 115: fotografie, bust, a interviuatului); recent, republicat (la rubrica *Документи*) în limba macedoneană – *Разговор со Гули Папаторге Самаринеану, еден од промоторите за прогласувањето на*

Zilele trecute o întâmplare mă puse în fața bătrânului luptător din Pind, Guli Papageorge Samarineanu. Cu părul alb, și înfățișarea blândă, nu știu de ce *lala* Guli, în decorul orașului îți face impresia unui brad transplantat.

Îl văzusem pentru ultima oară în 1917, în cel mai frumos oraș de munte, podoaba Pindului, în Samarina, cu manlicher⁴¹ la umăr, în fruntea unui pluton de alpini italieni, când cu *proclamarea independenței* (subl.n.) acestui ținut. În ochii lui, atunci, se citea acea fericire pe care ți-o dă numai victoria idealului pentru care te-ai sacrificat o viață întreagă.

- Ei, acum pot să mor, îmi spuse. Sprijinită de italieni, independența noastră e pusă pe picioare solide. Și sunt fericit că străduința și sacrificiile noastre n'au fost zadarnice.

Cât se înșela bătrânul idealist!... Fericirea lui ca și a noastră, a tuturor, *n'a durat nici trei zile* (subl.n.) căci aceia în cari ne pusesem toată nădejdea, s'au retras din Pind, înainte ca noi aromânii să avem timp ca să ne organizăm, așa că le-a fost ușor armatelor grecești să înăbușe mișcarea și să-și continue, cu și mai multă ură, *prigoana*.

De atunci ne-am risipit cu toții. Cea mai mare parte din noi au trecut în Albania și deacolo, pri Italia, am venit în Țara Românească.

Știam că acest bătrân, împovărat de familie, rămăsese în Pind și că grecii îl târâseră prin toate temnițele.

Iată de ce, acum când l-am întâlnit la lala Guli, am căutat să stau de vorbă cu el și l-am rugat să-mi povestească ce s'a întâmplat după ce ne-am refugiat aci.

- Mă faci să scormonesc trecutul în care mi-am înmormântat multe dureri și toată fericirea. Dar, oricât m'ar face să sufăr aceasta, tot îmi place s'o fac câte odată. Plecarea armatelor italiene a survenit pe neașteptate, încât rămăsesem cu toții buimăciți. Nu ne așteptam la așa ceva, așa că nu eram pregătiți.

Comandantul italian îmi spuse că lasă un «consul» care se va îngriji de noi, luându-ne sub scutul Italiei. Am rămas, deși puțin asigurat de cele spuse, căci nu puteam face altfel. Chiar în după amiaza zile când s'au retras armatele italiene, și-au făcut apariția jandarmii greci; iar seara s'au scoborât din munți o întreagă bandă de antarți, cu ofițeri activi în frunte.

независимост на Пинд, în „Документи”, IV, nr. 3 (15), alunarlu-yizmăciunjli 2007, pp. 46-48 (trad.: Димо Н. Димчев).

⁴¹ *sic!*

Prima lor grijă a fost să se asigure de noi. Ne-au făcut percheziție și ne-au luat toate armele. Știi ce înseamnă la noi, în Pind, arma. Un om dezarmat riscă la orice pas să fie omorât.

A doua seară, lipsind de acasă, mi s'a dat în cartir un grup de antați în frunte cu căpitanul Țicuras, câinele acela care ura de moarte pe aromâni. După ce au mâncat bine și-au băut până târziu, văzând că nu mă întorc, au eșit în curte și, închizându-mi familia în casă, au uns ușile și poarta cu gaz și le-au dat foc. Apoi au plecat. Strigătele de groază ale familiei au atras mila vecinilor și, cu toate riscurile, le-au sărit într'ajutor și mi-au salvat-o dela o moarte groaznică.

După câteva zile am fost prinși opt⁴² fruntași din Samarina – orașul unde s'a proclamat *independența Pindului* (subl.n.) – și am fost aruncați în celula unei case unde ne-au ținut flămânzi trei zile. Ne-au luat apoi, legați cobză, doi câte doi și ne-au trimis pe jos, drum de 7 zile, la Cojani. Ce-am suferit în acest drum, nu-ți pot spune. Fiindcă știam însă că suntem sortiți morții nu nu păsa, ba în multe rânduri chiar ne-am pomenit cântând.

Înainte de venirea armatelor italiene eu luasem legătura cu armatele franceze, cari se găseau în apropierea Samarinei. Cerusem sprijinul lor pentru a ne putea pune întru câțva la adăpost de furia grecească, așa că acum când ne îndreptam în spre Cojani, unde se găseau francezii, începui să am o licărire de speranță. Nu m'am înșelat. Consulul italian din Samarina anunțase autoritățile superioare, cari imediat făcură demersuri la comandamentul francez, așa că în ziua când am intrat în Cojani, un ofițer francez ni s'a prezentat, spunându-ne să nu ne temem căci s'au luat toate măsurile pentru ca să fim liberați. Peste câteva ceasuri, după lungi interogatorii și batjocoriri, am fost puși în libertate de autoritățile grecești.

Întorși în Samarina chiar după o oră de la sosire, am fost rechemăți la comandamentul pieței și unul din noi, Costache Șorbi, a fost bătut până la sânge.

Din clipa aceasta începură cele mai ticăloase intrigi și cele mai inchizitoriale percheziții. Sunt bătrân, am văzut multe și am suferit și mai multe. Ceea ce se întâmpla acum însă n'am putut-o îndura, și într-o noapte mi-am luat cei patru copii, căci doi erau aci și luptau în armata română pentru România Mare (subl.n.), și, fără ca să știu cont de averea pe care o lăsam întregă în voia sorții și a dușmanului, am trecut în Albania.

⁴² Potrivit unui document emis de Consulatul Regal Român, datat *Ianina, 12/25 Septembrie 1917* – numărul lor era de șase, iar potrivit însemnărilor memorialistice ale lui N. Zdrulla (din 1929) – șapte (vezi mai jos, cu numele respective).

Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind...

Aci la Arghirocastro unde eram mai mulți refugiați am reneput mișcarea. Munceam zi și noapte și din ceea ce câștigam, cea mai mare parte o dădeam pentru chestia noastră *românească*⁴³ (subl.n.). Am trimis în mai multe rânduri delegați în Italia, am trimis delegați chiar până la conferința păcii, susținuți de obolul nostri câștigat prin munca grea; iar din copiii noștri formasem o legiune. N'am fost sprijiniți însă de aceia în cari contam, de guvernul român și sforțările noastre au rămas zadarnice.

Nu regret nimic, nici averea părăsită, nici sacrificiile, nimic, nimic, reluă bătrânul Lala Guli, după o clipă de reculegere. Noi ăștia bătrâni, rebegiți așa cum ne vedeți, ne-am făcut până la capăt datoria.

Am aruncat sămânța libertății pentru ținuturile noastre (subl.n.). Sper că tineretul va ști să îngrijească ogorul pentru ca odată și odată să dea rodul pentru care s'au sacrificat atâția și atâția martiri. Faceți-vă și voi, tineretul macedo-român, datoria așa cum ne-am făcut-o noi și fiți siguri de izbândă. N'ascutați pe cei cari vă spun că chestia aromânească din Macedonia e moartă. Trăim vremuri când conștiința națională își afirmă drepturile ei sfinte și ceea ce nu s'a putut ieri se va putea face mâine.

*Italia și macedo-românii*⁴⁴

Poporul nostru, vorbesc de frații noștri răsfirați pe plaiurile Macedoniei, ambele versante ale Pindului și Câmpia Muzachiei, a fost întotdeauna călăuzit de o idee mistică, în destinele sale.

Această idee, acest crez cu lungi rădăcini în adâncul sufletului este în salvarea, în singura lui mântuire de peire care va veni prin ajutorul Italiei (subl.n.)⁴⁵. Și

⁴³ Lectura, eronată, a traducătorului în limba macedoneană – „за нашето ароманско прапаше” (p. 47).

⁴⁴ N.Z/drulla/, *Italia și macedo-românii*, în „Peninsula Balcanică”, VI, nr. 2-4, februarie-aprilie 1928, pp. 53-54 (articol reluat, în bună parte, în *însemnările memorialistice*, publicate în 1929-1930 – vezi mai departe).

⁴⁵ Potrivit unei corespondențe, datată *Grevena 24 Febr. 1907*, ca urmare a „asasinatelor odioase comise /de doi ani/ sub ochii autorităților (otomane – n.n.) și sub ocrotirea vădită a armatei turcești pe de o parte, și față de apatia și desinteresarea crasă a diplomației românești sau față de impotența a diplomației noastre, aromânii sunt decise ca în corpore sate întregi *mai ales din Epir* (subl.n.) Prin acest pas sunt convinși că vor scăpa de atrocitățile grecești, căci vor fi protejații Italiei, unei puteri a cărei diplomați au trecere și știu să se impue la Stambul. Să trimeată delegații în Roma și la Ambasada Italiană din C-pole spre a cere protecție, îmbrățișând tot deodată și religia catolică.

este curios cum acest sentiment, această idee sunt comune la întreg poporul nostru. El crede cu fermă tărie că într'o zi prin poarta Valonei va veni – spre a-l salva – un popor frate cu dânsul. *Puțin a lipsit ca acest crez să nu fie tradus în fapt în timpul războiului mondial* (subl.n.). Evenimentele cari au urmat – departe de a-l desamăgi – l'au făcut mai îndărătnic în această credință. Cea ce n'a avut loc acum, va avea loc mai târziu, căci hotărârile soartei pot fi amânate, dar niciodată evitate.

Acei cari au fost la fața locului în momentul când trupele italiene ocupau Pindul nu vor uita niciodată entuziasmul, delirul⁴⁶ care a cuprins întreaga populație la ivirea noilor legiuni romane. Se vedea pe fețele tuturor acea fericire ce o dă întâlnirea de la frate la frate, cari de mult nu s'au văzut. Primiriile cu flori de munte – curate ca și sufletele lor –, arcurile de triumf improvizate, nu arătau oare întreaga pasiune pe care acești vechi descendenți ai legiunilor romane o simțeau pentru frații lor, veniți să aducă cuvântul de libertate a vechii Rome?! Cine va putea uita vreodată, venerabilă figură de apostol a lui Tomescu din Avdela⁴⁷, vechiu luptător al cauzei naționale, când în cuvântarea de bun sosît –

În acest scop va pleca și de aci din țară mai mulți tineri pe la vetrele lor spre a putea convinge și pe cele câteva familii din fiecare sat cari șovăesc în acest pas salutar (*sic!*) pentru aromânii atât de oropsiți și părăsiți de Țara Românească, mai ales cei din Epir.

Până acum 7 sate au strâns adesiunile și așteaptă momentul să facă demersuri la Roma și C-pole" – xxx *Armânii vor cere protecție Italiei devenind catolici*, în „Tribuna Macedoniei”, II, nr. 4 (20), 8 martie 1907, p. 2.

Este o știre care, în fapt, nu este conformă – nici pe departe – cu realitatea, editorii aromâni de la București ai respectivei gazete dorind a da autorităților un semnal radicalizat pentru a se implica mai eficient – în opinia lor – în sprijinirea românilor balcanici din cadrul părții europene a Imperiului Otoman; despre implicațiile diplomației italiene în problematica aromânească – vezi Gh. Carageani, *Studii aromâne*. Cuvânt înainte de Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Fundației Culturale Române (col. *Argumente*), București, 1999, pp. 139-291, respectiv: *V. Aromânii și chestiunea aromânească în documentele Arhivei Istorico-Diplomatice a Ministerului Afacerilor Externe din Italia (1891-1916)*.

⁴⁶ *sic!*

⁴⁷ Ioan Șomu Tomescu este unul dintre pionierii învățământului românesc în Peninsula Balcanică, funcționând din 1867 ca institutor la Avdela; a fost director și la școala din Grebena: „Numele acestui distins apostol al românismului va rămâne pentru totdeauna gravat cu litere de aur în cartea vieții poporului macedo-român” – M.-V. Cordescu, *Istoricul școalelor române din Turcia, Sofia și Turtucaia și al seminarilor de limba română din Lipsca, Viena și Berlin. 1866-1906*. Lucrare întocmită sub auspiciile Ministerului instrucțiunii de... profesor, Tipografia Curții Regale, F. Göbl Fii, București, 1906, pp. 40-41; vezi și V. Papacostea, *Însemnările lui Ioan Șomu Tomescu cu privire la Arhimandritul Averchie*, în „Revista aromânească”, I, 1929, pp. 38-55. Este autorul mai multor materiale în revista „Lumina” – de exemplu, *Proverbe și cugetări*. Culese și comentate de I. Șomu-Tomescu Institutator-director la șc. din Abela-Grebena (Epir), în „Lumina”, I, nr. 3, martie 1903, pp. 80-81.

Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind...

rostită în limba latină – spunea că a voit Destinul să vadă iarăși noile acquile romane, în munții cântați de poeții din antichitate. Iar în tot timpul cât a durat ocupația, cum s’au simțit italienii, cari singuri mărturiseau că se aflau, tot așa – dacă nu mai bine – ca și printre populațiile italiene. Spiritul de fraternitate a domnit pretutindeni, nici o nemulțumire din partea cuiva, în tot timpul cât au rămas printre dâșii. Mare a fost durerea când trupele italiene au evacuat regiunea Zagori-Pind, lăsând loc bandelor venizeliste venite să prade și să schinguiască⁴⁸. Mulți au urmat retragerea, plecând în Albania, de unde nu s’au mai întors. Căci odată ce au gustat libertatea, n’au mai voit să suporte jugul greu al persecuțiilor și intoleranței. Ei s’au retras mai târziu în Patria-Mumă, păstrând în ei nostalgia locurilor și perspectiva viitorului, atât de frumos întrezărite. Cei rămași speră în Italia.

Speranța aceasta nu va întârzia să fie înfăptuită. Cuvintelor pline de înflăcărare a profesorului Luigi Păstine, Comisarul pentru Pind – «eravamo perduti, ci siamo ritrovati» –răspunde ecoul frățesc, «ci avete conosciuti, siete attesi».

Italia și românii⁴⁹

(...) Dar a fost un eveniment istoric, care din nenorocire n’a fost destul de cunoscut în Țară, din cauza stării în care se găsea România atunci; e vorba de mișcarea națională aromânilor din Pind în vara anului 1917.

⁴⁸ În 1918, potrivit unui *raport* al lui Ion Varduli, directorul școlii „noastre” din Perivoli – înaintat Consulatului Român de la Ianina –, „românofobul” și „crudul ofițer Vardulakis” maltratând pe un localnic, „i-a adresat în același timp și insulte triviale și îi a mai zis: «Voi românii sunteți oameni mizerabili, căci simpatizați pe italieni»” – Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *Școli și biserici din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)*. Adunarea și selecționarea documentelor, introducerea, bibliografia și indicii de: ... Prezentul volum a fost realizat în urma documentării la Arhiva Ministerului Afacerilor Externe și la Arhivele Naționale Istorice Centrale /Prefață. *Școală și biserică la românii din Balcani*. Gheorghe Zbucnea/, Editura Universității din București, București, 2004, p. 316. Într-un alt *raport*, datat 15 septembrie 1918, același institutor arăta: „Soarta elementului românesc s-a hotărât. El este condamnat peirei din partea neamului grecesc. Și bandiții și organele de siguranță publică, printr-un acord stabilit, parcă completează la exterminarea lui. Prigonirile împotriva românilor de la Pind se țin lanț. Ura și șovinismul grecilor nu cunosc margini. Pe români ei îi consideră ca fiind firea cea mai perversă și mai ticăloasă. Până și pe turci, ei îi califică cu epitetul de români, de vlahi, ori de câte ori dâșii se ceartă cu vreun turc, așa de urâtă însemnare dâșii dau cuvântului mândru de «român!»” – *Ibidem*, p. 318.

⁴⁹ /N. Zdrulla/, *Italia și românii*, în „Ecolul Pindului”, I, nr. 9, 16 noiembrie 1929, p. 1.

La vederea trupelor italiene s'au cutremurat munții Epirului și ai Tesaliei de strigătele de entusiasm ale acelor care credeau că *Mama Roma* care i-a uitat timp de 2000 de ani pe acele țărâmurii, a venit din nou să-i ia sub scutul ei protector. Destinul macedo-românilor a fost ca să fie altfel de cum doreau inimile lor. Asupra acestui capitol, pentru moment, trebuie să întindem vălul uitării. Am subliniat numai faptul ca să arătăm cât de aproape au bătut două inimi de frați la cea dintâi ocazie când s'au întâlnit ochi în ochi, și cât de adânc și de insolubil ne leagă pe noi, românii din Peninsula Balcanică, sufletul nostru, mintea noastră și toată făptura noastră de Italia. Ne-am considerat întotdeauna ca același popor și numai secolii de întuneric și de subjugare străină ne-au putut despărți, nu însă și înstrăina de națiunea italiană. (...)

*Mișcarea aromânilor din Pind în 1917*⁵⁰

(...) În mijlocul acestor frământări, singura populația românească din regiunea Pindului⁵¹ stătea liniștită fără să se amestece în luptele celor două fracțiuni⁵². Toate eforturile pe care le făceau emisarii venizeliști de a determina populația aceluși ținut să se declare pentru ei au rămas zadarnice. Aceste două fracțiuni cari se dușmăneau nu puteau aduce o îndreptare a răului de care

⁵⁰ N. Zdrulla, *Mișcarea aromânilor din Pind în 1917*, în „Revista aromânească”, I, nr. 2, 1929, pp. 164-168 (intreg articolul: pp. 162-168); republicat în limba macedoneană, sub titlul *Ароманското движење на Пинд во 1917 г.*, în „Документи”, I, nr. 2, aprii/lu-cirishearlu 2004, pp. 75-78 (trad.: Димо Н. Димчев). (Nota bene – peste tot, etnonimul *român* /și variantele sale/ este tradus prin *aromân* /și variantele sale/.)

⁵¹ vezi V. Diamandi, *Descrierea câtorva comune armânești din Epir, Aminciu (Meșova)*, în „Lumina”, I, nr. 6, iunie 1903, pp. 143-145; P. Civica, *Comunele românești din cazava Aminciu*, în Ibidem, I, nr. 10, octombrie 1903, pp. 251-252; Idem, *Comunele românești din cazava Ianinei*, în Ibidem, I, nr. 12, decembrie 1903, pp. 293-294; I. Vuloagă, *Comuna Perivole*, în Ibidem, V, nr. 3, martie 1907, pp. 85-89; N.C. Cicma, *Comuna Turia*, în Ibidem, V, nr. 10, octombrie 1907, pp. 21-23 (vezi și D. Șadima, *Vlahili di Turia*, în *Almanah macedo-român. 1903*, pp. 52-61).

Recent – Ст. Ласку, *Од историјата на ароманскиот печат во Македонија. Списанијата „Братство” и „Светлина”*. The History of the Aromanian Press in Macedonia. The Brotherhood/Frăția and the Light/Lumina Magazines. Превод: Димо Н. Димчев (Dina Cuvata) и Горан Костов (Goran Pushuticlu) /Воведни белешки: Кочо Сидовски: pp. 3-5/ (Unia di Cultură-a Armânjilor dit Machidunii. Biblioteca Natsională Armânească „Constantin Belemace”. *Editsia Moscopoli* 18), Скопја-Скопје, 2007, pp. 93-94.

⁵² Practic, erau două state grecești, „unul la Atena în frunte cu regele Constantin, care confirma neutralitatea, iar celălalt la Salonic (octombrie 1916), în frunte cu Venizelos, care se angajează deschis alături de Antantă” – G. Contogeorgis, *Histoire de la Grèce*, Hatier (coll. *Nations d'Europe*, dirigée par Serge Berstein et Pierre Milza), Paris, 1992, p. 392.

Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind...

suferea acel ținut. Se știe că după atacul de la Atena guvernele aliate au decis blocarea Greciei și interzicerea aprovizionărilor din afară⁵³. Una din regiunile mai crunt lovite de această măsură a fost regiunea muntoasă a Pindului. Cu toate acestea, spiritul politic al aliaților a adus acestei măsuri un corectiv. Știind că această parte a Greciei era locuită de o populație de origine latină, care nu avea nimic comun nici cu limba nici cu aspirația cu națiunea dominantă, a căutat să o atragă în orbita lor. Încercările au reușit mai mult dinspre partea italienilor. Aceștia, cu un tact deosebit, au început să se intereseze de soarta acestei populații așezate pe cele două versante ale Zagorului și Pindului. Foametea în regiunea Zagorului începuse să facă victime. Italienii au știut prin aprovizionările de porumb și grâu să-și câștige simpatia acestei populații. Printre locuitorii din regiunea Pindului cu populație nestabilă⁵⁴, unde sentimentul național era mai dezvoltat⁵⁵ și situația materială mai bună, a început să-și facă încetul cu încetul ideea de libertate. De sigur că această idee era mai mult de ordin sentimental și ea ducea la realizarea multor aspirații. Pe de altă parte, încă din iarna anului 1917, populația trăia îngrijorată de situația nesigură prin evacuarea regiunii de către autoritățile grecești. În modul acesta, curente pro sau contra se puteau crea ușor, fără ca cineva să fi putut stăvili noua stare de lucruri care se creia. În primăvara aceluia an foametea bântuia și mai aprig în regiunile muntoase ale Greciei. În special situația regiunii Zagor ajunsese critică. Și de data aceasta tactul politic al comandamentului italian a știut să se folosească de această situație. Italienii ocupă încă din toamna anului 1916 orașelul Corița și aci făcură un important centru de aprovizionare a regiunii

⁵³ Despre complicata situație internă a Greciei – vezi C. Iordan, *Venizelos și românii*, Editura Omonia, București, 2004, pp. 58-59.

⁵⁴ vezi G. Zuca, *Românii din Tesalia și Epir*, în „Lumina”, I, nr. 11, noiembrie 1903, pp. 257-261 (reprodus în xxx *Caleidoscop aromân* /Ediție îngrijită și prefață de Hristu Căndroveanu/, vol. 4, Editura Fundației Culturale Aromâne „Dimândarea Părintească”, București, 2000, pp. 74-82); de asemenea – *Studiu economic asupra românilor din Pind (Epir și Tesalia)* de George Z. Zuca, Profesor la liceul român din Bitolia (Turcia) (Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor. Serviciul Comerțului). Extras din Foaia de Rapoarte Consulare și Informațiuni comerciale nr. 16, Atelierele Grafice Socec & Comp., București, 1906 /32 pp./; vezi și V. Tega, *Evoluția contemporană a vieții pastorale la aromânii din Munții Pindului*, în xxx *Caleidoscop aromân* /Ediție îngrijită și prefață de Hristu Căndroveanu/, vol. 4, Editura Fundației Culturale Aromâne „Dimândarea Părintească”, București, 2000, pp. 411-423.

⁵⁵ vezi, între altele – Epirotul, *Românismul în munții Pindului*, în „Românul de la Pind”, V, nr. 32 (225), 26 august 1907, p. 1; Cor., *Românismul la Băiasa*, în „Românul de la Pind”, VII, nr. 27 (317), 30 iulie 1909, p. 3 (corespondență datată Băiasa, 21 Iulie 1909).

Zagorului. Din acest punct ei puteau să controleze și să intre în legături directe cu satele aromânești din Zagor⁵⁶ și Pind.

Astfel stăteau lucrurile când aliații au decis ocuparea Greciei și aducerea la cârmă a guvernului venizelist de la Salonic. Italienilor li se rezervase ca zonă de ocupație Epirul întreg cu orașul Ianina și regiunea muntoasă a Pindului până la râul Venetic, de unde începe Macedonia propriu-zisă. Pe la sfârșitul lui mai 1917 trupele destinate pentru ocupație erau concentrate la Kalibaki, punct așezat la răspântia drumurilor cari se resfiră în cele patru direcții ale Epirului. Aceste trupe erau destinate să ocupe orașul Ianina, cu misiunea să se întindă cât mai la sud, pentru a preveni o eventuală debarcare la Preveza a franco-venizeliștilor. Astfel, în primele zile ale lunii iunie, italienii ocupă prin surprindere orașul Ianina, trimițând apoi trupe de cavalerie ușoară pentru ocuparea zonei lor de influență Mezzova-Amer-Turia-Kyprio, la vechea frontieră greco-turcă din 1912. O altă parte, întinzându-se la sud pe șoseaua ce duce spre Preveza, s'a izbit de înaintarea venizeliștilor, oprindu-se pe loc. Al doilea grup al trupelor de ocupație a fost concentrat la Corița. Efectivul lor nu era decât al unui batalion din miliția teritorială și făcea parte din regimentul 24 Casale-Monferrato. Acest batalion trebuia să ocupe satele și orașele românești din regiunea Zagor-Pind, rămase izolate de restul Greciei prin ocuparea liniei Mezzovo-Kiprie.

În timpul acesta, după cum am văzut mai sus, foamea se făcea din ce în ce mai simțită. Locuitorii satelor românești cari ierneză pe câmpiile Tesaliei, începeau să se întorcă la munte cu turmele lor, nu fără grije de spectrul amenințător al foamei⁵⁷. Dar știrile ajunseseră la dânșii despre modul cum

⁵⁶ vezi P. Civica, *Comunele românești din ținutul „Zagor”*, în „Lumina”, I, nr. 7-8, iulie-august 1903, pp. 166-168.

Despre structura etnică și aspectul general al acestei zone (în care aromânii au cunoscut un mai accentuat proces de asimilare), respectiv situația de astăzi, recent – Th. Kahl, *Istoria aromânilor*, Editura Tritonic (col. *Biblioteca de Istorie*), București, 2006, pp. 95-113 (respectiv, studiul, apărut în 1999 /cu titlul original/ *Die Zagori-Dörfer in Nordgriechenland: Wirtschaftliche Einheit – ethnische Vielfalt*); în 1999 – satele de care se face vorbire în rândurile de față erau populate astfel: Băiasa/Vovusa (136 locuitori), Doliani/N. Amarusio (65), Gribiniț/Greveniti (365), Dărstenic/Tristeno (161), Cerneș/Elatochori (117), Florlu/Flamburari (138) – *Ibidem*, p. 113.

⁵⁷ Despre ocupațiile aromânilor pindenii, vezi și – E. Ghicu, *Oieritul în Pind. Fabricațiunea brânzeturilor*, în „Lumina”, I, nr. 7-8, iulie-august 1903, pp. 164-65; V. Diamandi, *Aminciu. Produsele, industria și comerțul Meșovei*, în *Ibidem*, I, nr. 7-8, iulie-august 1903, pp. 187-189; G.Z. Zuca, *Industria la românii din Pind*, în *Ibidem*, IV, nr. 7-8, iulie-august 1906, pp. 194-198; *Idem*, *Meseriile, comerțul și diferite ocupațiuni la românii din Pind*, în *Ibidem*, IV, nr. 9, septembrie 1906, pp. 241-245; *Idem*, *Păstoritul și agricultura la românii din Pind*, în *Ibidem*, IV, nr. 3, martie 1906, pp. 65-

locuitorii satelor cu populație stabilă din Zagor se aprovizionau din zona de ocupație italiană. S'au trimis atunci din partea lor delegați pentru a lua contact cu autoritățile din Corița. Detașat pe lângă subprefectura din Corița în calitate de comisar al trupelor era marele filo-român L. Pastine. Acesta făcuse mult pentru nenorocita populație a Zagorului, care suferise cea dintâi consecințele blocului, trimițându-i uneori gratuit mari cantități de provisiuni. Cu sosirea primăverii au venit la Corița primii delegați ai Pindului unde conștiința era mai vie. Li s'a pus și acestora la dispoziție cerealele de care ei aveau nevoie, constituind și un birou de repartizare pe sate și comune. Dificultatea cea mai mare era aceea a transporturilor, de oarece camioanele militare erau necesare trupelor de pe front. S'a rezolvit și această greutate, făcându-se apel la toți cărvănarii aromâni din regiunea Pindului, să meargă la portul de debarcare Santi-Quaranta, unde puteau încărca direct. Apelul a fost auzit de către toți cărvănarii care s'au executat imediat. S'a văzut atunci pe drumurile din munții Pindului mii⁵⁸ de cai încărcăți cu grâne și porumb venind de la Santi-Quaranta. Acest fapt a predispus populația acelor ținuturi la sentimentul de recunoștință față de italieni și sute de delegați din tot ținutul au venit la Corița să-și exprime mulțumirea lor și sentimentul de recunoștință față de Italia.

Între timp primele detașamente intră în Ianina. În regiunea Corița trupele batalionului din regimentul 24 erau gata de înaintare, dar nu aveau numărul necesar al cailor pentru transportarea provisiilor. Comisarul Pastine, printr'un apel făcut delegaților – prezenți acolo – i-a rugat să îndemne cărvănarii din Pind să-și ia asupra această grijă. N'a fost nevoie de multă discuție, de oarece cărvănarii s'au oferit singuri și astfel totul a fost gata pentru a doua zi. În prima zi a lunii iunie 1917, trupele, în frunte cu maiorul-comandant, s'au pus în mișcare. Drumul din Corița spre ținutul Zagor e în pantă destul de pronunțată. Pe la amiază capul coloanei ajunge la cătunul Grijban, unde se dă semnalul de oprire. Aci a fost nevoie de vre-o două ore de așteptare până la sosirea provisiunilor întârziate din cauza drumurilor rele. Însoțeau aceste trupe și toți delegații satelor Zagori-Pind, singurele autorități ale regiunii – de 8 luni de zile. Seara s'a dat cantonament trupelor tot la Grijbani, de oarece se aștepta sosirea a unei jumătăți de convoi de provisiuni. A doua zi trupele s'au pus în mișcare și au ocupat satul Paleo-Seli, iar mai încolo Pades (Pădz), unde au lăsat garnisoană o companie cu un căpitan. Restul trupelor a continuat drumul mai departe, făcând popas în satul Armata. Populația acestor trei din urmă sate este

69; Idem, *Plecarea în eretic a familiilor din Samarina*, în *Ibidem*, II, nr. 9, septembrie 1904, pp. 233-235.

⁵⁸ *sic!*

românească, afară de Grijbani, moșie cu 20 locuitori albaneși. Palio-Seli este un sat cu populație săracă, în mare parte femei și copii, populația masculină fiind plecată în străinătate. Pădz e la fel cu Palio-Seli, dar cu stare ceva mai bună. Aci gospodarul⁵⁹ comunei este d-l Paponi, om bine cunoscut. Armata, cătun sărăcăcios, la fel ca Palio-Seli. Trupele se odihnesc după marșul obositor din această zi. În dimineața zilei următoare ele se pun în mișcare. La răspântia drumurilor spre Samarina o companie în frunte cu căpitanul se desparte de restul trupelor, însoțit fiind de delegații acelei regiuni. Maiorul comandant al batalionului se îndreaptă spre satul Breazna unde ajunge la ora 11 a.m. Aci rămâne garnisoană efectivul unei jumătăți de companie cu un locotenent. Spre seară, maiorul cu trupele lui se îndreaptă spre Băiasa și poposește în mijlocul unei păduri de pini și mofliți, unde au întins și corturile. În dimineața celei de-a patra zi, maiorul comandant, comisarul Pastine și delegații comunelor din Pind sunt primiți de către populația din Băiasa, ieșită într-o întâmpinare la o jumătate de oră departe de comună. A făcut impresie corul elevilor școlii care cânta diferite marșuri românești și italienești. Populația delira⁶⁰ de bucurie, iar căpeteniile italiene erau foarte mișcate. *Che brava gente*, clamau soldații. Intrară în regiunea Pindului românesc, cu tradiție națională. A doua zi un detașament sub comanda unui locotenent, Mario Beccaria din Torino, urca drumul ce duce spre Perivole.

După patru ore de mers suntem întâmpinați de toată populația cu clerul în frunte, care eșise la o oră depărtare de comună. Ca la Băiasa⁶¹, și la Perivole⁶²

⁵⁹ Era primar – potrivit *Telegramelor* către primul-ministru Ion I.C. Brătianu, expediată de la Samarina la 25 iulie 1917 (vezi mai departe).

⁶⁰ *sic!*

⁶¹ Școala Primară Română din Băiasa data din 1880. Întemeietorul ei, institutorul (pensionar) Dumitru Șumba (1834-1906) se prenumără printre martirii românismului balcanic, fiind asasinat de către agenți ai panelenismului în perioada tensionată de după 9/22 mai 1905: „el face parte din prima serie a celor dintâi institutori români trimiși ca să lumineze și să cheme la conștiința națională pe frații din Epir și Macedonia. În persoana lui Șumba, dar, pierdem pe unul din cei mai vechi luptători ai cauzei naționale din Epir.

Repauzatul martir a funcționat ani de zile ca institutor în comuna sa natală Perivole, de unde fusese permutat în comuna învecinată Băiasa, unde se și stabilise cu familia sa.

La Băiasa el a muncit mult și munca sa a dat roade bune. Pe când era Șumba ca institutor la Băiasa, românii au reușit să se facă stăpâni pe școala comunală și pe biserică. Ba chiar școala greacă se închisese, redeschizându-se de când cu apariția bandelor grecești” – Micikeli, *Asasinarea de către greci a institutorului Dumitru Șumba*, în „Românul dela Pind”, IV, nr. 12 (154), 19 martie 1906, p. 1 (corespondență datată *Ianina, 6 Martie*); pe patul de moarte, rănit fiind („cu toate ajutoarele date și silințele lor, nu mai putea fi nici o speranță de scăpare, de oarece intestinele erau perforate” de glonțul criminalului), a fost asistat de către un medic militar otoman și de către medicul de origine aromână Vasilachi (participant la evenimentele din 1917; vezi mai departe).

s'au făcut aceleași pregătiri de primire. Elevii școalelor erau aranjați pe ambele părți ale drumului, ținând în mâini ramuri de pin și flori de munte. Clopotele de la toate bisericile sunau a triumf. În comună o surprindere plăcută: arcuri de triumf rustice și piața pavoasată cu diferite steaguri ale țărilor aliate. Comisarul Pastione are cuvinte măgulitoare pentru această populație romană. Soldații simpli sunt și ei mișcați. Nu se așteptau ca în acea zi să fie oaspeții comunei și Ospătați cu douăzeci de miei în frigare. La fel și locotenentul Beccaria, care nu-i venea a crede că comuna a îngrijit de locuința soldaților și de a sa proprie.

A șasea zi dela plecarea din Corița pornim spre Avdela⁶³ cu un mic detașament de vre-o douăzeci de soldați. În afară de comună clerul cu populația primesc în urale nesfârșite pe reprezentanții guvernului italian. Bătrânul Tomescu, unul din apostolii mișcării naționaliste din Pind – azi decedat – rostește cuvântarea lui de bun sosie în limba latină, pe care o cunoștea perfect. Îi răspunde cu lacrimi în ochi și plin de înflăcărare comisarul Pastine. Toată ziua, populația acestei comune a sărbătorit evenimentul ocupării Pindului de către italieni cu un deosebit fast. Seara au avut loc retrageri cu torțe. **Aci a fost ultimul punct unde italienii au așezat trupe de ocupație stabile.** La Samarina primirea a

⁶² Școala Primară Română din Perivole își începuse cursurile zece ani mai devreme, fiind printre primele școli românești din Balcani (prima datează din 1864). Iată cum descrie, în 1905, institutorul Sterie Perdichi contextul: „Cu vre-o 40 de ani îndărăt, câțiva tineri din Perivole, cari cunoșteau numai psaltirea – Mihail Economu, Șt. Cuțuleapu, Panaioti Gima și Gh. Perdichi fiind *batjocoriți de greci ca neavând o limbă a lor proprie* (subl.n.), au făcut un alfabet aromânesc și au tradus câte-va rugăciuni în dialect ca: simbolul credinței, Tatăl nostru etc. Ei nu știau că există un stat românesc și o limbă românească.

Câtă bucurie au simțit acei tineri, morți acum, când au auzit că la Abela a venit dascăl român! Ei au alergat acolo și au învățat alfabetul românesc dela institutorul I. Șiomu Tomescu, care are satisfacția de a vedea cum au înflorit de frumos răsădirile ce el a semănat. Unul din acești tineri Gh. Perdichi care eră și dascăl grec, preda limba română la elevii lui. Mai în urmă, d-l G. Perdichi veni în București de-și termină cursurile primare la școala Macedo-română din București, iar în primăvara anului 1870 deschide o școală românească la Perivole” – *apud* M.-V. Cordescu, *op. cit.*, pp. 136-137. (Potrivit unei relații mai vechi, Gh. Perdichi a inaugurat cursurile acestei școli în mai 1877 – Th.T. Burada, *Cerșetări despre școlile românești din Turcia*, Tipografia „Românului”, Vintilă C.A. Rosetti, București, 1890, p. 54.)

⁶³ Școala Primară Română din Avdela datează din 1867 (e a treia întemeiată pentru aromânii din Turcia Europeană), primul învățător fiind Apostol Mărgărit. „Însemnătatea acestei comune pentru cultura românească este foarte mare. Ea e patria inițiatorilor de frunte în această direcțiune precum: a arhimandritului Averchie directorul școlaei Macedo-române din București (a ființat din 1865 până în 1871, când elevii aromâni din Pind sunt transferați la liceele „Sf. Sava” și „Matei Basarab” – n.n.), a d-lui Ioan Caragiani profesor universitar și membru al Academiei Române, a lui Apostol Mărgărit, D. Abeleanu un foarte bun institutor și harnic revizor școlar, Const. Cairetti fost profesor la Seminarul «Central» etc.” – M.-V. Cordescu, *op. cit.*, pp. 39-40 (vezi și A.N. Hâciu, *op. cit.*, pp. 93-94, 453).

fost tot așa de măreață ca și în celelalte centre ale Pindului. În Zagor populația își exprima mulțumirea prin delegații ei, pe când în Pind întreaga populație lua parte la bucuria generală în mod șgomotos (subl.n.). Ultimul post comandat de un ofițer era la Perivole și de aci depindeau și satele locuite de copăceari: Tiște, Silio, Monachiti etc. De postul de la Samarina depindea și comuna românească Smixi, fără post stabil. Apoi toate aceste detașamente dislocate erau sub comanda cartierului general pentru Pind cu sediul la Doliani, în Zagor. În timpul ocupației italiene, liniștea a fost deplină în tot ținutul. Nu s'a semnalat nici un incident între populație și trupă, ceea ce a fost rar în deosebi în ținuturile Tessaliei ocupate de francezi, unde s'au produs incidente mici între populație și trupă.

Populația din Pind și Zagor a ținut și un congres în ziua de 27 iulie 1917⁶⁴. Au fost trimise delegații la Samarina pentru a examina noua stare de lucruri creată prin ocupația italiană. La sfârșitul desbaterilor s'a votat în unanimitate o moțiune în care se cerea o viață liberă de stat în forma unui canton aromânesc al Pindului sub protecția Italiei⁶⁵. S'a trimis guvernelor aliate

⁶⁴ „Un participant direct la evenimentele din zilele acelea nu înregistrează totuși acest fapt (proclamarea – apud St. Diamandi /*infra* 72/ –, la 15 mai 1917, a independenței Pindului – n.n.), ci vorbește în schimb despre congresul ținut la 27 iulie 1917 de către populația din Pind și din Zagor, în a cărei moțiune «se cerea o autonomie statală sub forma unui canton aromânesc al Pindului sub protectoratul italian» (N. Zdrulla, *Mișcarea aromânilor din Pind în 1917*, în «Revista Aromânească», 1929, n. 2, p. 168). Cererea nu a avut însă nici un rezultat” – Gh. Carageani, *op. cit.*, p. 281 (nota 246).

⁶⁵ Potrivit spuselor lui G. Platari – ce trebuie luate cu circumspecție, mai ales a doua parte a informației („comisia europeană”; „și Macedonia”) nefiind credibilă, în contextul istoric dat –, autoritățile italiene s-ar fi pregătit a pune în circulație un timbru poștal cu inscripția „Cantone di Metzovo”; iar, „pe de altă parte, la 10 august 1917 a avut loc aici la Aminciu o impresionantă adunare la care au participat 180 delegați aromâni veniți din Turia, Avdela, Samarina, Perivole și din alte comune aromânești, care urmau să prezinte doleanțele lor unei comisii europene (*sic!*) *sosită în mod special aici* (subl.n.). De asemenea, delegații au votat o moțiune cerând guvernului italian și Antantei ca trupele italiene să rămână aici atât timp cât va fi nevoie, sau să se recunoască cel puțin un protectorat al României, având drept capitală Aminciu și cuprinzând toate comunele aromânești din Pind, Zagor și Macedonia (*sic!* «și Macedonia» – n.n.).

Manifestanții cântau cu această ocazie «în mod ostentativ» cântece ca:

Vol armâni machedoniț

Până cându va-s durîiț

sau

«Armânu di soarte,

Pânu din moarte armânu» – apud V. Tega, *Aromânii văzuți de călători*

francezi. Extras din „Buletinul Bibliotecii Române” (vol.XI /XV/ – Serie nouă), 1984 (Institutul Român de Cercetări – Freiburg-Germania, Biblioteca Română – Freiburg-Germania), 1984, p. 175 („cântecele” și invocarea mărturiei lui *Georgios Plataris* sunt citate – apud V. Tega – și în N. Trifon, *op. cit.*, p. 271).

Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind...

hotărârile congresului⁶⁶, cerându-li-se sprijinul lor la desideratele lor enunțate în acel congres.

Pe la mijlocul lunii august, trupele italiene primesc ordinul de evacuare a regiunii Pindului. Consternarea și durerea printre locuitori a fost mare. În urma retragerii locul lor a fost luat de către detașamentele de jandarmi venizeliști, conduși fiind de foști șefi de bandă. Notabilitățile române neputând suporta jafurile și intoleranța lor au fost constrânse să părăsească – odată cu italienii – locurile lor de origine, căutând refugiu în Albania de Sud⁶⁷.

Mișcarea aromânilor din Pind II. Retragerea trupelor italiene (Memorii 1917)⁶⁸

(...) Întorcându-ne acum la subiectul nostru, constatăm cu surprindere că românii din Pind, stăpâniți de un romantism naiv, credeau cu fermitate că ocupația italiană era definitivă. Străini de tainele diplomației, ei credeau, stârniți de agenți bine selecționați, că Italiei, printr-un **tratat** – se zicea că acela dela Saint-Jean de Maurienne⁶⁹ – îi fuseseră date aceste locuri. Dacă luăm în cercetare latură psihologică a acestei ramuri meridionale a neamului nostru,

Primele versuri – din totalul de 42 – ale întâiului „cântec” sunt următoarele: *Voî, români macedoniți, / Până când va să dormiți? / Căce nu vă minduiți / Ca români curați ci hiți? / Cum di nu vă deștiptați / Piste lume ca bărbați? / Până când va să imnați / Pi scutidbe 'nchidicați? / Până când va să stați / Di pumora 'ncălicați? / Cum puteți de nă purtați / Grêta aista, lai mărăți? / Până când va să bănați / Cu alte limbe 'mprumutați? / Dure ședutî 'nclinați / La grevesci dispotați!* Ele aparțin unui cunoscut învățător și literat aromân, originar din Crușova (azi – în Republica Macedonia), Tașcu Iliescu, care le publicase (în prima revistă aromânească, editată la București în 1880) sub titlul *Către români (Tect în dialectul macedon)*, în „Frăția întru dreptate”, I, nr. 2, 29 martie 1880, p. 16; acest veritabil imn este inclus într-o antologie apărută în urmă cu câțiva ani, autorul schimbându-i însă titlul (în spiritul ideatic, este adevărat, al versurilor atât de mobilizatoare), în *Cătră-Armânji – D. Cuvata, Picuraru di la Pind. Antologhia-a puiziljei armânească (sec. XIX și XX)* (Unia di Cultură-a Armânjlor di Machidunii. Biblioteca Natsională Armânească „Constantin Belemace”. *Colectsia „Velo”*), f.e., Scopia, 2001, p. 11.

⁶⁶ Vezi mai departe.

⁶⁷ Potrivit unui cunoscut filoromân, între cei 73 de semnatari, reuniți în Adunarea generală Națională, la 28 decembrie 1918/10 ianuarie 1919, la Delvino, se aflau și unii dintre participanții la evenimentele din iulie-august 1917 din regiunea Pindului: Sterio Nibi, Emanuele Araia, Taki Vascioti, Demetrio Araia, Mihali Balamati, Costa Funda, Tegu Ianu, Giorgio Scrima, Alcibiade Diamanti, Sterie Giorgescu, Milton Manachia, Nicola Zdrulla, Leon Constantinesco, Jorghi Z. Tegu, Giorgio Casana, Sterio Teguiani, Taki Zdrulla, Tanasi Biaka, Costa Vascioti, Guli Papagiorgio – B. de Luca, *op. cit.*, p. 65.

⁶⁸ N. Zdrulla, *Mișcarea aromânilor din Pind II. Retragerea trupelor italiene (Memorii 1917)*, în „Revista macedoromână”, II, nr. 1, 1930, pp. 64-66 (întreg articolul: pp. 61-66).

⁶⁹ Acord – elaborat de ministrul de Externe italian Sidney C. Sonnino – semnat la 26 aprilie 1917 între Franța, Anglia și Italia, prin care se recunoșteau acesteia din urmă anumite interese (inclusiv de natură teritorială) în Orientul Apropiat.

constatăm o mare asemănare cu caracterul popoarelor conlocuitoare. Fantezia meridională a grecilor o posedă și macedo-românii; la fel și credința lor în fenomene supranaturale.

Exista de mult credința că prin portul Valona, considerat oarecum ca o poartă de intrare în Peninsula Balcanică, va debarca un popor din Apus, care va aduce o mântuire a regiunilor acestora amenințate mereu de nenorociri. Nimic mai simplu ca fantezia populației care suferea de foamete cumplită, să vadă în italieni pe poporul profetizat.

De altfel acest sentiment și credință exista chiar la greci, iar cele câteva lucrări pe care italienii le executaseră în Albania pentru nevoile lor militare dădeau o și mai mare tenacitate credințelor. Mai era și o altă latură. Francezii în zonele ocupate de dâșii aplicau cu strictețe legile militare, ceea ce îi făcea nesuferiți populației care căuta să exploateze după plac nevoile lor, pe când italienii se purtau blând, aveau atitudini cuviincioase, se arătau concilianți, ceea ce îi făcea agreați de către populațiile ocupate.

Ordinul de plecare a trupelor italiene a aruncat consternare în întregul Pind. Era dușul rece care deștepta pe cei amăgiți până atunci de propriile lor iluzii, abil exploatare de către cei care aveau tot interesul să țină treze aceste speranțe. Primele detașamente de greci care au ocupat comunele părăsite de către italieni, erau formate din voluntarii armatei venizeliste dela Salonic, așa-zisii soldați ai *Armatei Naționale*. Ei erau conduși de către foștii șefi ai bandelor de antași, cunosători ai ținuturilor muntoase.

Românii, văzându-se părăsiți și la discreția unor asemenea autorități și temându-se de propria lor viață, au preferat să plece și dâșii. Au trebuit să plece învățătorii și fruntașii naționaliști cari ar fi putut atrage resentimentele și ura șefilor de bandă precum și răsbunarea grecomanilor cari văzuseră cu alți ochi ocupația italiană. Deaceia în primele zile ale așa-zisei reocupări au avut loc diferite incidente în centrele mai de seamă, românești. Astfel la Perivole, Avdela, Băiasa, Breazna, Samarina etc., ca să nu mai vorbim decât de centrele cele mai importante, jandarmii greci au început să maltrateze și să aresteze pe românii rămași la căminurile lor⁷⁰. Numai apropierea trupelor italiene și teama de o revenire a lor, îi făceau pe aceștia să fie mai prudenți. Și numai acestei cauze se datorește faptul că nu s'au înregistrat și crime.

Situația internă a Greciei de pe atunci era din cele mai haotice. Venizelos instalându-se la Atena (*la sfârșitul lunii iunie 1917 – n.n.*) prin punerea baionetelor aliate, aparatul administrativ a fost dezorganizat prin demisia și deportarea celor suspecti că ar fi simpatizat cu regimul regalist. Această măsură a deportărilor în

⁷⁰ vezi, mai jos, descrierea situațiilor în *rapoarte* ale consulului României la Ianina.

Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind...

insule s'a întins și în provinciile din restul Greciei, ceea ce îi făceau pe cei urmăriți să și caute mântuirea în regiunile ocupate de italieni, fiindcă aceștia din urmă nu se amestecau în treburile interne ale Greciei.

În acest timp românii din Samarina s'au arătat mai îndărătnici în a primi asemenea autorități care în realitate nu erau decât niște cete de briganzi fără căpătâiu. Numai atunci însă li s'a permis intrarea în Samarina când autoritățile regulat constituite s'au prezentat spre a lua locul garnizoanei italiene. Pentru prima oară foștii antarzi (*sic!*) ai bandelor teroriste au trebuit să aștepte și să respecte voința românească.

Dar evenimentele se precipitau. Pe frontul italian de pe Carso și Alpi austro-germanii rupseseră frontul la Caporetto. Pierderile suferite de către italieni în material uman și tehnic erau foarte mari. Multe divizii aflate pe frontul din Albania fuseseră imbarcate pentru Italia, cu destinația noului front, care nu se fixase încă. Deprimarea era generală printre italieni, cari cereau să fie duși să lupte pe pământul patriei lor.

În asemenea împrejurări, fruntașii comunelor au ajuns în Albania. Aci ei tot mai sperau la o reîntoarcere a trupelor italiene și instituirea unui canton românesc al Zagorului-Pind. Trebuie să amintim aci că în luna iulie 1917 avusese loc la Samarina un congres al tuturor comunelor românești din regiunea Zagori-Pind care ceruseră prin delegații lor proclamarea *independenței* (subl.n.) Pindului și Zagori și organizarea lui în forma de canton⁷¹. Toate acestea erau cerute de către populația românească care aștepta libertatea numai din partea Italiei, singura din puterile aliate care se interesase de soarta ei⁷².

⁷¹ Implicațiile interesate ale Italiei în zonă sunt reale: potrivit părerii autorizate a unui experimentat diplomat român, „Propunerea aceasta se întemeiază pe o idee a senatorului italian Fazzi care preconizase în 1917 înființarea (*sic!*) unui canton românesc al Pindului” (idee cu care Italia a cochetat și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial) – Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1918-1953)*. Adunarea și selecționarea documentelor, introducerea, bibliografia și indicii de: ... Prezentul volum a fost realizat în urma documentării la Arhiva Ministerului Afacerilor Externe și la Arhivele Naționale Istorice Centrale /Cuvânt înainte: prof. univ. dr. Gheorghe Zbucnea, președintele Societății de Cultură macedo-române/, vol. II, Editura Universității din București, București, 2006, p. 503 (*doc. 256 /raport* al consulului român la Skopje Emil Opreșanu, datat 11 mai 1942, către ministrul României la Sofia/).

⁷² Evenimentele din iulie-august 1917 sunt prezentate de către publicistul Sterie Diamandi într-o manieră aproape alegorică, triumfalistă și cu datare greșită (dacă nu o punem pe o defectuoasă corectură): „Toate aceste eforturi (ale mișcării național-culturale aromânești – n.n.) dau rezultate admirabile, căci prin actul dela 15 mai 1917, când la Samarina se declară independența Pindului (subl.n.), se realizează cea mai înaltă expresie a conștiinței naționale.

Pe toate piscurile fâlfâie tricolorul românesc cu emblema lupoaicei și imnuri de slavă răsună pe tot cuprinsul Pindului.

Imediat după intrarea în Samarina a detașamentelor grecești au început arestările printre familiile rămase și printre acelea cari aveau membrii plecați în Albania cu trupele italiene. Astfel au fost arestați 7 frunțași cari după ce au fost legați cobză au fost târâți pe jos până la Grebena, iar de acolo la Kozani, unde au fost aruncați în închisoare. Procesul lor a durat mult⁷³, fiind acuzați de înaltă trădare împotriva statului. Dar, nu știm apoi căror intervenții, procesul a fost clasat, iar arestații puși în libertate.

La Avdella incidentele s'au redus numai între elevii școlilor românești cari purtau la chipiu tricolorul românesc și jandarmii greci cari cu o zi înainte ocupaseră această comună. Este de remarcat aci, că majoritatea românilor naționaliști din Avdella sunt stabiliți în țară⁷⁴, astfel încât persoane de vază în această comună nu rămân decât institutorii, preotul și câțiva frunțași cari acum în urmă s'au stabilit și ei în țară.

La Perivole primul ocupant care a intrat după ce garnizoana italiană părăsise această comună a fost Ciucadana, originar de acolo și prin urmare om cunoscut de către toți ca un compatriot al lor.

Nu voi uita latura comică a acestei reocupări grecești prin răposatul Ciucadana – român naționalist pe vremuri – pe care împrejurări de ordin familiar îl îndepărtaseră dela această cauză⁷⁵. Aflându-se în mijlocul comunei,

Un consiliu dirigent și o gardă națională se institue pentru apărarea acestei independențe. Din fiecare sat se trimit telegrame și memorii către marile puteri, prin care poporul își arată ferm voința de a trăi liber și neatârnat ca individualitate etnică deosebită.

Conferința dela Versailles (din 1919-1920 – n.n.) însă a nesocotit voința întregului (*sic!*) popor, consacrand starea de lucruri ce se crease Macedoniei prin tratatul dela București (din anul 1913 – n.n.). Astfel, aromânii rămân împărțiți în cele trei state: Grecia, Albania și Jugoslavia (și Bulgaria – n.n.) – St. Diamandi, *Oameni și aspecte din istoria aromânilor*, Editura „Cugetarea”. P.C. Georgescu-Delafraș, București, f.a. /1940/, p. 34.

⁷³ Din mărturia unuia dintre implicați – Guli Papageorge Samarineanu; vezi mai sus –, publicată cu aproape trei ani înaintea tipării *memoriilor* de față, nu rezultă că ar fi fost vorba și de un proces ca atare.

⁷⁴ Nu numai, ci și în S.U.A. (circa 200); alături de câteva sute de perivoliați, samarineni (cei mai mulți, circa 700), câțiva turieni și numeroși băeșoți, „bine înstăriți” – A.N. Hâciu, *op. cit.*, pp. 452-454.

⁷⁵ Aromânul Gheorghe Ciucadana – „vestitul revoluționar (*sic!*), care a pricinuit atâta rău locuitorilor” (N. Zdrulla, *Cum a fost omorât Nuli Șamanicu*, în „Peninsula Balcanică”, VI, nr. 5-6, mai-iunie 1928, pp. 101) –, grecoman (respectiv, capacitat la elenism și activ în grupurile de antați), apare deseori în relatări – memorialistice, literare și diplomatice (vezi mai departe).

El și un înaintaș al său au rămas în memoria perivoliaților între armatolii de seamă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, care au luptat pentru împlinirea „Marii Idei”, eliberarea Epirului de sub turcocrăție și înglobarea lui la Grecia: „Di-armatoljji pirvuljats di aestu chiro, cari s-alumtară cu curbanii, sum flambura albă-albastră a Gârtsiiljei, adutsem aminti pi Nuli Shamanic, Stamatii Macri, Cushlu Vraca, Stamuli Ciucadana, Zisi Vraca, Samara,

înconjurat de învățătorul Stavro, tot din Perivole și de câțiva păstori pe cari numai curiozitatea îi strânsese în jurul lor, strigau și vociferau împotriva romanizantilor vânduți italienilor și făceau declarații de patriotism neclintit către Mama lor Grecia.

Atunci însă cineva șoptește: vin italienii, se zăresc italienii la *Zvornu*. A fost o panică de nedescis printre acești doi eroi de operetă. Au fugit mâncând pământul.

Și într'adevăr, prietenul nostru Mario Beccaria, un vlăjgan din Piemont care cu o zi înainte părăsise comuna, fusese trimis de către comandantul

Gh. Apustulina, Gh. Ciucadana și altsălj. Ma di tuts aeshti s-aleadzi bitârnu capitan Nuli Shamanic /vezi *infra* 79/ tsi s-alumtă cu tut suflitu, s-featsi curban sh-cari sândzină di ma multi ori, ta si-sh veadă tsara ilibirată, shi moari ca gioni, prumat, di găgoshli a turtsălor apitrusitori tu anlu 1910, năinti ca s-poată să-sh veadă vislu faptu, ilibirarea-a Ipirului, tsi s-featsi mash tu polimlu balcanic din anlu 1912" – L.D. Scrima, *op. cit.*, p. 48; autorul arată că Gh. Ciucadana era un caz izolat între perivoliații grecomanii și, prin urmare, în perioada atacurilor antaților – după 1905 – nu a putut să se manifeste ca atare: „hiindalui un singur, nu fu alăsat s-facă arali" (p. 49).

În august 1918, când institutorul român din Perivole Leon Constantinescu era urmărit spre a fi maltratată de către jandarmii greci, în context este pomenit și numele său: „soldatul cetei de urmărire, anume Gheorghe Dim Caloir, care este ginerele vestitului Ciucadana"; în același document este numit de către consulul României la Ianina „un vestit criminal, pentru care altă dată a trebuit să cer îndepărtarea lui din Perivoli" – Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *Scoli și biserici din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)*. Adunarea și selecționarea documentelor, introducerea, bibliografia și indicii de... Prezentul volum a fost realizat în urma documentării la Arhiva Ministerului Afacerilor Externe și la Arhivele Naționale Istorice Centrale /Prefață. *Școală și biserică la români din Balcani*. Gheorghe Zbucnea/, Editura Universității din București, București, 2004, pp. 317, 318 (doc. 109).

În amintitul poem *La Urliclu* – ce se referă la un atac al antaților (mulți dintre aceștia fiind, în fapt, grecomanii) împotriva vlahilor cu conștiință românească, într-o luptă „pentru limbă și neam" –, Nuși Tulliu invocă și numele respectivului renegat (mort în 1918): *Bumbuează la Urliclu/ Și ascăpără dipriună.../ Ma nu-i foc de-ascăpărare,/ Și nu-i vrondu di furtună:/ Sunt lumini din manlibere/ Trăși la șopot, la Urliclu,/ S'bat aclo cu Ciucadana/ Lioni, Nasta și Ghiuticlu./ S'bat giunarlli di Avdelă/ Și ficioi di Perivole/ Di telegraflu agiunsi/ Până-Athina și până'n Pole./ S'bat armănlil: s'bat cu antațdăli./ S'bat tră limbă și tră fară.../ O, zîntunia mea-armănească/ Cu abtări gioni nu cheri văr'oară; în toil încleștării, Ciucadana, pîrvuliatlu,/ Dipriună ma sghileaste:/ „Dați tu carne, fără milă,/ Virsați sândze armănescul..."/ Furl-arucă dupriună/ Și pădur'le greu văzescu,/ „Leși tu pașe, Ciucadana"/ Greaste sărpit Toli Ghiuticlu,/ „Leși, giuneața tra-s nă spunem/, Martur s'hibă azj Urliclu; Nu te-ascunde după arburi,/ Vîno-ava la lumtă-andreaptă./ S'vedzj țe gioni Avdela scoate/ Hoara-andzătă și aleaptă!". Același literat îi pomenește numele și cu alt prilej, într-o schiță; grupul de călători ajungând, într-o dimineață de aprilie, în 1910, la punctul Urliclu, în zona Grebenei, unul dintre aromâni, originar din Avdela, povestește cum au pregătit antații ambuscada: „Cădeau tufechile grindină; plumbili șuirau furtună. Sighilirile a furilor, tra se-aspară pri arumâni, cutrimurau loclu. Era Ciucadana, armân vindut la greți, Peristeri și alți mulți capitañi" – N. Tulliu, *Lucruri di altă oară, în „Tribuna românilor de peste hotare", I, nr. 10-11, octombrie-noembrie 1924, p. 13 /întreaga schiță: pp. 13-15/.**

batalionului care se afla la Băiasa, în fruntea a 40 de soldați pentru a verifica zvonurile care circulau în privința unor pretinse maltratări din partea grecilor, maltratări pe care le-ar fi suferit românii din Perivole și Avdella.

Totodată o echipă de vre'o zece soldați a fost trimisă la Avdella. Caporalul grec împreună cu cei zece jandarmi au fugit și s-au ascuns în apropiere. Seara târziu au putut intra, după repetatele asigurări ale primarului că italienii au plecat și că nu mai este nici o teamă de dânșii.

Seara târziu Beccaria cu soldații săi s'au retras spre Băiasa. Ciucadana și Stavro au fost găsiți înmărmuriți de frică la marginea Perivolei. Și unul și celalt au fost răpuși anul următor, unul de glonteale lui Ververa, un bandit grec, iar celalt, ilariantul învățător grec Stavro, de secera nemiloasei gripe spaniole.

La Băiasa, românii s'au opus intrării jandarmilor greci cari veneau dinspre Iania. Aci însă se afla încă garnizoană italiană și prin urmare românii puteau acționa la adăpost de orice represalii. Dar au trebuit să plece cu toții când italienii s'au retras spre Albania. La fel, incidente mărunte au avut loc la Breazna și Pades, precum și în alte centre mai mici.

În refugiul lor din Albania, românii au fost primiți foarte bine de către șefii militari ai armatei de ocupație care au căutat să-i aranjeze în diferite posturi de încredere.

*

În acest timp încolțise ideea creierii unui nucleu de voluntari români care urma ca mai târziu să se transforme în legiune românească. Ideia a prins la început, dar mai târziu, când s'a aflat că legiunea era să fie vărsată la Depositul milițiilor albaneze, ea a încetat de anima pe voluntari, iar recrutările se făceau din greu când nu se făceau deloc. Italienii voind a menaja susceptibilitatea albanezilor – așa spuneau ei – bruscau în schimb pe acea a românilor. Legionarii români erau nevoiți pentru a complăce albanezilor, să poarte căciula albă și cocarda cu vulturul bicefal a lui Scanderbeg. Dar acela care cunoaște antagonismul dintre români și albanezi, antagonism multiseclar pe care tirania satrapului din Iania l'a accentuat și mai mult n'ar fi comis greșeala pe care numai italienii erau în stare s'o comită, adică aceea de a pune pe români cu albanezi laolaltă. Din acel moment, legiunea românească din Albania a fost ocolită.

Chiar și voluntarii cari se angajaseră erau acum ostili continuării unei asemenea legiuni care nu se deosebea de acea a albanezilor decât cu numele. După ruperea frontului macedonic de către armatele aliate, Legiunea românească care se afla în regiunea Premeti a fost retrasă la Argirocastro. De atunci și-a început activitatea ei căci în tot timpul verii ea se exersase la Premeti și împrejurimi.

Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind...

Pentru a explica felul cum s'a născut această legiune⁷⁶ ținem să adăugăm că ideea a pornit de la Francesco Fazi⁷⁷ fostul comisar civil al armatei de

⁷⁶ Ea a ființat până în vara anului 1919, când este dizolvată – la 10 iunie 1919, după ce nu li se satisface cererea de a fi aduși în România.

⁷⁷ Iată descrierea de către acesta a contactului cu aromânii pindeni – în vara anului 1917 – , el relevând „emoția ce a cuprins pe italieni la prima întâlnire cu frații lor latini din acele părți”:
„După mai bine de un mileniu, soldații italieni veniră în contact și duseră viața în comun cu descendenții vechilor coloni italici, stabiliți pe celalt țărm al mării (Adriatică). Ne-ar trebui multe pagini pentru a descrie afectuoasa, sincera și frățească primire făcută trupelor noastre. La Samarina, care-i centrul cel mai mare al populațiunii din Pind, locuitorii au vrut ca soldații noștri să fie găsduiți în casele lor ospitaliere: «dacă veniți dela Roma – ne spuneau dâșii – sunteți romani și dacă sunteți romani sunteți frații noștri». În cele trei luni în care trupele noastre au ocupat Pindul și Zagori, nici o neînțelegere nu se ivi, care să turbure armonia ce dela început se stabilise prin încredere reciprocă, unii într'alții” – *apud P.G.M./arcu/., Italia și Macedo-Românii, în „Tribuna românilor de peste hotare”, I, nr. 1, ianuarie 1924, p. 10.* „Mânat de calitățile gospodărești descoperite la acești frați îndepărtați, mânat de dorința de a lămuri opinia publică italiană asupra înrudirii de rasă și de limbă dintre aromâni și italieni, d-l Fr. Fazi a dat publicității în 1922 o broșură intitulată *L'Italia e i Macedo-Rumeni*”.

În continuarea notațiilor sale (pp. 9-12), *P.G.M.* dă mai multe extracte din această rară – pentru cititorul român – lucrare (nu se găsește la Biblioteca Academiei Române). „În ea autorul începe prin a arăta origina istorică a acestei populațiuni românești din Balcani, dovedind (*sic!* – n.n.) că așezarea lor începe imediat după ocuparea Albaniei de către pretorul Anicius și a Macedoniei de către consulul Paul Emiliu, întinzându-se până la Dunăre și formând un puternic nucleu latin în Moesia Superioară și în cea Inferioară. Pe la sfârșitul sec. al IV-lea, imperiul roman, în mare parte creștinat, ne mai putând să oprească invaziunile slave și turanice, aceste colonii latine înaintate au fost forțate să se retragă spre sud, reunindu-se cu celelalte colonii latine ale Macedoniei, Epirului și Tesalicii.

«Actualii macedo-români, scrie d-l Fazi, nu sunt decât rămășițe ale acelei populațiuni latine, în mare parte distrusă de invaziunile barbare și deși despărțiți de frații de la nord, prin infiltrațiunile populațiunilor slave și turanice, ei și-au păstrat totuși unitatea limbii, a tradițiunilor și a obiceiurilor cu toate că de secole și-au pierdut continuitatea teritorială care i-a ținut strâns legați la origină.

Cu toate aceste grele condițiuni istorice, deși adesea înconjurați de popoare dușmane, ei reprezintă încă până astăzi o entitate etnică ce nu poate și nu trebuie să fie neglijată».

Autorul amintește că prima recunoaștere a naționalității române pe teritoriul Turciei europene s'a făcut la Congresul din Berlin (*sic!* în fapt, la acest conclave nu s-a luat în considerare chestiunea menționată – n.n.), iar în 1913 cu toată dorința României de a îngloba acest element în Albania nu s'a reușit din cauza opunerii Greciei. «Izolarea în care se găsesc macedo-românii, lipsa unei apărări eficiente din partea unei mari puteri europene, sunt cauza principală care va duce la grecizarea lor. În timpul scurtei perioade de ocupațiune a teritoriilor dela sudul granițelor statului albanez, mai mulți grecomanii se întoarseră la originile lor și se apropiară de noi, ceea ce vine să dovedească că, dacă aceste populațiuni ar găsi un sprijin serios și eficient care să tuteze aspirațiunile lor culturale, nu vor întârzia să coopereze cu toții la apărarea colectivă a rasei lor de orice influență străină. Se cade oare ca noi (italienii – n.n.) să fim spectatori indiferenți la opera de desnaționalizare ce în special grecii și sârbii o înfăptuiesc cu o

ocupație pentru regiunea Epirului⁷⁸. După retragerea italienilor dela Ianina el fusese numit în aceeași calitate la Argirocastro pentru Albania de sud. (...)

Ca o concluzie, putem adăuga următoarele. Toate eforturile făcute în 1917-1919 au fost zadarnice întrucât a lipsit șeful și un program bine stabilit. Românii din Pind au făcut toate acestea împinși de sufletul lor latin către un popor frate cu dânsul; dar soarta și realitatea erau altele decât acelea pe care le-au dorit inimile lor⁷⁹.

perseverență constantă și fără scrupule în alegerea mijloacelor în dauna românilor din teritoriile ocupate de dânsii?»”. Răspunsul este ca Italia să sprijine salvarea identității „macedo-românilor” – firește, în scopul promovării intereselor sale în acest spațiu al Balcanilor („Dacă noi dorim să exercităm o politică activă de pătrundere culturală și economică în țările balcanice, va trebui în primul loc să contăm pe colaborarea populațiilor românești /subl.n./”); respectiv „să intervenim pentru apărarea acelor drepturi ce statele civilizate le recunosc popoarelor de ele administrate, chiar când sunt de naționalitate deosebită decât aceea a statului care le stăpânește. Aceste drepturi se concretizează în special în liberul exercițiu al limbei și al culturii și pentru aceasta școala și biserica sunt instituțiile pe cari ar trebui să le protejăm și să le apărăm în contra intoleranței naționalismului grec și sârb, care exercită asupra lor o acțiune de înăbușire, prin mijloace mult mai severe și mai crude decât cele turcești”.

În încheierea comentariului său (p. 10), P.G. Marcu conchide: „La săraca bibliografie a chestiunii naționale a românilor-macedoneni vine să se adauge și această broșură care, prin isvoarele directe din cari autorul și-a cules observațiunile sale, prin personalitatea politică a autorului, prin împrejurările cari i-au provocat apariția și prin perspectivele de o colaborare în viitor pe cari le deschide, constituie un document de o deosebită importanță. Mulțumim autorului pentru bunăvoința ce a avut de a face cunoscută opiniei publice o mișcare ce, *prin cadrele răstărnse în care s'a desfășurat* (subl.n.), n'a putut impresiona o lume așa de îndepărtată și promitem a ne ocupa în mod serios pentru deslegarea problemelor ce ni le pune, căutând a stabili un plan de acțiune care să treacă din domeniul vorbelor în acela al realităților imediate”.

⁷⁸ vezi A. Alibali, *The Italian Administration in Çameri in the Year 1917*, în „Studime Historike” /Tirana/, nr. 3-4, 2001, pp. 57-77.

⁷⁹ N. Zdrulla, *Mișcarea aromânilor din Pind II. Retragerea trupelor italiene (Memorii 1917)*, în „Revista macedoromână”, II, nr. 1, 1930, pp. 64-66 (întreg articolul: pp. 61-66).

Prețiosul memorialist Nicolae D. Zdrulla (grafiat și Sdrulla/) (născut în Bitolla, în 1897 – într-o cunoscută familie de aromâni pindenii, cu urmași în România /vezi *infra* 94, 96/-, mort în floarea vârstei, la București, în decembrie 1939) a fost și profesor de istorie și limbă italiană, în anii '20-'30, la Liceul Român de Băieți din Grebena. Este, potrivit unui autor contemporan cu el, traducător în aromână a mai multor piese din dramaturgia italiană, după cum transliterează și creații clasice din cea românească, mai ales comediile lui Caragiale – L. Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*. Material românesc. Oameni și înfăptuiri. Istorică, culturală, literară, publicistică, ziaristică, folklorică, militară, religioasă, juridică, economică, medicală, tehnică, științifică, artistică (muzică, pictură, sculptură, dramaturgie), politică, diplomatică, sportivă etc., *Cugetarea-Georgescu Delafras*, București, f.a. /1940/, p. 924. Despre el, prețioasă este relatarea memorialistică, cu referire la anul 1937, a unui coleg de la liceul din Grebena – N.P. Vaidomir, *Cum i-am cunoscut pe aromâni*, în „Deșteptarea”, I, nr. 2-3-4, mai-iulie 1990, p. 8 (text reluat în xxx *Caleidoscop aromân* /Ediție îngrijită de Hristu Căndroveanu/, vol. 5, Editura Fundației Culturale

Proclamație a comandantului Corpului 16 de Armată către locuitorii din Zagor și Pind

Conducerea Corpului 16 Armată

Noi, Ferrero Ciancico, general de brigadă, comandant al Corpului 16 de Armată, aducem la cunoștința locuitorilor din regiunile Pind și Zagor, ocupate de armatele italiene, următoarele:

Pentru scopuri pur militare, ordonăm corpurilor noastre de armată să ocupe regiunea Pindului și a Zagorului. Armatele noastre au venit printre voi ca prieteni și de aceea vor apăra cu absolută devoțiune religia voastră, obiceiurile

Aromâne „Dimândarea Părintească”, București, 2000, pp. 38-39 /intreg textul: pp. 26-40/. A practicat, totodată, publicistica, mai ales în paginile ziarului „Ecolul Pindului” (1929-1930), al cărui fondator și redactor este (în schimb, în paginile revistei „Flambura Pindului”, apărută tot pe atunci și tot la București, nu-i regăsim semnătura decât o singură dată). Dintre articole – *Corpul Didactic pentru Macedonia* („Ecolul Pindului”, I, nr. 1, 1929, p. 1); *Considerațiuni retrospective la problema românilor macedoneni* (nr. 5, 21 octombrie 1929, p. 1); *Pentru cei ce uită. „Ce ar fi însemnat chestiunea românească la Veria și împrejurimi fără un Hagigogu și Badralexi, în regiunea Vodena fără un Celea, la fărșeroși fără Zega, la Turia fără Cicma, și în Pindul întreg fără acei martiri căzuți în ecatomba de la Urliv?* (subl.n.) Și să se noteze, că toți acești pionieri ai redeșteptării naționale, nu erau oameni eșiți din școli, ci niște oameni simpli, înconjurați de respectul și stima compatrioților lor. Oameni cu stare, proprietari de turme de oi, aceștia au avut un ascendent imens asupra populației de păstori și carvănari de cari erau înconjurați” (nr. 6, 28 octombrie, p. 1); *Sursum corda* (nr. 8, 11 noiembrie 1929, p. 3) (*Nota bene*. Nuși Tulliu scrisese cu trei decenii mai înainte un articol cu acest titlu – *Sursum corda! 'N sus inimile*, în „Pindul”, I, nr. 10-11, 30 septembrie 1899, p. 2; și tot el este autorul unui „imn ocazional” cu respectivel titlu – în „Românul de la Pind”, III, nr. 16 /116/, 19 iunie 1905, p. 3); *Rolul românilor macedoneni în mișcările de eliberare ale popoarelor din Balcani* (nr. 14, 25 decembrie, p. 1); ș.a. De asemenea, N. Zdrulla, este autorul rememorării narative *Cum a fost omorât Nuli Șamanicu* – în „Peninsula Balcanică”, VI, nr. 5-6, mai iunie 1928, pp. 101-102. Zicu Araia are și el o poezie numită *Ianula Șamaniclu* – publicată în 1911, la un an după moartea armatolului perivoliat; este inclusă în D. Cuvata, *Picurarlu di la Pind. Antologhia-a puiziljei armânească (sec. XIX și XX)* (Unia di Cultură-a Armănjlor dit Machidunii. Biblioteca Natsională Armânească „Constantin Belemace”. *Colectsia „Velo”*), f.e., Scopia, 2001, p. 57-58.

El este, totodată, autorul imnului mobilizator *Noi him a Pindului gioi ficiori*, foarte popular printre aromâni: *Noi him a Pindului gioi ficiori, / Ca vultur! 'i țe-azboairă tu niori, / Noi him ficiori di tu vlabubori. / Nă boațe di tu munță-avdzâm, / Boațea, boațea Pindului, / Sculaț, sculaț voi gioi ficiori, / Ca vultur! 'i-azburat, / Trăoară v-adunaț, / Ia loat-vă armili, sculaț, / Di păgâni tra s-vă-apăraț. Aceste versuri – în mod eronat socotite și propagate astăzi, de către formația muzicală „Pindul” (Constanța), ca fiind „o melodie legionară” – sunt incluse în C. Papanace, *Mica antologie aromânească*. Cu un studiu introductiv asupra Aromânilor și a dialectului lor de ..., Editura Scara (seria *Proiectul Armatolii*), București, 2001, p. 251 (că menționea că autorul este *Zica* !?); potrivit, însă, mărturiei lui N.P. Vaidomir, autorul este N. Zdrulla).*

Stoica Lascu

voastre, limba voastră și funcționarea școlilor voastre. Unitățile noastre militare vor proteja siguranța voastră și ocrotirea internă a regiunii voastre împotriva oricărei încercări de amenințare a bunăstării, a intereselor și a prosperității voastre.

Regimul nostru este inspirat de dorința de a menține bunăstarea populației și o justiție imparțială pentru toți.

Avem încredere în colaborarea tuturor cetățenilor pentru ca dezvoltarea normală a vieții publice să nu fie perturbată, ca și în trecut; în caz contrar, și cu regret, ne vom vedea siliți să reprimăm într'un spirit de justiție imparțială, dar și cu o severitate inflexibilă, orice dezordine, orice act de nesupunere individuală sau colectivă și orice mișcare sau încercare de rebeliune.

20 Iunie 1917

General de brigadă
Comandant al Corpului 16 Armată,
C. Ferrero⁸⁰

*Telegramă către consulul Franței la Ianina*⁸¹

Metzova le 22 Juillet 1917

À. S.E. le Consul de France à Janina,

Les représentants Roumains des villages du Pinde⁸², réunis à Metzovo, se permettent d'envoyer les plus sincères félicitations à V. Excellence et à la

⁸⁰ apud V. Tega, *Aromânii văzuți de călători francezi*. Extras din „Buletinul Bibliotecii Române” (vol.XI /XV/ – Serie nouă), 1984 (Institutul Român de Cercetări – Freiburg-Germania. Biblioteca Română – Freiburg-Germania), pp. 174-175; document reluat din o lucrare a lui Gh. Platari (apărută în 1972 la Atena), care „remarcă că acolo unde în manifest se spune «vom apăra cu absolută devoțiune limba voastră» se înțelege limba noastră valahă (*recte*, limba română – *n.n.*)” (p. 175).

⁸¹ apud xxx *Sguardo retrospectivo sul movimento nazionalista dei Macedo-romeni nella Penisola Balcanica* (Società di Cultura Macedo-Romena Bucarest), «Bucovina», I.E. Toroușiu, București, f.a. /1940/, p. 28; această lucrare, datată *Bucarest, 6 Settembre 1940*, a fost retipărită în urmă cu patru ani, sub același titlu, în capitala Republicii Macedonia, de către scriitorul aromân și laborios editor Dina Cuvata – xxx *Sguardo retrospectivo sul movimento nazionalista dei Macedo-romeni nella Penisola Balcanica* (Ed. II) (Unia di Cultură-a Armănjlor dit Machidunii. Biblioteca Natsională Armănească „Constantin Belemace”. Colectslea „*Moscopoli*” 6), Scopia, 2003 /32 pp./.

⁸² O parte dintre ei fruntașii românilor pindenii se refugiaseră la sfârșitul anului 1912, în timpul Primului Război Balcanic, în „țara mamă”, unde au beneficiat de stipendii lunare (80, 120, 150

Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind...

grande nation française, qui a donné au monde entier un si grande exemple de vertu militaire et prie encore V.E. de se rappeler la nationalité des Roumains⁸³ du Pinde, occupée en ce moment par la vaillante armée italienne.

Il seront bien hereux si ces sentiments spontané et sordiaux peuvent être transmis au grand Gouvernement français.

1. T.M. Nicolau⁸⁴, Directeur de l'école roumaine⁸⁵ (*din Aminciu/Mețovo – n.n.*)

lei) (unii au revenit în locurile natale, printre ei numărându-se și militanții din iulie-septembrie 1917, semnatari mai jos); ei au adresat o cerere primului-ministru Titu Maiorescu, explicând împrejurările:

București 14 Ianuarie 1913

Domnule Prim Ministru,

Sub-semnații refugiați din regiunea Grebena, cu cel mai profund respect Vă rugăm să bine-voiți a lua în vedere cele ce urmează:

După ocuparea locurilor noastre de către greci viața noastră fiind în pericol, am fost nevoiți a ne refugia la Ianina, unde am îndurat toate mizeriile timp de două luni de zile, orașul fiind înconjurat.

Neavând nici o informațiune de la familiile noastre și neputând suporta scumpetea, am hotărât să venim în țara mamă (subl.n.), unde am ajuns după un drum lung și greu care a durat două zeci și două de zile.

Șederea noastră la Ianina, precum și drumul, ne a costat câte cinci sute și cinci zeci de lei de fiecare persoană.

Cum suntem lipsiți de mijloace, facem apel la sentimentele D-nei Voastre de umanitate și de patriotism, rugându-Vă să binevoiți a ne acorda cheltuelile noastre de drum până aici plus întreținerea noastră la Ianina.

Primiți, Vă rugăm Domnule Prim Ministru asigurarea înaltei noastre stime și considerațiuni.

Iuliu Sdrula, Ioan Varduli, Iote Perdichi, Achile Dabura, Sotir Dabura, Tachi Vasioti, Sterie Perdichi, Mihali Tegu Iani, Sterie Georgescu, Tighiula Merminga.

Exceleței Sale

Domnului Titu Maiorescu

Prim Ministru și Ministru de externe etc. etc. etc.

Loco.

(Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. *Loc. cit.*, vol. 21, f. 72 f./v.). Suplica este redactată, potrivit grafiei, de învățătorul din Perivole Sterie Perdichi. Este înregistrată la Ministerul Afacerilor Străine, cu № 1740, la 21 ianuarie 1913; rezoluție: *La dosar. 16 Ian. /s/ T. Maiorescu.*

⁸³ *sic!* – în xxx *Les Aroumains devant le Congrès dela Paix* (Paris, 1919) (Unia di Cultură-a Armănjlor diit Machidunii. Biblioteca Natsională Armănească „Constantin Belemace”. Colectsiesia „Moscopolii” 10). Ed. II, Scopia-Ckonje, 2003/pe cop. I: 2004/ , p. 26: „Aroumains”

⁸⁴ Acesta („D-I institutor Tr/andafil/. Nicolau”), în septembrie 1915 este detașat la Școala de Băieți din Turia, căci „era disponibil din cauza că nu s'a redeschis școala de la Mețova din lipsă de elevi” – Arhiva Ministerului Adacerilor Externe. *Loc. cit.*, vol. I, f. 312 (*raport* al consulului României la Ianina, datat 30 Septemvrie 1915). Se numără printre refugiații la București în decembrie 1912; la 30 mai 1913, adresează o cerere autorităților române („Domnului Ministru al

2. Démètre Papahagi
 3. Sterie Georgescu
 4. Milt. Manakia
 5. Toli⁸⁶ Tullio
 6. George Scrima⁸⁷
 7. Mihail Belibași
 8. George Caragiani
 9. George Papa-Pericle
 10. Sterie Piha⁸⁸
 11. Lambraki Papahagi
 12. George Tegou
 13. Milt. Bragiotuli⁸⁹
 14. Alexandru Druia
 15. Mihali Tégoiani⁹⁰
 16. Couschou Laitou⁹¹
-

Afacerilor Străine”), în care arată: „refugiat de 6 luni în Țară din cauza evenimentelor ce s-au desfășurat în urma războiului balcanic, unde am fost luat prizonier de armatele grecești; voind a mă reîntoarce în patrie, respectuos, Vă rog, să binevoiți a dispune să mi se dea salariul meu pe lunile Iunie, Iulie și August și cheltuielile de drum ce D-Voastră veți crede de cuviință”. Suplica are mai multe înscrisuri, ce concură la reconstituirea traiectului vieții acestuia în acel an: *Recomandat de Dr. Leonte: I se va da bani de drum (total 200 lei) 31 mai /ss/ Indescifrabil, La dosar. Petiționarul a plecat deja cu banii de drum dați de Minister; leafa o va lua de la Bitolia 25 Sept. 1913 /ss/ Indescifrabil. La destinatar, cererea este înregistrată la 26 septembrie 1913, cu № 22251 (Loc. cit., vol. 20, f. 270). În luna august primea, în continuare, în calitate de refugiat, suma de 80 lei (Loc. cit., vol. 21, f. 262).*

⁸⁵ *sic!* – în xxx *Les Aroumains devant le Congrès dela Paix* (Paris, 1919) (Unia di Cultură-a Armănjlor dit Machidunii. Biblioteca Natsională Armănească „Constantin Belemace”. Colectslea „Moscopoli” 10). Ed. II, Scopia-Ckonije, 2003 /pe cop. I: 2004/, p. 26: „aroumaine”.

⁸⁶ În xxx *Sguardo retrospectivo sul movimento nazionalista dei Macedo-romeni nella Penisola Balcanica* (Ed. II) (Unia di Cultură-a Armănjlor dit Machidunii. Biblioteca Natsională Armănească „Constantin Belemace”. Colectslea „Moscopoli” 6), Scopia, 2003 (p. 29) – George.

⁸⁷ Un Demetrie Sterie Scrima – „român din comuna Perivole (Macedonia) născut în anul 1886, luna Maiu, ziua 15” – era învățător, în 1916, în satul Kioseler (com. Ai-Orman, jud. Caliacra) – Arhivele Naționale Istorice Centrale. *Loc. cit.*, dos. 91, f. 27.

⁸⁸ Despre el, vezi, la finalul studiului – *raportul* consulului român la Ianina, datat 26 Septembrie 1917.

⁸⁹ În xxx *Sguardo retrospectivo sul movimento nazionalista dei Macedo-romeni nella Penisola Balcanica* (Ed. II) (Unia di Cultură-a Armănjlor dit Machidunii. Biblioteca Natsională Armănească „Constantin Belemace”. Colectslea „Moscopoli” 6), Scopia, 2003 (p. 29) – Bragioruli.

⁹⁰ Originar din Perivole; este unul dintre „aromânii păgubiți în urma războiului balcanic (primul – n.n.)” – Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. *Loc. cit.*, vol. 21, f. 207v.

17. N. Nibi
 18. Papatanassi Grigiotti⁹²
 19. Gouli Vaeni
 20. Cristo Mihadassi⁹³
 21. Djaca Papatanassi
 22. Zissi Caloyeru
 23. George Zdroula⁹⁴
 24. Joan Vardouli⁹⁵
 25. Jules Zdroula⁹⁶
-

⁹¹ În ed. românească (1940), apare, eronat, transcrierea *Iditou*, nume reluat și în xxx *Sguardo retrospectivo sul movimento nazionalista dei Macedo-romeni nella Penisola Balcanica* (Ed. II) (Unia di Cultură-a Armănjilor dit Machidunii. Biblioteca Națională Armănească „Constantin Belemace”. Colectslea „*Moscopoli*” 6), Scopia, 2003 (p. 29); în xxx *Les Aroumains devant le Congrès dela Paix* (Paris, 1919) (Unia di Cultură-a Armănjilor dit Machidunii. Biblioteca Națională Armănească „Constantin Belemace”. Colectslea „*Moscopoli*” 10). Ed. II, Scopia-Ckoiije, 2003 /pe cop. I: 2004/ (p. 26) – este corectată transcrierea: *Laitou*.

⁹² Acesta – Atanase Grijoti – era preot în comuna Turia; din toamna anului 1913, văzând însă „că România a căpătat din partea guvernului elen recunoașterea autonomiei bisericești și școlare (despre această percepție – vezi *infra* 131), zisul preot și-a revenit la sentimentele de altădată (în toamna anului 1912, amenințat fiind cu moartea s-a pus sub ocrotirea ierarhului grec – n.n.) și a cerut să fie primit din nou în serviciul cauzei noastre, rugându-ne însă să i se acorde sprijinul cuvenit pentru ca Mitropolitul din Grebena să nu-l supere, ci să-l recunoască ca preot român, după cum fusese pe timp de șir de ani, sub fostul regim turcesc” – Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *op. cit.*, p. 310 (*doc. 106 /raport al consulului României la Ianina, datat 7 septembrie 1916/*).

⁹³ Semnătura C. Mihadaș se regăsește, peste ani, de câteva ori în paginile amintitei gazete „*Ecoul Pindului*”; nu este exclus a fi una și aceeași persoană cu cea din 1917.

⁹⁴ În octombrie 1945, profesorul Ion Sdrulla – stabilit în Țară în septembrie 1938, cu domiciliul în Năsăud, născut la 20 august 1920 în Perivole (naș: Nacu Ianuși) – declara că tatăl său se numea George Sdrulla (mama: Fanița, născ. Scrima) – Arhivele Naționale Istorice Centrale. *Loc. cit.*, dos. 169/I, f. 108.

⁹⁵ Originar din Perivole; refugiat în „țara mamă” România, la sfârșitul anului 1912 (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. *Loc. cit.*, vol. 21, f. 72f./v.; revine în Grecia. În ianuarie 1944 se afla, în continuare, pe lista celor 20 de învățători „pensionari români din Macedonia (Grecia)” – Arhivele Naționale Istorice Centrale. *Loc. cit.*, dos. 148, f. 418; un Nicolae, fiul lui Ioan Varduli (și a Stanulei Varduli, născ. Paparizu), de profesiune funcționar (cu domiciliul, în 1940, în București, str. Silvestru 67), s-a stabilit în Țară în octombrie 1931 – *Loc. cit.*, dos. 143/II, f. 180.

⁹⁶ Originar din Perivole; refugiat în „țara mamă” România, la sfârșitul anului 1912 (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. *Loc. cit.*, vol. 21, f. 72f./v.). A fost institutor la mai multe școli primare românești din zona Pindului (între care: în 1906 – la Grebena; în 1909 – la Ianina); s-a numărat printre participanții la *Primul Congres General al Corpului Didactic Secundar și Primar din Macedonia*, de la Bitolia (iunie 1909); fotografia sa se află imortalizată – alături de celorlalți congresiști – într-un *foto-tablou*, rar și foarte prețios document istoric (reprodus, deficitar însă, în

26. Tacke Vassioti⁹⁷.

Telegramă către consulul Marii Britanii la Ianina

Metzova, le 22 Juillet 1917

À S.E. le Consul d'Angleterre,
à Janina⁹⁸

Au représentant de la grande et libérale Angleterre, les représentants roumains du Pinde envoient félicitations pour son gouvernement et sa vaillante armée se permettent de rappeler leurs droits de nationalité en ce moment où on décide leur sort.

Telegramă către consulul Rusiei la Ianina⁹⁹

Metzova, le 22 Juillet 1917

À S.E. le Consul de Russie,
à Janina

Les représentants des villages roumains du Pinde, actuellement occupés par la vaillante armée italienne, se permettent d'envoyer à V.E. les plus sincères félicitations pour le gouvernement russe et comptent sur le vaillant de la démocratie russe pour les droits de leur nationalité.

„Fenix” /Bituli/, IX, nr. 66, alunar 1993, p. 4); *foto-bust* al său (cu prenumele greșit: N. Sdrulla), în *Ibidem*, IX, brumar 2003, p. 3 (la rubrica *Foto Document*).

O Ecaterina Sdrulla (născ. Zicu, la 9 mai 1878, la Perivoli), venită în Țară în anul 1939 – domiciliată în 1946 în București, str. Raion II (viitoarea str. Naiului) nr. 3 – s-a căsătorit la 15 decembrie 1895 (1896?) cu Dumitru (Tache) Sdrulla (naș: N. Drimișiu); soțul (n. la 10 oct. 1874), ca și fiul (Apostol Sdrulla, n. la 18 februarie 1913, la Perivole) erau, în ianuarie 1946, decedați – Arhivele Naționale Istorice Centrale. *Loc. cit.*, dos. 157/II, f. 181, 182; dos. 168/II, f. 240.

⁹⁷ Originar din Băcasa; refugiat în „țara mamă” România, la sfârșitul anului 1912 – Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. *Loc. cit.*, vol. 21, f. 72 f./v.

⁹⁸ *apud xxx Les Roumains devant le Congrès de la Paix* (Paris, 1919) (Unia di Cultură-a Armănjlor dit Machidunii. Biblioteca Națională Armânească „Constantin Belemace”. Colectslea „Moscopoli” 10). Ed. II, Scopia-Ckonije, 2003 /pe cop. I: 2004/, pp. 23-24.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 25.

Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind...

Ils seront bien heureux si ces sentiments spontanés et cordiaux peuvent être transmis au grand Gouvernement Russe.

*Telegramă către Sidney S. Sonnino, ministrul Afacerilor Externe al Italiei*¹⁰⁰

Samarina.-Pinde, 27 juillet 1917

No. 103

A. S.E. Sonnino,
Ministro Affari Esteri,

Roma

Fratelli di sangue accogliamo entusiasmo esercito Vostro liberatore. Popoli stranieri occupata nostra terra tentarono invano cancellare violenza carattere e nome nostro romano. Uniti oggi solenne manifestazione. Noi, popolo romano¹⁰¹ del Pindo, et dello Zagori, dichiariamo volontà proposito immutabile unione fraterna Italia.

Invochiamo grida altissime concordi nobile generosa nazione, sorella assumere impegno protezione perpetua. Fratelli, difendere insaziabile desiderio vicini assorbimento, garantire nostra vita, prosperita, avvenire tutrice vindice comune madre nuova eterna Roma¹⁰².

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 24; xxx *Sguardo retrospettivo sul movimento nazionalista dei Macedo-romeni nella Penisola Balcanica* (Società di Cultura Macedo-Romena Bucarest), «Bucovina», I.E. Torouțiu, București, f.a. /1940/, p. 28.

¹⁰¹ *sic!* – în xxx *Les Aroumains devant le Congrès dela Paix* (Paris, 1919) (Unia di Cultură-a Armănjlor dit Machidunii. Biblioteca Natsională Armănească „Constantin Belemace”. Colectslea „*Moscopoli*” 10). Ed. II, Scopia-Ckorije, 2003 /pe cop. I: 2004/: „arumeno” (p. 24); dar, în xxx *Sguardo retrospettivo sul movimento nazionalista dei Macedo-romeni nella Penisola Balcanica* (Ed. II) (Unia di Cultură-a Armănjlor dit Machidunii. Biblioteca Natsională Armănească „Constantin Belemace”. Colectslea „*Moscopoli*” 6), Scopia, 2003, este păstrată transcrierea originală: *romano* (p. 28).

¹⁰² În contextul implicării Italiei pe frontul din nordul Greciei, în 1941, o gazetă romană reamintea evenimentul din 27 iulie 1917, distorsionându-i dimensiunile și avansând aluzii la potențiala reînviere, tot prin „protecția” Italiei, a idealului din urmă cu 24 de ani: „Astăzi, după ce soldații italieni au vărsat sângele lor pe plaiurile acestor munți, dorința patrioților aromâni, care la 27 iulie 1917 se adunaseră în congres, votând independența unui stat național *sub protecția Italiei* (subl.n.), dorință care acum 20 de ani nu avea să se îndeplinească, poate fi ascultată acum” – R. Petito, *Romanitatea Pindului*, în „Macedonia”, XV, nr. 104-105, 15 octombrie 1941, pp. 1-2

Stoica Lascu

/aceleași semnături/

*Telegramă către ministrul Afacerilor Externe al Belgiei*¹⁰³

Urgent

Samarina.-Pinde, 27 Juillet 1917, 11,30 Heures

No. 105

À Ministre Affaires Étrangères Belge,
Le Havre

À vous, martyrs (de la) liberté et (du) droit, (nous adressons) le fervent salut du peuple roumain du Pinde et Zagori. Longtemps (nous nous sommes) opposés (aux) étrangers. Aujourd'hui, rendus à la liberté par (les) armes (de) nos frères (d')Italie, (nous) demandons (à) vous aussi, peuple de héros, que votre voix résonne hautement pour sauvegarder nos sacrés droits nationaux (et la) réalisation (de) nos aspiration. Romains de nom et de sang, (nous) voulons vivre en roumains, librement constitués, avec (l')aide et (la) protection (de) notre grande mère (l')Italie, qui seule, parmi (les) ennemis qui souhaitent notre extermination, peut nous garantir (un) avenir (en) sûreté et bien être reconnaissants pour votre généreuse coopération. (Vous) souhaitons (une) prompte reconquête (de votre) patrie, triomphe sur (les) envahisseurs barbares, splendeur et prospérité, voie ascensionnelle (des) peuples.

*Telegramă către președintele Statelor Unite ale Americii*¹⁰⁴

Urgent

(reprodus din revista „Construire” /Roma/). Propaganda italiană releva, cu orice prilej, în anii de început al celui de-al Doilea Război Mondial, faptul că trupele italiene au fost primite în Pind, în 1917, „con entusiasmo dalla popolazione prevelantemente arumena” – xxx *Albania*. Con 7 carte geografiche, 6 piante di città e 2 piante di edifici (Sottosegretariato di Stato per gli affari albanesi. Ufficio Assistenza Truppe Albania), Guida d'Italia della Consociazione Turistica Italiana, Milano, 1940, p. 54.

¹⁰³ *apud* xxx *Les Aroumains devant le Congrès dela Paix* (Paris, 1919) (Unia di Cultură-a Armănjlor dit Machidunii. Biblioteca Natsională Armănească „Constantin Belemace”. Colectslea „Moscopoli” 10). Ed. II, Scopia-Ckonije, 2003 /pe cop. I: 2004/, p. 26.

Titular era Charles de Borqueville.

¹⁰⁴ *Ibidem*, pp. 24-25.

Samarina.-Pinde, 27 Juillet 1917

No. 106

À Monsieur Le Président des États-Unis Woodrow Wilson,
Washington

Au nom (du) principe sacré (de la) liberté (des) peuples rendu par votre généreuse proclamation, synbole de lutte et victoire (de la) civilisation et droit contre (la) barbarie et (le) despotisme: nous, peuple latin du Pinde et Zagori, fils (d')Auguste mère Rome, demandons (un) réglemen définitif selon notre nationalité, nos aspiration. Après (le) joug séculaire des Turc et Grecs, (la)liberté (nous étamt) rendue par nos frères italiens, (nous) levons haut notre cri (de) douleur (et d')espoir devant (le) danger (de) retpmber (sous le) pouvoir (des) ennemis (de) notre nom, invoquons (l')intervention (des) peuples civilisés (d')Europe et (de la) grande Démocratie Américaine qui donne hospitalité à tant de nos conationaux, afin que nous aussi puissions jouir (de la) lutte épouvantable qui ensanglante le monde. Votre grande nation vient de fêter (la) 14-te anniversaire (de la) délivrance. Accordez nous également (la) garantie (de) pouvoir nous proclamer libres sous (la) puissante sauvegarde (de) nos généreux frères italiens.

*Telegramă către Ion I.C. Brătianu, primul-ministru al României*¹⁰⁵

Samarina, le 27¹⁰⁶ juillet 1917, 10 Heures

¹⁰⁵ xxx *Sguardo retrospettivo sul movimento nazionalista dei Macedo-romeni nella Penisola Balcanica* (Società di Cultura Macedo-Romena Bucarest), «Bucovina», I.E. Torouțiu, București, f.a. /1940/, pp. 27-28; xxx *Sguardo retrospettivo sul movimento nazionalista dei Macedo-romeni nella Penisola Balcanica* (Ed. II) (Unia di Cultură-a Armănjlor dit Machidunii. Biblioteca Natsională Armănească „Constantin Belemace”. Colectslea „Moscopoli” 6), Scopia, 2003, pp. 27-28 (lipsește unele pasagii, relevate mai jos).

¹⁰⁶ În xxx *Sguardo retrospettivo sul movimento nazionalista dei Macedo-romeni nella Penisola Balcanica* (Società di Cultura Macedo-Romena Bucarest), «Bucovina», I.E. Torouțiu, București, f.a. /1940/, este trecut 25, dată necorectată în relațiile de mai apoi – St. Brezeanu, Gh. Zbucea (coord.), *op. cit.*, p. 261 (doc. 119; traducere în limba română); xxx *Sguardo retrospettivo sul movimento nazionalista dei Macedo-romeni nella Penisola Balcanica* (Ed. II) (Unia di Cultură-a Armănjlor dit Machidunii. Biblioteca Natsională Armănească „Constantin Belemace”. Colectslea „Moscopoli” 6), Scopia, 2003, p. 27 (aici e trecută data de 23); xxx *Les Aroumains devant le Congrès de la Paix (Paris, 1919)* (Unia di Cultură-a Armănjlor dit Machidunii. Biblioteca Natsională Armănească „Constantin Belemace”. Editslea „Moscopoli” 10), Ed. II, Scopia-Скопје, 2003 /pe cop. I: 2004/, p. 22.

À. S.E. ION J. BRATIANO,
Président du Conseil des Ministres,

JASY

À l'heure suprême où la population du Pinde et de Zagori pleine, de joie d'être libérée de la tyrannie par l'action glorieuse de l'armée italienne, se réunit pour réclamer d'une seule voix ses droits à la liberté, à la langue et à des institutions particulières devant le monde civilisé, nous vous adressons à Vous, nos frères, notre salut chaleureux et affectueux. Une vaste étendue de terres occupées par des peuples étrangers nous sépare mais nos coeurs battent à l'unisson des Vôtres, avec le même sang sorti des veines de l'antique Rome, pour les mêmes aspirations et le même idéal. Par la puissance de l'armée victorieuse de notre mère, l'Italie, ont été brisées les chaînes qui nous tenait sous le joug de l'étranger. L'aigle romaine s'est élevée de nouveau dans nos montagnes, réunissant sous ses ailes paternelles ses fils dispersés. Par elle, nous sommes sûrs d'entrer parmi les populations civilisées et d'imposer le respect à nos ennemis qui se sont efforcés¹⁰⁷ en vain d'éteindre le nom roumain de la surface du globe. Dans cette heure suprême, nous souhaitons du fond du coeur pour vous¹⁰⁸, l'extermination¹⁰⁹ des ennemis, le triomphe de la cause commune, la réalisation de l'idéal national, la grandeur de la prospérité de la patrie, et pour nous, nous souhaitons que Votre puissante voix s'élève pour que les Puissances alliées nous garantissent, par des engagements certains, la liberté et la prospérité de notre avenir parmi les nouvelles nations latines, contre les menaces injustifiées des vos ennemis qui veulent nous enchaîner de nouveau pour effacer le nom roumain¹¹⁰ de ces montagnes, héritage précieux laissé par nos ancêtres.

Maire du peuple de *Samarina*: J. Daboura, délégués: Zicou Araïa, Zouca Sorbi, Helidoni, Papaiani.- Maire de *Abella (Avdella)*: Carajani, délégués: Papa,

¹⁰⁷ *et d'imposer le respect à nos ennemis qui se sont efforcés.*

¹⁰⁸ *Dans cette heure suprême, nous souhaitons du fond du coeur pour vous.*

¹⁰⁹ *l'extermination des ennemis* este tradus prin (mai blândul termen) *înlăturarea inamicilor* – St. Brezeanu, Gh. Zbucea (coord.), *op. cit.*

¹¹⁰ *sic!* – în xxx *Les Aroumains devant le Congrès dela Paix* (Paris, 1919) (Unia di Cultură-a Armânjlor dit Machidunii. Biblioteca Natsională Armânească „Constantin Belemace”. Editsiea „Moscopoli” 10). Ed. II, Scopia-Скопје, 2003 /pe cop. I: 2004/, p. 22: „aroumain”; dar, în xxx *Sguardo retrospectivo sul movimento nazionalista dei Macedo-romeni nella Penisola Balcanica* (Ed. II) (Unia di Cultură-a Armânjlor dit Machidunii. Biblioteca Natsională Armânească „Constantin Belemace”. Colectsîa „Moscopoli” 6), Scopia, 2003, este păstrată transcrierea originală: roumain (p. 27).

Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind...

Exarhou, Papahagi, Toullio.- Maire de *Perivole*: Tegouiani, délégués: Vardouli, Zdroula, Constantinesco, Scrâma, Piha, Take Vardouli, Mirminga¹¹¹. - Maire de *Baiassa*: Nolla, délégués: Vachoti, Tega, Zerva, Djima.- Maire de *Amintchou (Metzova)*: Mihou, délégués: Belibaschi, Nicolau, Diamandi.- Maire de Paléosseli: Zissaki, délégués: Zaca, Pantazi.- Maire de *Padzes*: Paponi, délégués: Tosca, Grasso.- Maire de *Touria*¹¹²: Scoufi, délégués: Nibi, Grigioti, Dafoula, Mihadaschi. - Maire de *Breazna*: Pispă¹¹³, délégués: Tschaprangani¹¹⁴, Poupă¹¹⁵, Catibari. - Maire de *Laca*: Schafarica, délégués: Gadjani, Casso. - Maire de *Dobrinova*: Caragiorgo, délégués: Caroni. - Maire de *Armata*: Vraca, délégués: Rafti. - Maire de *Zmixi*: Levendi¹¹⁶.

¹¹¹ Tighiula Merminga; face parte din grupul celor zece refugiați în Țară, la sfârșitul anului 1912.

¹¹² Funcționarul diplomatic român la Ianina aprecia, într-un *raport* din 30 septembrie 1915, că „o bună parte a populației române din această comună este animată de sentimente naționale, dar, după cum mă informează D-nul institutor-director (N. Nibi – n.n.) prin raportul său din 20 Septembrie curent institutorii greci continuă a desfășura o mare activitate pentru a împiedica pe copiii de a frecuenta școala română.

Adversarii cauzei noastre culturale își concentrează acțiunea lor în potrivă școalelor române din Turia (erau două: de băieți, respectiv de fete – n.n.), pentru că ei își dau bine seamă că, dacă se va întări bine sentimentul românesc în Turia, el va putea influența mult și asupra locuitorilor români din satele vecine: Cuțufleni, Ginirazi, Amer și Paltin, cari n'au școale românești, dar vin des în contact cu turienii, din cauza că Turia e o comună însemnată, având 250-300 familii și fiind reședința unei Judecătoria de pace” – Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. *Lac. cit.*, vol. I, f. 311v.-312.

¹¹³ În toamna anului 1940, în contextul izbucnirii războiului greco-italian (28 octombrie), regele Greciei „și-a exprimat mulțumirea că populația aromână a manifestat simțăminte leale față de Grecia (...) /făcând/ excepție primarul din Breaza, care a ieșit cu steag italian în fața trupelor inamice”; nu știm cum se numea primarul în cauză, dar între aromânii arestați, se pare că „bătrânul Pispă a fost condamnat la muncă silnică pe viață, iar tânărul Pispă (nu reiese dacă e fiul său – n.n.) la moarte” – Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *op. cit.*, pp. 420, 422 (*doc. 220 /raport* al ministrului României la Atena, adresat lui Ion Antonescu – în calitate de ministru al Afacerilor Externe –/).

¹¹⁴ Împotriva acestuia, „institutorul nostru din Breaza, dl. Tănase Pispă, zis și Ceaprangani”, autoritățile elene s-au dat, în 1918, la persecuții, fiind acuzat că instigă „ca tinerii să dezerteze din armată sau să treacă pe teritoriul vecin, ocupat de trupele italiene” – *Ibidem*, p. 320 (*doc. 109*). În 1937, Atanase Pispă apare ca fiind „învățător-pensionar”; fiind chemat ca martor la un proces, „judecătorul de pace i-a spus în ședința publică: «Ia vino aici, d-le pensionar, d-ta care faci propagandă românească la Breaza»” – *Ibidem*, p. 541 (*doc. 178 /raport*, datat 28 aprilie 1937, al revizorului școlar Ioan Varduli, adresat Administrației Școlilor Române din Grecia – Salonic –, „privind persecuțiile la care sunt supuși românii care-și trimit copiii la școlile românești”).

¹¹⁵ Este vorba de Leon Pupi, directorul Școlii Române din Breaza.

¹¹⁶ În *regist*, se consemnează – într-o formulare ce comportă ajustări – că această telegramă a fost adresată destinatarului „de delegația unor localități românești din sudul balcanilor (*sic*) privind

*Telegramă către ministrul Afacerilor Externe al Marii Britanii*¹¹⁷

Urgent
Samarina.-Pinde, 27 Juillet 1917, 11,30 Heures
No. 108¹¹⁸

À Ministre Affaires Étrangères,
Londres

Tandis que dans (les) séances (des) représentants interalliés se décide (le) sort (des) peuples balkaniques, nous, peuple roumains du Pinde et Zagori, réunis (dans un) imposant meeting, lançons (aux) peuples alliés (un) chaleureux appel en défense (de) notre nationalité. À travers (les) siècles (nous) avons lutté (à) outrance contre (les) Turcs barbares et plus tard (nous avons) opposé résistance (à l')oeuvre (d')infiltration (d'un) autre oppresseur, (du) peuple grec. Maintenant, (nous ne) voulons plus être sujets (des) peuples étrangers, dussions-nous, pour (la) défense (de) notre nationalité, tout sacrifier, vie et biens. (Comme) fils de Rome, (nous) avons fraternisé avec nos libérateurs, frères italiens, dont (l')origine, race, langue et institutions nous sont communes. Voulons d'eux seuls libre constitution, sous (une) protection désintéressée. Pour cela, nous adressons à vous, représentant du grand et noble anglais, défenseur traditionnel éternel (des) principes (de la) liberté (et) nationalité, (un) appel chaleureux et prions acorder (à) nos aspirations votre puissnat appui et assurer ainsi (la) liberté (et une) paix durable.

*Telegramă către ministrul Afacerilor Externe al Franței*¹¹⁹

Urgent
Samarina.-Pinde, 27 Juillet 1917, 10 Heures

situația juridică (*sic!*) a lor" – St. Brezeanu, Gh. Zbucea (coord.), *op. cit.*, p. 261; numele primarilor și al delegaților nu sunt reproduse.

¹¹⁷ xxx *Les Roumains devant le Congrès de la Paix (Paris, 1919)* (Unia di Cultură-a Armănjlor dit Machidunii. Biblioteca Națională Armănească „Constantin Belemace”. Ediția „Moscopol” 10), Ed. II, Scopia-Скопје, 2003 /pe cop. I: 2004/, pp. 23-24.

Titular la Foreign Office era Arthur Balfour.

¹¹⁸ În text: 198.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 23.

À Ministre Affaires Étrangères,
Paris¹²⁰

(Le) peuple roumain (du) Pinde et Zagori, réuni (en un) imposant meeting, veut faire parvenir sa voix au généreux peuple français, maître de (la) liberté dans le monde au moment où se décide (le) sort des malheureux peuples balkaniques. À travers (les) siècles, (nous) avons, par de rudes luttés dans (les) gorges (de) nos montagnes, défendu avec ténacité (la) pureté (de) notre race latine, (l')intégrité (de) notre langue, (de) notre tradition romaine contre (le) barbare oppresseur turc. Nous défendîmes plus tard (par) d'oeuvre tenace (l')infiltration tentée (par un) nouvel oppresseurs. (Nous sommes) prêts, pour notre idéal (de la) liberté, (de) tout sacrifier, vie et biens, en combattant sur nos montagnes inaccessibles pour notre existence ethnique. (Nous) sommes (les) fils (d')Auguste Rome et avons accueilli comme libérateurs vons frères italiens dont (nous) pouvons seulement atteindre (une) constitution desintéressée. (Le) grand peuple français, s'inspirant (de) ses glorieuse tradidions (de) liberté (et) fraternité, voudra certainement accorder (à) notre appel son appui dans (le) concert (des) puissances alliées. Seulement ainsi (nous) pourrons être assurés aux peuples balkaniques, aussi (qu'une) paix durable après (la) grande victoire immanquable (des) peuples levés en défence (de la) civilisation et (du) droit.

*Telegramă către președintele Guvernului Provizoriu al Rusiei*¹²¹

Urgent
Samarina.-Pinde, 27 Juillet 1917, 12 Heures
No. 114

À Président Gouvernement provisoire Russe,
Petrograd

(Le) peuple roumain (du) Pinde et Zagori, réuni (en un) imposant meeting, lance chalereux appel (aux) puissance (d')Europe, afin (que) lors (de) règlement définitif (du) sort (des) peuples balkaniques, lui soit assurée (une)

¹²⁰ Titular la Quai d'Orsay era, în acea perioadă, Alexandre Ribot.

¹²¹ *Ibidem*, p. 25.

Șeful Guvernului Provizoriu era, de câteva zile, Alexandru Kerenski.

Stoica Lascu

constitution conforme (à sa) race, langue (et) aspirations. Nous, fils de Rome, fûmes longuement et rudement asservis (sous des) dominations étrangères, turque et grecque, également désireuses (à) supprimer (les) caractéristiques (de) notre race latine. À travers (les) siècles nous furent (comme) remparts (les) cimes inaccessibles (de) nos montagnes et (la) vaillance transmise par nos frères (de) race demeura (dans notre) langue non corrompue. (Nous eûmes) coeurs forts dans (une) irréductible aversion envers (l')étranger. Avec (l')occupation (de) la glorieuse armée italienne, nous requimes enfin avec nos frères (d')origine et (nous) avons prêté serment solennel (qu')aucune force (ne) pourra nous détacher d'eux qui seuls peuvent nous assurer (la) constitution (qui) nous convient et (la) paix longuement souhaitée. Nous demandons à la nouvelle Russie démocratique qui puise son origine (des) plus purs sentiments (de) liberté, fraternité et qui, même dans les inévitables convulsions intérieures retrouve énergie, discipline (pour) reprendre (la) lutte contre (l')ennemie (de) la civilisation et (du) droit, d'intervenir en faveur (de) la seule solution qui puisse assurer (une) paix durable à cette malheureuse population (et) notre libre constitution avec l'aide fraternel et (la) puissance protection (de) l'Italie.

*Telegramă către primarul Romei*¹²²

Urgent
Samarina.-Pindo, 27 Juillet 1917
No. 116

Al Sindaco di Roma

Saeculis compluribus non mutat Romana gena Pindi et Zagoriae castra patribus custodienda per Traianum tradita dintinus libertati et cultui defendes hostibus immitibus strenus adversata demum votis exptetis almam amplexatur matrem urbem divinam Romam invictam quae desuo fastigio liberos suos longe re respexit grati animo serviture redempti dominae gentium fidem nostram comitis solemnibus obtestamur promptius animis parata manu armis effuso sanguine rursus per matrem acceptam libertatem tueri decrevimus conjunctionem cum matre perpetua firmari, volumus jure gentium sanctam haberi obsecramur.

Sindaco di Samarina: J. Dabura

¹²² *Ibidem*, p. 28.

Telegramă către generalul Ricciotti Garibaldi¹²³

Abella.-Pindo, 30 iulie 1917, orele 14,30

No. 43

Generale Ricciotti Garibaldi

Roma

I Romeni¹²⁴ del Pindo-Zagori, da secoli oppressi da popoli stranieri che in ogni modo cercarono di distruggerre la razza, riuniti oggi ad Abella in imponente comizio, rivolgono a Voi sostenitore della libertà di popoli un caldo appello, chiedendo il Vostro appoggio affinché loro sia mantenuta sotto la protezione dell'Italia la libertà ed indipendenza apportata dalle valorose truppe italiane, dichiarandosi pronti a difendere con i loro petti e con il loro sangue.

Il sindaco del popolo di *Abella*: Carajani. Il sindaco di *Samarina*: I. Dabura. Il sindaco di *Perivole*: Teguiani. Il sindaco di *Palten*: Paponi. Il sindaco di *Laca*: Safarica. Il sindaco di *Armata*: Vraca. Il sindaco di *Breazna*: Pispa. Il sindaco di *Turia*: Scufi. Il sindaco di Baiasa (Voioussa): *Nolla*. Il sindaco di *Metzovo (Amincio)*: Mihu. Il sindaco di *Zmixi*: Levendi.

I delegati del popolo romeno: Papa-Pericle, Tomesco, Ceapara, Cealera, Zarma, Ghiamissi, Belibassi, Nicolau, Nibi, Dafula, Papatanassi, Mihadassi, Malama, Exarhu, Pupi, Araia, Matussiu¹²⁵, Gima, Micit, Malam, Emanuele, Zاراiano, Franke e Zdrulla".

¹²³ xxx *Sguardo retrospettivo sul movimento nazionalista dei Macedo-romeni nella Penisola Balcanica* (Società di Cultura Macedo-Romana Bucarest), «Bucovina», I.E. Torouțiu, București, f.a. /1940/, p. 29.

¹²⁴ *sic!* – în xxx *Les Aroumains devant le Congrès de la Paix (Paris, 1919)* (Unia di Cultură-a Armănjlor dit Machidunii. Biblioteca Natsională Armănească „Constantin Belemace”. Editsiea „*Moscopoli*” 10), Ed. II, Scopia-Скопје, 2003 /pe cop. I: 2004/: „aromeni” (p. 27), „arumeno” (p. 28).

¹²⁵ *sic!* – este, probabil, aceeași persoană cu avocatul Nicolae Matușiu, care va juca, alături de Alcibiade Diamandi, un rol important în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (*infra 140*), privind „înființarea Comunităților românești în toată Tessalia, Pind, Epir și Macedonia”; „mă leagă o veche prietenie de d-l Diamandi”, „legături care au unit timp de mai multe generații familiile noastre” – Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1918-1953)*. Adunarea și selecționarea documentelor, introducerea, bibliografia și indicii de: ... Prezentul volum a fost realizat în urma documentării la Arhiva Ministerului Afacerilor Externe și la Arhivele Naționale Istorice Centrale /Cuvânt înainte: prof. univ. dr. Gheorghe Zbucnea, președintele Societății de Cultură macedo-române/, vol. II, Editura Universității din București, București, 2006, p. 569 (*doc. 293 /memoriul lui N. Matussi, datat Atena, 21 octombrie 1943/*).

*Telegramă a Comitetului Provizoriu de la Samarina
cătore Comisarul General al Italiei la Ianina,
dr. Francesco Fazzi
(29 august 1917)¹²⁶*

Față de noua ocupațiune grecească, ce ne amenință, și care a fost inițiată la Abela prin acte de abus de putere și de represalii, populația română din Pind, resculată ca un singur om¹²⁷, și înaintea unor meetiguri impunătoare, a proclamat independența sa, sub protecțiunea Italiei. Ea a sfințit printr'o ceremonie religioasă steagul său, simbolul libertății și civilizațiunei latine și s'a ales un comitet provizoriu. Reînoid jurământul sacru ce-l făcusem înainte, declarăm lunei că, luăm armele în mână pentru ca să ne opunem la ori-ce încercare de a fi subjuțați din nou, sub urgisită stăpânire grecească. Vom vărsa sângele nostru până la cea din urmă picătură, ca să alungăm pe străinul din munții noștri.

Trăească Pindul independent! Trăească Italia!

Comitetul provizoriu: Doctor Dimitrie Diamandi, Ianaculi Dabura, Mihali Teguiani, Tachi Nibi, Zicu Araia, Alcibiadi Diamandi, Sterie Caragiani.

Copie de pe raport. Consulat. din Ianina
sub № 280 din 29 August 1917 către
Legatiunea din Atena

Am onórea a informă pe Exc. V., că Direcțiunea politică militară de la Comisariatul General Italiean din Ianina, la 27 curent, a dat publicitate prin dñiarul local «Elefteron Vima» următórei comunicări ce o primi din Roma și care sună ast-fel: «Se aduce la cunoștință celor interesați, că toți aceia cari sunt originari din circumscripțiile aflate la Nord de linia stabilită de conferința din Florența, nu vor fi supuși la nici o îndatorie față de serviciul militar din Grecia. Pentru ori-ce chestiuni privitóre la serviciul militar, tinerii interesați se pot adresă direct Consulatului general al Italiei din Ianina».

¹²⁶ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. *Fond 71/1914*. E2. Partea II, vol. I, f. 356v.-357f. (*raport* al Consulatului Regal al României, datat *Ianina, 9/22 Septembrie 1917*; întreg documentul – vezi mai departe).

¹²⁷ *sic!*

Din această comunicare a autorităților italinesci rezultă că guvernul grecesc nu mai poate spera în viitor, ca să reocupe și să stăpânească așa deplin Epirul de Nord, de oare-ce de câte-va luni el constituie o parte integrală a noului Stat Albanezesc, care, prin luna lui Mai a.c. a fost proclamat ca autonom din partea Generalului Ferrero din Valona și Epirul de Nord este acum sub protecția Italiei. Atât tineretul muzulman cât și cel creștin originar din acea provincie, care se află în Grecia, nu poate fi recrutat de autoritățile grecesci, căci prin comunicarea despre care este vorba mai sus, se atrage atențiunea tuturilor, pentru ca să se respecte starea de lucruri creată prin ocuparea de către trupele italiene a sus-din provincii și a proclamării unității și independenței Albaniei care este pusă sub protecția și auspiciul Italiei.

Pentru mai buna lămurire, cred că este necesar a comunica aci mai la vale in extenso, proclamațiunea, care a fost anunțată de autoritățile italiene din Arghirocastro la 21 Mai a.c. și care sună astfel: «Către întreaga populațiune albaneză. Astăzi la 21 Mai (03 Iunie) 1917, cu ocaziunea aniversării fericite a libertății Constituționale a Italiei, noi General Giacinto Ferrero, Comandantul trupelor italiene de ocupațiune din Albania, din ordinul guvernului Regelui Victor Emanuel al III-lea, proclamăm în mod solemn unitatea și independența întregii Albanii, sub egida și protecțiunea Regatului Italian.

Prin acest act, voi albanezii, aveți instituții libere, ôste, tribunale, școli dirijate de cetățeni albaneji, voi veți putea administra proprietățile vóstre, fructul muncii vóstre în profitul vostru și pentru o mai bună stare a țării vóstre. Albaneji! Ori-unde v'ați afla sunteți liberi, fie în țara vóstră, fie în străinătate, chiar dacă ați fi încă supuși dominațiunilor străine, cari sunt darnice în promisiuni, dar de fapt violente și jefuitoare; voi, cari sunteți urmașii unei rase fôrte vechi și nobile și aveți amintiri și tradițiuni seculare, ce vă unesc cu civilizațiunea romană și ce cea venețiană; voi, cari cunoșteți comunitatea intereselor italo-albaneze pe mare care ne desparte și tot d'odată ne unesc; uniți-Ve toți câți sunteți ômeni cu bună voință și cu credință în destinele scumpei vóstre Patrii; cu toții alergați sub umbra steagurilor italian și albanez, spre a jură credință eternă în tot ce se proclamă astăzi în numele guvernului italian, pentru o Albanie independentă sub auspiciul și protecția Italiei».

Din dinăuntru anunțării acestei proclamațiuni, albanejii muzulmani și creștini din teritoriul ocupat de trupele italiene, se simțiră ușurați și asigurați pentru viitorul țării lor și se mândresc de această situațiune. Densii constată cu admirațiune un progres enorm până acum, căci li se deschid din nou comunicații nouă prin munții și văile de acolo, unde domnia de secol tristă și nesiguranță; lor li se înființază școli bine organizate, în care copiii lor învătă repede limba lor maternă și cea italiénă; lor li se asigură o justiție nepărtinitoare; lor li se arată mii de isvóre pentru existența lor din nou, este suficient numai ca dânsii să renunțe la tristul și legendarul viciu al leneviei (subl.n.); lor li se dau neîntreput exemple de bună creștere, de un trai mai bun și de sigur, că vor profita în scurt timp așa de mult în cât se va opera o schimbare radicală a situațiunii lor de până acum. Iată dar pentru ce și locuitorii din provincia Ciamuriă, precum și românii noștri de la Pind, sunt setoși de asemenea libertate (subl.n.).

Stoica Lascu

Un comunicat oficial italian apărut d[ilele acestea, vestese că guvernul italian în dorința sa de a înmulți școlile din Albania și a îmbunătăți starea celor existente, înbrățișate cu căldură și recunoștință din partea populațiunei albaneze, a instituit acum o școlă normală specială, care va pregăti în curând vre-o sută de institutori, destinați pentru Albania și cari vor predă în special limba albaneză. Deci progresul ce se va realiză pe terenul instrucțiunei, în scurt timp va deveni și mai uimitor. Tocmai și prin Epirul meridional care a fost ocupat de trupele italiene se proiectaze înființarea de școli; mai ales prin comunele românesci și prin cele albaneze și italienii doriau să introducă în acele școlē învățarea limbilor acestor două națiuni.

Însă, din nenorocire, trupele italiene vor trebui să evacueze Epirul de Sud în câte-va d[ile, ast-fel că nu s'a putut pune în aplicare acele proiecte, cari ar fi fost de mare folos pentru elementul nostru.

Consul
semnat: D.A. Mincu¹²⁸

CONSULAT ROYAL
de
ROUMANIE
N[289
Confidential

Ianina, 7 Septembrie 1917

Domnule Președinte al Consiliului,

Ca urmare la raportul meu sub N[279 din 29 August trecut¹²⁹, am onoarea a informa pe Excelența Voastră, că, îndată ce am aflat că și la Băeasa a avut loc un incident regretabil, de natură a pricinui urmări grave, m'am grăbit a cere de la Comisariatul General italian de aci, informațiuni precise, care mi a comunicat următoarele:

Joi seara, 31 August trecut, vre-o 4-5 geandarmi greci, însoțiți de alți civili trimiși anume din Janina – zice-se spre a calma spiritele agitate ale românilor –, au voit să intre în comuna Băeasa, dar, la marginea comunei ei au fost întâmpinați de o delegațiune compusă de trei români, în capul căreia era

¹²⁸ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. *Loc. cit.*, f. 143f./v.-144f./v.; copie scrisă cu cerneală neagră; funcționarul respectiv utiliza, încă, semne grafice ce nu mai erau în vigoare, conform normelor standadizate în uz (din 1904).

¹²⁹ Nedepistat încă.

Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind...

bășatul Ion Cazana, însoțit de Mih. Teguiani și Ah. Bei, care le-a comunicat, că le e interzis de a înainta și a intra în comună, deoarece populațiunea **nu-i** primește, *căci românii au proclamat autonomia Pindului* (subl.n.). Grecii, la această declarație, spre a nu fi expuși la vre un pericol în fața criticei situațiuni în care se găseau, mai ales că erau hotărâți să nu se întoarcă îndărăt, au cerut sprijinul trupelor italiene, ce se aflau încă la Băeasa, iar D-l căpitan, Comandantul acelor trupe, le a acordat imediat concursul și îi a consiliat să nu între în comună, ci să se adopostească într'o biserică situată la marginea comunei, ceea ce au și făcut, trimițându-se acolo o pază de câți-va soldați italieni.

Aflând toate acestea, am crezut de cuviință să intervin imediat pentru a potoli spiritele și a preveni complicațiuni și mai grave, și cu atât mai mult, că și colegul meu italian, D-lui D. Nuvolari mi a solicitat acest concurs, atât din partea D-sale, cât și din partea D-lui General italian Delli Ponti. În consecință m'am grăbit să dau instrucțiuni D-lui Revizor școlar să trimită D-lui Director al școlii noastre din Băeasa o scrisoare, la 3 septembrie curent, cu următorul conținut:

„Domnule Director,

În urma atitudinii amenințătoare a locuitorilor din Băeasa, față de autoritățile grecești, cari s'au dus să ocupe comunele evacuate de trupele italiene, atât cel în drept, cât și autoritățile superioare italiene de aci, sunt foarte îngrijorate de această situațiune foarte critică și periculoasă ce locuitorii de acolo și au creat.

Așa dar, cel în drept m'a însărcinat ca să vă rog să întrebuițați toată insistența pentru ca să calmați spiritele și să sfătuiți pe români de a nu pune nici o rezistență autorităților elene, cari sunt însărcinate cu ocuparea comunelor. Sfătuiți pe toți, ca să țină seamă de bunele sfaturi ce li se dau de aci, de cei în drept, și să caute să ducă o viață cât se poate de pașnică, mai cu seamă în împrejurările așa de grele din aceste părți. Dacă românii noștri nu vor ține seamă de bunurile sfaturi ce li s'au dat înainte și li se dau și acum, dâșii vor fi expuși la un mare pericol, care nu poate avea decât consecințele cele mai dezastruase pentru dâșii.

Vă rog să dați publicitatea cea mai mare acestei comunicări prin comunele române și a-mi răspunde de primirea prezentei, cât și a scrisoarei ce V-au adresat cel în drept cu data de 28 August trecut.

Primiți, etc.

(ss.) P. Civica”.

La rândul lor, autoritățile grecești din aceste părți, fiind și ele informate de cele întâmplate la Băeasa, s'au grăbit să trimeată la fața locului vre-o 200 soldați sub comanda a 2-3 ofițeri, cari au ajuns la Băeasa în seara de 3 c. Din fericire populațiunea de acolo a rămas liniștită, astfel că episodul n'a luat alte proporții și predarea comunei din partea italienilor a avut loc în toată liniștea, după ce însă Căpitanul companiei italiene a atras binevoitoarea atențiune a ofițerilor greci de a îngriji ca populațiunea să fie menajată, să nu fie surexcitată prin niscai persecuțiuni, și să fie lăsați să plece cei cari ar voi să se retragă din comună. Primind cuvenitele asigurări, trupele italiene s'au retras, dar abia se

depărtară la o mică distanță, când ei au fost înștiințați, că grecii n'au respectat promisiunile date și că au și început să bată, să insulte, să amenințe și chiar să împiedice familiile cari voiau să plece. În fața acestei atitudini, D-l Căpitan italian s'a văzut nevoit să se întoarcă în comună și să ceară noii asigurări pentru respectarea celor stabilite și cu acest prilej mai multe familii au putut să plece din Băeasa, îndreptându-se spre Ianina, împreună cu soldații italieni.

Cu vre-o două zile mai înainte plecaseră deja mulți alți tineri în direcția Comisiei și a punctului Calibaki, de pe teritoriul ocupat de italieni.

La sosirea la Ianina a acestor familii, am stăruit să le conving, că ar fi mai bine să se reîntoarcă la căminurile lor peste câte-va zile, când va sosi la Ianina Guvernatorul General elen pe lângă care voi interveni în favoarea lor, deoarece autoritățile superioare grecești din Ianina le vor garanta viața și avutul lor; dar ori-ce stăruință a fost zadarnică căci aceste familii s'au hotărât să plece în Epirul de Nord, ca să ierneze acolo, împreună cu soții lor plecați din Băeasa direct în Epirul de Nord. Printre cei refugiați *sunt mulți cari caută să se sustragă obligațiilor militare* (subl.n.).

Cu acest prilej, Domnul Revizor școlar P. Civica, mi a adresat ieri un raport detaliat despre cele întâmplate la Băeasa, în baza informațiilor ce le a primit din partea refugiaților și în special din partea D-lui Vasile I. Vassilake, președintele comunității noastre din Băeasa¹³⁰ și a fratelui său G. Baca, institutor român în acea comună. Din acest raport reese, că incidentul cu geandarmii greci a avut loc întocmai după cum îmi comunicaseră în prima zi autoritățile locale italiene. Mi s'au mai dat următoarele detalii:

Comisiunea care însoțea pe cei 5 geandarmi eleni, era compusă din D-nii: Papahristu, zis și Caciadima, avocat la Ianina; Epaminoda Veli, droghist în acest oraș; Pelleni și Nițidi, neguțători de seamă tot din Ianina, care nereușind să convingă pe aromâni, au rămas într-o locuință din marginea comunei până ce s'au calmat spiritele. Domnul Caciadima, intrând în comună pentru a se aproviziona cu merinde și întâlnindu-se cu câțiva români, le a vorbit cam în sensul următor: „Noi suntem trimiși din partea Comisarului elen din Ianina pentru ca să vă sfătuim să vă calmați și să vă liniștiți, asigurându-vă că se va respecta tratatul încheiat la București de D-l Venizelos”¹³¹. La acestea Domnul

¹³⁰ Într-un raport din anul următor, el este apelat „celnic” (era fratele medicului N. Vassilake, „cancelar-interpret al Consulatului nostru la Ianina”) – Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *op. cit.*, p. 316 (doc. 109).

¹³¹ Problematika vlahilor/românilor balcanici nu a făcut, în fapt – o evidență ocultată adeseori –, obiect al conținutului Tratatului de Pace de la București, din 28 iulie/10 august 1913; angajamentul Greciei (și, în egală măsură, al Serbiei) de a da „autonomie școlilor și bisericilor cuțo-vlahilor” (*sic!*) ce se vor găsi „în viitoarele posesiuni grecești” („sârbești”), precum și de a

înstitutor Baca, care se afla prezent, i a răspuns: „Cunoaștem sentimentele de echitate ale Domnului Prim-Ministru; dar cele întâmplăte la Abela, săvârșite de funcționarii și geandarmi greci, au pus groaza în populațiunea română”. Atunci D-I Caciadima a replicat: „Tocmai, spre a evita asemenea fapte regretabile am fost trimiși noi aci”.

Tânărul român G. Zisi din Băeasa, luând cuvântul a zis: „am servit în armată ani de zile; știu ce fel de regulă și ordine se ține în Grecia; nouă aci nu ni se dă de lucru și suntem reduși să murim de foame: *eată de ce am proclamat autonomia Pindului* (subl.n.)”.

În acea seară, vre-o 50 de femei, dinpreună cu copiii lor, s’au dus la Căpitanul italian ca să-l roage să nu plece din Băeasa și să nu-i părăsească; însă acesta, spre a nu se întâmpla niscai manifestațiuni, n’a voit să le primească. Atunci femeile au făcut o demonstrație prin comună, traversând străzile cu cântece naționale, cântând mai ales „deșteaptă-te române”.

Pentru potolirea spiritelor, s’a afișat la Băeasa copie de pe procesul verbal încheiat între Căpitanul companiei italiene și ofițerii greci sosiți acolo în seara de 3 curent și în care proces verbal s’a făcut mențiune că românii vor fi bine tratați și că nu li se va face vre-o rechizițiune, după cum s’a zvonit. Căpitanul italian, la plecarea sa, a adresat populațiunei mulțumirile sale pentru buna primire ce a făcut trupelor italiene și a exprimat speranța că și autoritățile grecești vor fi binevoitoare față de populațiunea română.

Luni dimineața însă, la 4 curent, autoritățile grecești, după plecarea trupelor italiene au început să privească rău pe români și să-i amenințe și chiar au bătut pe D-nii Vasile Costa Hagi, Apostol Zotta și At. Tega, câteși trei locuitori din Băeasa. Tot atunci, câte-va familii, voind să plece, au fost oprite. Toate acestea, aducându-se la cunoștința Căpitanului italian, acesta a fost nevoit a se întoarce din drum spre a se pune în contact cu ofițerii greci spre a se pune

permite „crearea unui episcopat pentru aceiași cuțovlahi” nu era exprimat decât în cadrul unei *note* (fără nici o obligație juridică; era considerată doar o *anexă* a Tratatului) adresată, înainte de semnarea Tratatului (la 23 iulie/5 august), de către Elefterios Venizelos și, separat, de către primul-ministru sârb Nicola Pasici, omologului lor român – Titu Maiorescu.

Practic însă, o detașare a diplomației române de fondul istoric și imediat al „chestiunii aromâne” se operase încă din luna mai, când delegații României au acceptat ca în conținutul Protocolului de la Petersburg românii balcanici („macedoneni”) să fie designați cu termenul „de bațjocură” de „cuțovlahi”; de la tribuna Adunării Deputaților, N. Iorga avea să protesteze energic, la 17 mai 1913: „Simtă-se șchiop cine o vrea și procedeze în consecință: eu nu mă simt, și nu simt nici nația mea, întemeiată pe voinicile ei picioare milenare, nu o simt șchioapă de loc! «Cuțovlahi» din protocol *mi se pare o insultă* (subl.n.), și eu aș fi cerut revisuirea lui din acest punct de vedere, care creiază o deosebire și de nume, între noi și între dâșii” – N. Iorga, *Discursuri parlamentare*. Volumul I-ii. Partea a II-a, „Bucovina” I.E. Torouțiu, București, 1939, p. 161.

capăt acestor incidente. Dar nici acest demers n'a fost suficient, căci, după plecarea ofițerului italian, grecii s'au dus în casa văduvei H. Druia, nu se știe cu ce scop, astfel că, sperându-se, și această doamnă, cu două fete ale ei, a părăsit comuna, apucând drumul spre Ianina. Însă, după ce a umblat două ceasuri, întâlnind un funcționar italian care mergea la Băeasa ca controlor, fiind trimis de autoritățile italiene, dânsa a luat curaj și a hotărât se se reîntorcă la căminul ei. Acest fapt dovedește că românii sunt îngroziți de tratamentul neomenos ce-l îndură din partea geandarmilor și a funcționarilor greci. Tocmai aceasta irită până la desperare pe români și îi face să recurgă la tot felul de mijloace regretabile (subl.n.).

Ca dovadă certă despre abuzurile și purtarea imprudentă și brutală ale autorităților grecești, dau aci mai la vale conținutul următoarelor două procese verbale pe cari le a încheiat D-l Revizor școlar P. Civica, în baza declarațiilor ce i au făcut astăzi D-nii Vasile C. Hagi și Apostol At. Zottu¹³², care au fost băuți la Băeasa și despre cari se pomenește mai sus.

„Proces Verbal

Astăzi Joi, 7 Septembrie 1917, s'a prezentat subsemnatului Revizor al Școalelor primare române din circumscripțiile Ianina și Grebena, D-l Vasile C. Hagi, din comuna Băeasa, în etate de 30 de ani, și mi a declarat următoarele. Luni dimineața (4 septembrie), voind să trec podul de pe Voiusa, fără nici un motiv, niște soldați greci, cari se găseau acolo, m'au întrebat unde mă duc. Le am răspuns că mă duc acasă. Ei au început să injure neamul nostru, și unul din ei, caporal sau sergent, a început să mă bată, dându-mi mai multe palme și, dacă nu fugeam, cine știe câtă bătaie era să-mi dea.

Din cauza aceasta și din cauză că mă temeam să nu mă maltrateze din nou, am fost nevoit să-mi iau familia și să plec de acolo, venind aci.

(s) Vasile C. Hagi”

Tot astăzi Joi, 7 Septembrie, s'a prezentat înaintea subsemnatului, tânărul Ap. Zottu, în etate de 16 ani, de fel din Băeasa, care mi a declarat următoarele: „Luni dimineața, cu jumătate de ceas înainte de a se face zi, voind să ies din casă, chiar cu lumânarea aprinsă, spre a mă duce la moară ca să iau un cantar, am dat, la eșirea din casă, de o patrulă de geandarmi greci, compusă de 4 inși, cari m'au întrebat unde mă duc. Le am răspuns că mă duc la moară. Ei atunci mi au zis să mă întorc înapoi. Întrebându-i de ce? ei au început să mă injure și să mă lovească și, dacă nu le scăpam din mâini, refugiându-mă în casă, cine știe ce bătaie era să-mi dea.

(s) Apostol At. Zottu¹³³”

¹³² *sic!* – mai sus, *Zotta*.

¹³³ Un Demostene Apostol Zottu, născut la 11 ianuarie 1876 la Băiasa, de profesiune comerciant, s-a stabilit la București în decembrie 1939 – Arhivele Naționale Istorice Centrale. *Fond Societatea de Cultură Macedo-Română*, dos. 143/II, f. 140; pentru Zissu C. Zottu, născut la 20 mai 1898 la Băiasa (fiul lui Constantin și a Sultanei, născ. Vașotti), de profesiune funcționar comercial, stabilit la București din 11 septembrie 1911, se atestă, la 30 iulie 1940, de către

Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind...

Pentru D-l At. Tegu, de 18 ani, D-l Vasile C. Hagi mi a declarat următoarele: „Luni dimineața, înainte de plecarea italienilor, fiind trimis de nora-sa la familia D-lui Tache Vașotti spre a se informa când pleacă familiile, tocmai la poarta casei D-lui T. Vașotti a fost prins de armata care păzea și, după ce l'a bătut rău de tot, a fost arestat și nu i s'a dat drum decât după plecarea italienilor”.

Astăzi, 7 Septembrie, ziua Joi, 1917, am încheiat prezentul proces verbal, iscălit de susnumiții spre a servi unde de cuviință.

(ss) Apostol At. Zottu
Vasile C. Hagi
Revizor:
(s) P. Civica”

E de notat că obiceiul insultelor, amenințărilor și a bătăilor este așa de răspândit în aceste părți, în cât se poate spune că constituie un adevărat sistem de care se servesc grecii în potriva românilor, fără a ține seamă, că o asemenea procedare, e neomeneasă, excită și indispuie pe români, cari ajung apoi la desperare și comit fapte dezaastroase.

Chiar astăzi, Domnul Modiano, sublocotenent în armata italiană, trimis la Samarina ca controlor spre a supraveghia ca românii să nu fie persecutați, informează Comisariatul general din Ianina, prin fonogramă, că geandarmii greci au ocupat Furca¹³⁴, localitate situată în Pind și au maltratat acolo în mod neomenos mai mulți români. Acelaș controlor vestește că din fericire nu s'a ivit pân'acum la Samarina nici un incident, unde un detașament de geandarmi și soldați greci au și înlocuit trupele italiene, care au evacuat acea localitate. Nu voi lipsi a înainta Excelenței Voastre un raport amănunțit în privința celor ce s'au întâmplat la Samarina acum câteva zile.

N'am lipsit a face aci în mod energic cuvenitele interveniri în favorul comunelor românești pe lângă Domnul Marangopulo, însărcinat din partea Comisarului guvenului elen Domnul Steriadi, ca să ia în primire din partea trupelor italiene, comunele evacuate de acestea și l'am rugat să dea telegrafic ordinele necesare atât la Băeasa cât și în cele-l-alte comune românești, pentru evitarea incidentelor, cari nu pot fi decât în dauna bunei liniște ce trebuie să domnească în acele comune, asigurându-se totodată viață și avutul populațiunei române de la Pind, care e desperată de tratamentul ce-l îndură actualmente și de cel trecut. Domnul Marangopulo, care pare a fi animat de bune intențiuni, s'a grăbit a mă asigura că va da ordine categorice în acest sens și nu va înceta a le reînoui, dorind ca liniștea să se restabilească pretutindeni.

Societatea de Cultură Macedo-Română, că „este român de origină” – *Loc. cit.*, dos. 155, f. 119, 120.

¹³⁴ vezi C. Guci, *Comune românești. Furca*, în „Lumina”, IV, nr. 2, februarie 1904, pp. 51-54.

Stoica Lascu

De asemenea ieri am intervenit pe lângă Legațiunea noastră din Atena, rugând a se face demersurile necesare pe lângă Guvernul elen și de este posibil a se obține din partea acestuia o amnistie generală pentru toți românii, cari s'au refugiat din comunele lor de teama de a nu fi urmăriți de autorități și cari nu se vor întoarce pe la căminurile lor, decât dacă se vor da ordine autorităților elene din comunele române, de neurmărire contra românilor.

Am crezut necesar a face demersuri și pe lângă colegii mei din Ianina, expunându-le soarta deplorabilă a românilor din Pind și rugându-i a face și dânsii reveniri la Legațiunile respective din Atena, pentru a se pune capăt acestor represalii, ce autoritățile elene cari au ocupat comunele evacuate de trupele italiene, întrebuințează în potriva elementului român, contrar asigurărilor date de Guvernul elen și de autoritățile elene respective.

Consul:
D.A. Mincu¹³⁵

*Excelenței Sale
Domnului Ion I.C. Brătianu
Președinte al Consiliului și
Ministru al Afacerilor Străine*

la Iași

CONSULAT ROYAL
de
ROUMANIE
N° 292
Confidențial

Ianina, 9/22 Septembrie 1917

Domnule Președinte al Consiliului,

Referindu-mă la telegrama mea cifrată sub N° 278¹³⁶ din 29 August trecut, am onoarea a aduce la cunoștință Excelenței Voastre, că, după cum

¹³⁵ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. *Loc. cit.*, f. 350-355f./v.; raport scris, de copist/secretar, cu cerneală neagră; semnătură olografă; denumirea instituției emitente: inscripționată prin ștampilare (și următoarele trei *rapoarte*, reproduse în continuare, au aceleași caracteristici).

¹³⁶ Document – foarte important, în care se relatează, după cum spune mai jos emitentul, despre „proclamarea”, la 29 august, a „independenței Cantonului românesc din Pind” – nedepistat în arhiva M.A.E.; oricum, nu se găsește în dosarul în care ar fi trebuit, contextual (nu și

rezultă dintr'o fonogramă primită de Colegul meu italian din acest oraș, din partea unui agent consular italian, trimis de curând ca controlor la Samarina, că un detașament de vre-o 50 de soldați și geandarmi greci, sub comanda unui Căpitan, a ocupat fără nici o rezistență sau incident comuna Samarina.

Această veste s'a primit aci cu oare care satisfacțiune și ușurare, de oarece atât românii cât și cercurile diriguitoare italiene, erau neliniștite din cauza, după cum am avut onoarea a înștiința pe Excelența Voastră, prin telegrama cifrată pomenită mai sus, un număr destul de mare de români, în urma incidentului recent din Abela, s'a strâns la Samarina, mai toți fiind înarmați, *la 29 August au proclamat independența Cantonului românesc din Pind (subl.n.)*, punându-se sub protecția Italiei. Tocmai în acea zi, acești români au ridicat acolo, în mijlocul unor frenetice aclamațiuni, steagul libertății și al independenței, având drept emblemă lupoica legendară a Romei, înconjurată, zice-se și de culorile naționale italiene¹³⁷.

(Cronologic), să fie arhivat. (Nu este cu totul exclus, totuși, existența sa în alte dosare – sau în alte fonduri arhivistice.)

¹³⁷ Într-o reconstituire/rememorare literară, N. Zdrulla reînvie atmosfera din august 1917 din zona Munților Pind, aducând prețioase elemente de natură documentară (de exemplu: - tricolorul românesc asumat de către „milițienii” aromâni).

În ajunul Adormirii Maicii Domnului, „legiunea noastră va putea să petreacă câteva momente într'un sat românesc din apropiere, numit Cosina”. „Toți se prepară pentru sărbătoarea zilei de mâine, mai ales cei originari din satul acesta”. Unul dintre „milițieni”, „camaradul Fotu Fotu” are porecla de „Tartaruga”, care „în jargonul milităresc are înțelesul cuvântului «răcan» românesc. În italienește tartaruga înseamnă broască țestoasă”.

„E ora mesei. În jurul isvorului stau grupe de soldați plini de bucurie că mâine se vor găsi printre ai lor. Toată după amiaza e consacrată toaletei generale. Puști, baionete, totul e frecat ca să scilipească la soare. Alții potrivesc R-ul de pe mânecă spre a-l face mai vizibil. Acest R roșu pe fond galben, culorile Romei, se poartă pentru a distinge pe voluntarii legiunei romane de trupele italiene și de milițienii albanezi. O idee a țâșnit în capul unui soldat. *De ce n'am face oare tricolorul românesc?* (subl.n.).

Avem cele două culori galben și roșu, de ce n'am adăuga și pe cel albastru. Zis și făcut. Acest R de care vorbim mai sus se purta pe mâneca stângă a tunicii. Ca să stea fixat trebuia cusut cu ață. Această ață a fost de culoare albastră. Într' clipă toți milițienii lepădându-și tunicile, au transformat lagărul într-un vast atelier de croitorie. Toți caută să-și pună în evidență măestria lor în arta de a broda. Câțiva care au părinți și rude prin orașelul din vale, se duc ca să roage vre-o soră sau o verișoară să le vină în ajutor. Până seara totul este gata. Toaleta soldaților nu lasă nimic de dorit. R-ul mâine va face furori.

E ora de eșire în oraș. Cu aere de eroi câțiva pornesc la vale cântând refrenul imnului legiunii:

Poiché un popolo noi siam etc.

Alt grup vine în urmă cântând cupletul făcut de unul dintre dânsii.

În fine am ajuns la frumosul Premeti

Acest drapel a fost sfințit cu un ceremonial religios în biserica centrală din Samarina, luând parte la ceremonie întreaga populațiune din acea comună. Rescuțații au constituit apoi un Comitet diriguitor compus de șapte persoane și anume: D-nii Dr. Demetru Diamandi, Ianaculi Dabura, Mihali Teguiani¹³⁸, Tache Nibi, Zicu Araia, Alcibiade Diamandi și Sterie Caragiani.

Urmat de un alt grup care ese și el îngânând o arie haiducească. Încet, încet corturile se golesc de oameni. Unii au luat-o spre vârful muntelui, iar alții apucă spre orașelul din vale”.

A doua zi, încolonați, cu cântecul *La arme*, „centuria își face intrarea triumfală în satul îmbrăcat în haine de sărbătoare.

Rândurile sunt rupte. În curtea bisericii lumea se îngrămădește să vadă pe cei sosiți. Fiecare are o rudă sau cunoștință cu care se îmbrățișează. Numai soldații voluntari din regiunea Pindului care n’au pe nimeni stau la o parte și vorbesc între ei.

Curiozitatea a făcut ca lumea să uite de slujba religioasă, pe care bietul popă o oficiază singur. Până și unicul cântăreț, a părăsit strana, amestecându-se printre curioși. Același lucru l’ar fi făcut și popa dacă o parte dintre voluntarii pindeni n’ar fi intrat în biserică să vadă cum se oficiază slujba prin aceste părți. La urmă de tot, cântărețul, revenindu-și la realitate se întoarce la strana lui și slujba începe. Zărind în biserică pe soldați îi roagă să binevoiască a-l ajuta la psaltire. Aceștia nu se lasă rugați a doua oară și acceptă bucuroși nobila profesiune de cântăreț de biserică. Dar, sacrilegiu, ce se aude! Nu e vis, oare? Se cântă Prohodul. Dăm buzna în biserică și vedem pe cântăreț cu aerul cel mai serios din lume, înconjurat de vre-o douăzeci de voluntari cari cu toții cântă pe vocea întâi a Prohodului diferite tropare. În strana opusă, alți zece răspund melodios cântărețului poznaș. Căutăm să lămurim pe acești camarazi că nu suntem în Vinerea Patimilor, singura zi, pe cât ne aminteam, că Prohodul este cântat în biserică.

Lasă, frate, fu răspunsul. Noi cântăm de un veac așa și nimeni n’a găsit cuviință să ne facă atenți. De unde știi d-ta acest lucru? Nu cumva, d-ta ești popă?

Lăsăm pe cântăreți să-și termine serviciul. Treaba mitropolitului că nu vede acest lucru” – N. Zdrulla, *Schițe din viața de soldat*, în „Flambura Pindului”, I, nr. 1, martie 1929, pp. 16-17 (la *Cuprins*, autorul este inscripționat *Niculae Sdrulla*).

¹³⁸ Originar din Băeasa, acesta este un cunoscut aromân luptător pentru menținerea și afirmarea naționalității române a coetnicilor săi; vezi, în acest sens – Ianiotul, *Condamnarea la moarte a domnului Mibail Teguiani și a mai multor păzitori români*, în „Românul de la Pind”, VI, nr. 20 (260), 25 mai 1908, p. 1; bazându-se pe mărturia mincinoasă, judecătorii, „după ce au luat bani de la greci” au pronunțat condamnarea la moarte, la 13 mai 1908, a lui M. Teguiani, care „a căzut victimă calomniilor și înscenărilor grecești, cari caută să extermină elementul românesc, nu numai prin acte de banditism, dar și pe cale judiciară”; în fapt, agenții elenismului doreau, prin această condamnare a se debarasa de un militant aromân extrem de incomod: „ei singuri nu se sfiesc să recunoască că a fost condamnat pe nedrept la moarte, dar trebuia să se scape de un astfel de inamic, care, ca păzitor român în fruntea armatei imperiale a cauzat mari pierderi bandelor de antași” (mai târziu, a fost amnistiat). *Lui Mihali Teguiani* îi este dedicată, de către Zicu Araia, poezia *Calea*, tot lui M. Teguiani, Cușan D. Araia, îi dedică „poesia” – datată *Pleasa*, 15 Mai, 1925 – cu titlul *Căpidan Jurcu*, ce „redă un episod din mișcările eroice ale acestor războinici /aromâni/ de pe la 1854” – xxx *Notă*, în „Tribuna românilor de peste hotare”, IV, nr. 5-6, mai-iunie 1927, p. 5; vezi și L.D. Scrima, *op. cit.*, p. 49.

Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind...

După constituirea sa, acest comitet a adresat imediat D-lui Dr. Francesco Fați, Comisar General italian la Ianina, următoarea telegramă în limba italiană, care sună astfel:

„Față de noua ocupațiune grecească, ce ne amenință, și care a fost inițiată la Abela prin acte de abuz de putere și de represalii, populația română din Pind, resculată ca un singur om, și înaintea unor meștiguri impunătoare, a proclamat independența sa, sub protecțiunea Italiei. Ea a sfințit printr'o ceremonie religioasă steagul său, simbolul libertății și civilizațiunii latine și s'a ales un comitet provizoriu. Reînoid jurământul sacru ce-l făcusem înainte, declarăm lumea că, luăm armele în mână pentru ca să ne opunem la ori-ce încercare de a fi subjuogați din nou, sub urgisită stăpânire grecească. Vom vărsa sângele nostru până la cea din urmă picătură, ca să alungăm pe străinul din munții noștri.

Trăească Pindul independent! Trăească Italia!

Comitetul provizoriu: Doctor Dimitrie Diamandi, Ianaculi Dabura, Mihali Teguiani, Tachi Nibi, Zicu Araia¹³⁹, Alcibiadi Diamandi, Sterie Caragiani”.

Un Mihail G. Teguiani – posibil a fi aceeași persoană cu militantul din 1917 –, „de profesiune pensionar, domiciliat în București, str. Tunari nr. 17, român-macedonean, născut în anul 1869, luna septembrie, ziua 15, în comuna Perivole” din Grecia, s-a stabilit în Țară în octombrie 1943 (potrivit unei cereri, din 10 august 1946, semnată olograf, adresată președintelui Societății de Cultură Macedo-Române) – Arhivele Naționale Istorice Centrale. *Loc. cit.*, dos. 157/I, f. 146; el era însoțit de soție (Sirma /n. Scrima/ Teguiani, n. la 24 iunie 1888, la Perivoli) și de fiica (Rozica Teguiani, n. la 30 martie 1926, tot la Perivoli) – *Loc. cit.*, f. 148, 150. Fiul său, Gheorghe, de profesiune profesor, cu același domiciliu (n. la 15 septembrie 1915, la Perivoli) se stabilise în Țară în mai 1935 – *Loc. cit.*, dos. 157/II, f. 196.

¹³⁹ Acesta (1877-1948) – institutor-director al Școlii Române din Samarina –, unul dintre poeții cei mai talentați ai aromânilor, „este singurul întors acasă, după ce își face studiile (la București – n.n.), și rămas până la sfârșitul vieții în Pind, între ai săi, pe care s-a străduit să-i lumineze și să-i ajute” – xxx *Un veac de poezie aromână*. Introducere și prezentările autorilor: Hristu Căndrovanu. Ediție și note: Kira Iorgoveanu. Transpuneri: Hristu Căndrovanu /, / Kira Iorgoveanu, Editura Cartea Românească, București, 1985, p. 176. Este acreditat a fi fost „ministru al școalelor în «Republica Pindului», proclamată de aromâni în 1917” – N.P. Vaidomir, *op. cit.*; un alt autor, îl socotește, și el, a fi fost „ministru”, dar „ti cultură tu *Guvernili-a Autonomiilor Armăneshtsă* dit anjli 1917 shi 1941” – D. Cuvata, *Scriitori armăneshtsă*. Аромански писатели. Wlachs writers (Unia di Cultură-a Armănjlor dit Machidunii. Biblioteca Națională Armânească „Constantin Belemace”. Colectsia „I. Arginteanu” 2), Scopia, f.e., 2001, p. 7. Potrivit unei atestări ulterioare, în ianuarie 1944 el era, în continuare, pensionar al Statului Român – Arhivele Naționale Istorice Centrale. *Fond Societatea de Cultură Macedo-Română*, dos. 148, f. 418.

Dintre creațiile sale lirice – nu multe, de altfel, dar printre cele mai expresive în literatura dialectală aromână –, câteva fac trimitere nemijlocită la zona Munților Pind, la „Pindlu armănesc”: *Toamna-n Pind*, *Armănescul cândă strigă*, *Samarina*, *Ianula Șamanichu*, de asemenea, *Mailu și Pindul* – ultimele două strofe (din 21) ale acesteia sunt lămuritoare din perspectiva relevării românismului carpato-balcanic: «Ma, di când văpsita-ñi miră/ Ñi-scrise ñia-n trelle seri/ S-bănedzu sclav... Ș-tuț sudzîră,/ La Carpaț a mei xjfteri!» / «O, ca vai, lai Pind, di bană-ți! / Nu-ț undzește-ahtare hal! / Aghiu-Ghiorghi di pri-albul cal / Ți oru ca s-vearsă pri-arană-ț! / Balsam dulce ca-n Ardeall!», o poezie dintre cele mai apreciată de exigentul Tache Papahagi – care o și antologhează –, este

Această telegramă a produs aci o penibilă impresiune în cercurile mai înalte italiene, căci acest act a fost cu totul opus sfaturilor precedente, ce li se dedeseră de a se evita cu ori-ce preț, ori-ce demonstrație politică, deoarece, din ordin superior, trebuie neapărat să fie evacuat Epirul și orice altă acțiune ar putea fi bănuțită sau interpretată de amicii și protectorii Greciei, ca provenind din partea italienilor, cu scop de a crea complicațiuni în Epir. Tocmai în acest sens mi a vorbit colegul meu italian, D-l Consul General D. Nuvolari, adăogând că dânsul desaproabă această procedare imprudentă.

Comitetul provisoriu din Samarina în ziua proclamării autonomiei Pindului a adresat și acestui Consulat o telegramă, cerând a se interveni pe lângă Guvernul nostru spre a fi protejați și a se susține cauza lor. *Această telegramă însă nu am primit-o* (subl.n.), de oare ce ea a fost reținută de biuroul censurei italiene din Ianina.

Sosind apoi la Ianina D-l Alcibiade Diamandi¹⁴⁰, unul (subl.n.) din membrii comitetului provisoriu din Samarina, care a avut misiunea de a afla care

menționata *Calea*, binecunoscută și „cântată” și astăzi: *Ascăpăm di iarna greaiă, / Sus tu munț nu- armase neaiă; / Cresc lilce, tindilina, / Es armân' il' i Sâmârina* (prima din cele nouă strofe).

Într-o reconstituire romanească, Zicu A. Araia este descris astfel: „Era (*prin anii 1906-1907 – n.n.*) un tânăr solid, cu sprâncene negre și groase, sub care ardeau doi ochi ageri, vulturoști. Avea un cap mare, cu linii aspre, colțuroase, dăltuit parcă cu barda în piatră. Părea mai degrabă haiduc, fur de drumul mare decât un poet gingaș, descriptiv și idilic cum se arăta în poeziile lui scrise numai în graiul aromân. Părea mai degrabă el căpitan de armatoli” – I. Zeana, *Vulturii Pindului*. Roman istoric, Editura Scara, București, 2002, p. 132. Mai recent, într-o *consemnare memorialistică*, un fost elev al său de la Liceul Român de Băieți din Grebena, îl descrie în termenii următori: „Zicu Araia era tu-anji. Perlu lu-avea albu shi purta oclji di yilii. Eara (*in 1935 – n.n.*) niheam ca traptu tu fatsă, boatsea u-avea multu nostimă shi-ù vrea multu armănamea – *shi-adutsi aminti lali Vasili, a oclji lj-si umplu di lăcărni shi boatsea lj-treambură di emitsii*. Nă-nvitsa s-him vruts, tinjisits, s-ascultăm. Mashi ahtări lucrî nă-nvitsa, bunets” – G. Pushuticlu, *Mirachea-a alumtâljei ti-armănamea. Ună-andamasi cu elevlu-a poetului Zicu A. Araia, Vasili Bardu*, în „Graiu armănescu” /Skopje/, VI, nr. 3 (21), alunarlu-yizmăciunji 2003, p. 4.

¹⁴⁰ În anii '20 era consulul României în Albania, la Santi Quaranta/Sarandë – Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *op. cit.*, p. 401. Într-o cerere adresată președintelui Societății de Cultură Macedo-Române, înregistrată la 31 ianuarie 1938, acesta (domiciliat, atunci, în București, str. Tache Ionescu 23), „român macedonean din comuna Samarina, Grecia”, solicită a i se „elibera un duplicat după certificatul meu de naționalitate No. 1364/937” – Arhivele Naționale Istorice Centrale. *Loc. cit.*, dos. 130, f. 279.

Despre rolul său din perioada celui de-al Doilea Război Mondial, circumstanțiat noi încercări (la fel de idealiste dar și cu consecințe net mai nefaste pentru aromânii din zonă) de creare a unei statalități a vlahilor din Pind („stat aromănesc”), vezi consemnarea în *rapoarte* diplomatice românești, precum și *memoriul* lui N. Matussi – Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1918-1953)*. Adunarea și selecționarea documentelor, introducerea, bibliografia și indicii de: ... Prezentul volum a fost

Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind...

a fost impresiunea ce a produs proclamația Comitetului din Samarina, și totodată spre a sonda terenul, dacă acțiunea lor va găsi sprijinul necesar. Dânsul a venit și la Consulat. Profitând de această vizită, n'am lipsit de a-i arăta că pasul lor a fost greșit, inoportun, fiind-că nu e aprobat de nimeni și nu poate fi sprijinit din nici o parte. I am pus în vedere că orice rezistență din partea românilor va fi zadarnică, ba chiar dezastroasă, atât pentru luptători, cât și pentru populațiunea pașnică, deja foarte încercată prin mizeriile ce le a îndurat; că Guvernul grecesc va înăbuși repede ori-ce rebeliune și probabil va lua măsuri drastice față de elementul nostru din ori-ce parte. I am mai spus că autoritățile italiene au primit ordine categorice de a evacua Epirul și de astă dată nu pot face nimic în favorul românilor, *ne voind a li se atribui lor acțiunea acestora* (subl.n.). Domnul Diamandi mi a promis că sfaturile ce 'i am dat, le va raporta Comitetului provisoriu din Samarina, care va hotărî, care trebuie să fie linia lui de conduită și să procedeze după cum vor dicta interesele populațiunei române din Pind.

După cât am înțeles D-l Alcibiade Diamandi a primit cam aceleași sfaturi și din partea persoanelor marcante ale cercurilor italiene; de aceea acest domn a plecat de aci cam deziluzionat și a pus îndată în curent pe colegii săi, despre adevărata situațiune a lucrurilor. Ca consecință fericită a acestor sfaturi, a fost ocuparea Samarinei de către detașamentul grec, fără a se întâmpla vre un alt incident regretabil și despre aceasta trebuie să ne felicităm, căci alt fel consecințele ar fi fost de sigur foarte dezaastroase.

Prin telegrama mea cifrată de astăzi sub № 293, am informat pe Excelența Voastră că trupele grecești au ocupat la 7 curent comuna Samarina, fără nici o rezistență din partea românilor resculați și că până în prezent, nu s'a semnalat nici o rezistență în alte comune române.

Nu pot spune totuși că situațiunea acum e normală și că românii noștri sunt afară de ori ce pericol. Din contra, sunt foarte îngrijorat de situațiunea lor, căci vor avea de suferit mult, cunoscută fiind ostilitatea grecilor față de elementul nostru, mai ales acum, în urma simpatiilor ce le a manifestat pentru italieni. Este, cred, absolut necesar ca autoritățile superioare din Atena să acorde o amnistie generală pentru tot ce s'a făcut și să se dea aci ordine categorice și insistente de a nu supăra pe români în nici un fel.

realizat în urma documentării la Arhiva Ministerului Afacerilor Externe și la Arhivele Naționale Istorice Centrale /Cuvânt înainte: prof. univ. dr. Gheorghe Zbucnea, președintele Societății de Cultură macedo-române/, vol. II, Editura Universității din București, București, 2006, pp. 503-505, 526, 568-572.

Tocmai de teama represaliilor mulți români au și părăsit căminurile lor și s'au refugiat în teritoriile vecine ocupate de trupele italiene. De asemenea mai multe familii au venit la Ianina și de aci au trecut în Epirul de Nord. Printre aceste familii este și D-l Tachi Vașotti, directorul școlii noastre din Băeasa cu soția sa, care este institutoare în aceeași comună și a părăsit postul, urmând pe soțul său care s'a dus în Epirul de Nord. Probabil că și alți institutori de ai noștri au procedat la fel. Nu voiu lipsi a reveni asupra acestui fapt, îndată ce voiu primi informațiuni sigure.

Ținând seamă de această situațiune gravă a românilor din aceste părți, la 6 curent am adresat Legațiunei noastre din Atena următoarea telegramă cifrată sub № 286 care sună astfel: „Ordre Gouvernement Athènes en ce qui concerne roumains Baeasa pas executés, autorité grecques usent de represailles, plusieurs familles arrivées Janina pour partir avec troupes italiennes. Hier arrivait Janina délégué Gouvernement révolutionnaire de Samarina sonder autorités italiennes; est venu au Consulat, il m'a dit que Roumains s'ont garantie de la part du Gouvernement d'Athènes, de n'être plus poursuivis, de sorte qu'ils résisteront contre l'entrée des autorités grecques; je le conseillais pas résister et céder, car autrement conséquences seront désastreuses pour tous les Roumains. D'après mon oppinion il est indispensable qux Gouvernement grec accorde aussitôt que possible amnistie générale roumains et donner connaissance télégraphiquement aux Roumains, autrement situation roumains peut devenir très critique sans nous puissions aider Roumains après. Je vous prie de me donner des instructions, car situation est très grave en général”.

La această telegramă Legațiunea 'mi a răspuns următoarele: „J'ai demandé instructions à notre Gouvernement à la suite de votre télégramme № 286. Je vous les communiquerai dès qu'elles arriveront. J'approuve vottre attitude”.

Pentru ca Excelența Voastră să'și poată face o idee exactă de spiritul care a dominat în ultimul timp printre românii noștri de la Pind și chiar printre institutorii noștri, care au luat parte la mișcarea națională, iau voie a reproduce aci mai la vale în extenso scrisoarea adresată D-lui Revizor școlar P. Civica, din partea D-lui Nic. Nibi, directorul școlii noastre din Turia, care răspunde la circulara, ce s'a trimis tutulor institutorilor din Epir, din ordinul meu, la 17 Iulie trecut, recomandându-li-se prudență și rezervă și conținutul căreia a fost comunicat Excelenței Voastre cu raportul meu confidențial № 223¹⁴¹ din 21 Iulie 1917. Eată care este scrisoarea în chestiune:

„Turia, 23 Iulie 1917

Domnule Revizor,

Am primit circulara Domniei Voastre din 17 c. în care ni se recomandă rezervă. Aceleași manifestații politice le am făcut din ordinul celor sus puși și în eara anului 1913, pe la toate ambasadale din București, unde am găsit refugiu pe acele vremuri de grele persecuții. Domnul Consul are tot dreptul de a da asemenea ordine, dar, cred, că a pus în vederea Consulatelor Angliei, Franciei și Rusiei și suferințele noastre din partea grecilor. Dacă rămânem

¹⁴¹ Document nedepistat (încă; nici *circulara* ca atare) în Arhiva M.A.E.

Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind...

în mâinile lor suntem desnaționalizați cu desăvârșire. Cine vrea să ne vadă în mâna grecilor, ni e dușmanul cel mai neîmpăcat, acela dorește stingerea neamului nostru. Nu uităm cine suntem și suntem mândri că suntem funcționari ai neamului nostru (a României). Mai bine morți, decât sub jugul grecesc. Acum, ori nici odată, zice Românul, cine nu se mișcă azi, blestemat să fie de tot neamul. Cine nu imitează azi, când toți frații noștri sunt pe câmpul de luptă, pe Horia, Cloșca și Crișan Parză para focului¹⁴², că nu mai merită să trăească. E de a noastră sfântă datorie azi, ca să nu stăm în neacțiune, căci, sub greci, iar închisorile ne așteaptă. De când au venit italienii am gustat și noi din libertate și din odihnă! Nimeni nu ne mai face zile amare. Acest traiu ni e dulce și plăcut, deci vom munci pentru menținerea lui. Trăiți în oraș și nesupărați de nimeni; dar nouă, de la sate, ne a ajuns cuțitul la os.

Cu stimă

(s) N. Nibi¹⁴³”.

În ziua proclamării independenței Pindului, s'a întâmplat și un caz regretabil, care a pricinuit moartea unui bun român din Samarina. În mijlocul veseliei ce domnea atunci printre românii, ce se aflau în jurul noului steag, o pușcă descărcându-se din negligență, a rănit foarte grav pe cunoscutul Domn Atanasaki Dabura, fratele primarului din Samarina, care este unul din *membrii Guvernului revoluționar* (subl.n.); aceștia sunt totodată frați cu institutorul nostru Achilea Dabura¹⁴⁴. Rana, fiind gravă, peste două zile a pricinuit, din nenorocire, moartea bietului român.

*

Numai ca document reproduc aci mai la vale, listă musulmanilor albanezi asasinați din partea creștinilor din Ceamuria, cu ocaziunea evacuării recente a acestei regiuni, din partea trupelor italiene. Această listă este oficială, căci mi a fost comunicată de Colegul meu italian prin scrisoarea sa sub № 1.568, din 1/14 curent și în care a mai notat, că până la acea dată n'a avut loc nici o agresiune sau crimă provenind din partea musulmanilor în potriva creștinilor ortodoxi.

¹⁴² *sic!*

¹⁴³ Acest brav român balcanic va avea un sfârșit tragic. Este autorul unor materiale publicate în revistele aromâne ale timpului, interesante, sub aspect documentar, și astăzi; de exemplu – *Agricultura*, în „Lumina”, I, nr. 9, septembrie 1903, pp. 212-213: „Astă-d[icit] t[ot]ă lumea onorează agricultura și cu dragă inimă lucr[ea] pământul. Numai noi românii macedonenii, cu excepție de meglentioși și turieni (subl.n.), ne abatem de la ac[est]ă regulă generală. T[ot]ă lumea e bogată, numai noi suntem săraci, de ore-ce considerăm agricultura ca o meserie josnică”; în 1938 el era, în continuare, pensionar al Statului Român (pentru lunile noiembrie și decembrie primea 12.290 lei) – Arhivele Naționale Istorice Centrale. *Fond Societatea de Cultură Macedo-Română*, dos. 130, f. 346. Este asasinat, în localitatea-i natală Turia, în iunie 1943, de către „rebeli” – *Loc. cit.*, dos. 148, f. 167.

¹⁴⁴ Acesta era, la 1900, învățător la școala din Lunca/Lânca (Albania) – Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *op. cit.*, p. 166 (doc. 38). Într-o adeverință – emisă de conducerea Societății de Cultură Macedo-Română, datată 11 ianuarie 1940 – se „atestă prin prezenta că d-l Dabura Zicu, român originar din comuna Samarina (Macedonia), cât și membrii familiei sale: Vasilicula Dabura, mamă, Marica Dabura, soră, Nichia Dabura, soră, George Dabura, frate, aflați actualmente în București, sunt refugiați din Macedonia în urma evenimentelor critice din Grecia” – Arhivele Naționale Istorice Centrale. *Loc. cit.*, dos. 155, f. 364.

Stoica Lascu

Eată lista în chestiune:

La 5 Septembrie (st.n.) 1917, la Grecohori a fost împuşcat primarul Muse, iar la Dragomi un notabil

La 7 detto, o numeroasă bandă înarmată, înconjurând satul Camini, situat lângă Dragomi, a omorât un om și o femeie;

„ 8 „ în drumul între Margariti și Paramithia a fost asasinat Mustafa Ismail;

„ 9 „ o bandă armată a atacat pe câmpia de lângă oraşul Paramithia nişte păstori paşnici, din cari a omorât unul și a rănit pe un al doilea;

„ „ „ la Margariti a fost omorât cu un foc de revolver, ce i s'a tras la cap, numitul Milik Mehmet.

Aceste nelegiuiri devedesc în mod evident că elementul creştin e cu desăvârşire ostil faţă de cel muzulman albanez, care actualmente este supus al statului grecesc. Aceşti musulmani nu se simt deci siguri pentru viaţa și avutul lor.

Consul:

D.A. Mincu¹⁴⁵

*Exceleței Sale
Domnului Ion I.C. Brătianu
Președinte al Consiliului și
Ministru al Afacerilor Străine*

la Iași.

CONSULAT ROYAL
de
ROUMANIE
N° 300
Confidențial

Ianina, 12/25 Septembrie 1917

Domnule Președinte al Consiliului,

Pentru complectarea informațiilor ce am comunicat Excelenței Voastre cu raportul confidențial N° 292 din 9 curent, cu privire la evenimentele, cari au avut loc la Samarina, am onoarea a Vă informa, că la 8 curent, autoritățile elene, cari ocupaseră cu o zi mai înainte acea comună, au arestat mai mulți români, fără să țină seamă de promisiunile și asigurările ce Guvernul elen le au dat populației române.

În acea zi locotenentul Hondros, luând în primire acea comună, a procedat la arestarea următorilor români și anume:

1°) D-I Zicu Araia, Directorul școalei noastre din Samarina,

¹⁴⁵ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. *Loc. cit.*, f. 356f./v.-360 f./v.

Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind...

2°) „ Guli Papagheorghe, institutor la școala noastră,

3°) „ Ianache Dabura, fost primar al acelei comune,

4°) „ Gherassim Zica, notabil cu vază din Samarina,

5°) „ Ianachi Zuchi „ „ „ „ „ „ „ „ „ și

6°) „ Costachi Surbi¹⁴⁶ „ „ „ „ „ „ „ „ „ „

Aceste persoane sunt acuzate că au luat parte la *proclamarea autonomiei Pindului* (subl.n.) și că ar fi răspândit știri alarmante neexacte la adresa autorităților. Aceste informațiuni mi au fost confirmate și de colegul meu italian D-l D. Nuvolari, care a primit un raport detaliat de la Atașatul Consular italian din Samarina, trimis acolo spre a controla atitudinea autorităților elene, ce o va avea față de elementul român.

Prin raportul confidențial № 292 din curent am avut onoarea a informa pe Excelența Voastră că, multă insistență a trebuit să pun spre a convinge pe D-l Alcibiade Diamandi, delegatul Comitetului provisoriu din Samarina, care a fost la Ianina. L-am sfătuit să nu facă nici o rezistență la ocuparea acelei comune de către trupele elene, căci ea va fi zadarnică și chiar dezastroasă pentru întreaga populațiune română din Pind și Zagori și că Guvernul elen are toată posibilitatea să înăbușească repede orice resoală șă să ia măsurile cele mai energice contra aromânilor. În fine cu bucurie am constatat că D-l Diamandi s'a putut convinge întrucâtva de bunele consilii ce i le am dat și mi a declarat că toate aceste sfaturi le va aduce la cunoștința Comitetului provisoriu din Samarina; consilii, cari și au făcut efectul lor, căci românii nu au pus nici o rezistență și la 7 curent trupele elene au ocupat Samarina, precum am comunicat și prin telegrama cifrată № 293¹⁴⁷ din 9 curent.

În urma asigurărilor ce am dat românilor din Samarina, cum că nu vor fi urmăriți de autoritățile elene, precum mi s'a promis de autoritățile superioare elene din Ianina, mi se incumbă și mie întru cât va o mică răspundere morală, căci în urma sfaturilor ce li s'au dat, la Samarina nu s'a întâmplat nici o rezistență, la intrarea autorităților elene.

Așa dar, la primirea informațiilor privitoare la arestarea românilor, am crezut de cuviință a interveni în mod energic atât pe lângă D-l Lt. Colonel Mavrodīs, Comandantul trupelor naționaliste elene din Ianina, cât și pe lângă D-l Marangopoulos, care reprezintă, pentru moment, pe Comisarul Guvernului elen în acest oraș, căroră le am expus situațiunea critică a Românilor în urma arestărilor de la Samarina, unde autoritățile elene n'au ținut seamă de promisiunile date populației, că nu vor urmări pe români, chiar și mie mi s'au

¹⁴⁶ Într-o copie a raportului (către *Legățiunea Regală a României la Atena*) este scris *Șorbi* (*Loc. cit.*, f. 152).

¹⁴⁷ Nedepistată (încă).

Stoica Lascu

dat asemenea promisiuni și asigurări, că autoritățile elene vor întrebuința toate mijloacele pentru a calma întreaga populațiune.

Ambii acești funcționari superiori eleni m'au asigurat că vor face intervențiile necesare, pentru a se pune capăt unor asemenea incidente regretabile, cari nu pot fi decât dăunătoare pentru întreaga populațiune română și ele pot avea chiar o înrăurire și asupra bunelor relațiuni ce există între România și Grecia. Am mulțumit acelor funcționari pentru spiritul de echitate ce mi au manifestat și le am exprimat dorința că este în interesul ambelor țări amice și aleate să se evite tot felul de conflicte.

Colegul meu italian D-l D. Nuvolari mi a comunicat că și Domnia sa a făcut interveniri pe lângă aceleași autorități și a rugat să se ia toate măsurile necesare pentru a nu se repeta asemenea incidente regretabile și că 'i s'a promis că se va recomanda autorităților să caute să evite ori-ce complicație

În urma asigurărilor autorităților superioare elene din Ianina, ce mi s'au dat atât mie, cât și colegului meu italian, sper că se vor da ordinele necesare pentru punerea în libertate a românilor arestați la Samarina, în caz contrariu nu voi lipsi a ține în curent pe Excelența Voastră cu mersul acestui incident așa regretabil.

Consul:
D.A. Mincu¹⁴⁸

*Excelenței Sale
Domnului Ion I.C. Brătianu
Președinte al Consiliului și
Ministru al Afacerilor Străine*

la Iași.

CONSULAT ROYAL
de
ROUMANIE
N° 332
Confidential

Ianina, 26 Septembrie 1917

¹⁴⁸ *Loc. cit.*, f. 365-367f./v. O copie a raportului este transmisă și *Legățiunei Regale a României la Atena*. Titularul acesteia trimite, și el, lui Ion I.C. Brătianu, la 14/27 octombrie 1917, copia „raportului cu N° 100, din 12 septembrie curent, al Consulului nostru din Ianina”, însoțită de un comentariu favorabil: „Prin acest raport Domnul Consul Mincu dă seamă despre demersurile pentru a potoli agitațiunea ce a coprins populațiunea română de la Pind cu ocaziunea retragerii armatei italiene din acele regiuni și înlocuirea ei prin autoritățile elene. Excelența Voastră se va putea convinge prin acest raport de silințele depuse de Domnul Mincu *pentru a se conforma ordinelor primite* (subl.n.)” – *Loc. cit.*, f. 151.

Domnule Președinte al Consiliului,

După cum am avut onoarea a informa pe Excelența Voastră prin telegrama mea cifrată № 322 din 23 curent, situațiunea românilor noștri din comunele de la Pind e foarte critică, deoarece ei suferă zilnic vexațiuni din ce în ce mai grave¹⁴⁹. Precum se vede, s'a dezlănțuit asupra lor o adevărată goană, cu scopul vădit, și chiar mărturisit de mulți greci, de a-i pedepsi pentru *manifestațiunile lor iredentiste (sic!)* de pe timpul recentei ocupațiuni italiene¹⁵⁰. Această goană mai are de scop să aducă la desperare pe români, pentru a-i sili, sau de a-și renege neamul, conștiința și limba, sau de-ași părăsi patria, împărăștiându-se prin alte ținuturi locuite de greci.

¹⁴⁹ În perioada interbelică, persecuțiile – ce nu încetează cu totul – ale autorităților elene împotriva aromânilor sunt deseori semnalate opiniei publice din Țară; una dintre publicațiile acestora, foarte combativă, relevă noile condiționări interstatale greco-române, defavorabile susținerii în menținerea unei articulate conștiințe naționale (a)românești: „Știrile din Meglenia și cele din Veria sunt o dovadă irefutabilă că organizațiile șoviniste deznaționalizatoare grecești funcționează sub privirile tolerante ale guvernului revoluționar. În ultimul timp am primit o scrisoare din partea aromânilor din regiunea Vodena care găesc că indiferența guvernului român nu este o cheazăsie pentru ei, și că altă soluție de cât plecarea (*în România, respectiv județele din sudul Dobrogei – n.n.*) nu pare plauzibilă.

(...) Azi zac, pe nedrept, în închisorile grecești mai mulți fruntași români. Autoritățile grecești n'au timp să se ocupe de asemenea chestii de detalii; ele lucrează pentru *innodarea de noi raporturi prietenești cu România* (subl.n.), care și ea se ocupă de frații «de cămașe, nu de cei de suman». Dar reprezentantul României în Pind se ocupă cu mine de sare, a căror concesie o obține dela guvernul grecesc în schimbul concesionării patrimoniului național” – T., *Persecuțiile din Băiasa (Pind). Mai mulți fruntași aromâni ținuiți pe nedrept în închisori*, în „Peninsula Balcanică”, I, nr. 2, 6 iunie 1923, p. 4.

¹⁵⁰ Într-un raport datat *Ianina, 23 octombrie 1918*, consulul D.A. Mincu arată că „Domnul Sterghiadis”, un „nevropat în ultimul grad”, Guvernatorul General al Epirului, „crede că toți românii complotază împotriva statului, că se sustrag de serviciul militar și că chiar însuși Consulatul Regal ar fi oarecum complice la aceasta. Domnia sa tare se înșeală, căci *în afară de manifestația de simpatie ce a manifestat elementul român pentru italieni sub scurta dominație a acestora din vara anului 1917* (subl.n.), sub fostul regim elen, nu s-a mai produs nici o mișcare, nici o manifestare ostilă față de noul regim, inaugurat de domnul Venizelos și, ce e mai mult, la evacuarea Epirului din partea trupelor italiene, Guvernul elen și-a luat angajamentul de a nu supăra pe nimeni *pentru sentimentele ce le au manifestat în favoarea emancipării lor* (subl.n.) sau a simpatiei arătate trupelor italiene de ocupație, în vremea când regimul fostului rege ducea țara la pierire” – Adina Berciu-Drăghigescu, Maria Petre, *op. cit.*, p. 319 (doc. 109).

În privința persecuțiilor neomenoase din zilele trecute, am primit lungi rapoarte din partea comunității române din Perivoli¹⁵¹ care, cu amărăciune și desperare, îmi relatează următoarele:

„La 6/19 curent, notabilul român din Perivoli, D-l Sterie Piha, ducându-se în satul grecesc Tista pentru a percepe dijma de cereale, a fost pe neașteptate oprit și prins de brigadierul de geandarmi greci de sub comanda ofițerului Constandulis, însărcinat cu urmărirea tâlharilor și a dezertorilor greci. Brigadierul mai era însoțit de vestitul șef de bandă Gheorghe Ciucadana, ale cărui mâini sunt de mult mângijate de sângele inocent al mai multor victime românești”.

(În privința șefului de bandă Ciucadana acum doi ani, în urma plângerilor românilor din Perivoli am reclamat autorităților elene contra atitudinii sale provocatoare față de români și am reușit să obțin îndepărtarea sa din Perivoli. Acum însă, unde caută să ’și răzbune pe români, fiind că au reclamat la Consulat contra lui acum doi ani.)

„Brigadierul în chestiune bătu cu cruzime pe bietul român, fiind că a răspuns afirmativ la întrebările: dacă era român și dacă făcea parte din delegații care au participat la *Congresul Național din Samarina* (subl.n.). Călăii, în furia lor, au mai spus, că fără de alta nu va rămâne picior de român.

În aceeași zi, tot aceeași soartă a avut și D-l Cușu, fratele D-lui Mihali Teguiani, președintele comunității române din Perivoli. Susnumitul brigadier a maltrat pe D-l Cușu numai pentru motivul că l’a auzit vorbind românește cu un alt consătean, care mergea la Grebena pentru medicamente.

De asemenea și la Grebena, poliția grecească, de conivență cu autoritățile administrative, urmărește pe românii de frunte și se conduce, după o anumită listă, în care figurează numele notabililor români și acelea ale naționaliștilor mai înfocați. Copii de pe această listă se află în mâinile mai multor agenți greci din diferite părți. Unul din cei vizați, D-l Gheorghe Scrimă, la 7 curent, n’a scăpat din ghiarele sbirilor, inamici jurați ai românilor, decât ascunzându-și adevăratul său nume.

Afară de renegatul și criminalul Gheorghe Ciucadana, se mai află împreună geandarmii și fostul șef de bandă Bleca, care urmărește pe români pe toate căile.

O nouă armă, foarte simțitoare, întrebuițată în potrivea bieților români, este o cruciadă ce se duce lor pe cale economică. Astfel: se face o propagandă vie printre țărani greci, îndemnându-i de a refuza plata dijmei, dacă dijmuitorii sunt români. Numai prin aceasta li se pricinuește românilor o pagubă de aproape 80.000 lei.

Susnumitul Belea acum în urmă a prădat pe românul Cușu Laițu¹⁵² din Perivoli de dijma ce o strânsese în satul Monahitu.

De asemenea nenumărate sunt abuzurile de tot genul ce se comit pretutindeni, mai ales prin abuz de putere; și acum nici un român nu mai îndrăznește să reclame, căci nimeni nu-l ia în seamă”.

¹⁵¹ Despre evenimentele de aici – vezi, mai sus, *memoriile* lui N. Sdrulla.

¹⁵² Despre Laițu Cușu, „armatol” cu conștiință națională românească – vezi și L.D. Scrima, *op. cit.*; a fost nașul de botez al unui Ion Hagi (născut la 29 mai 1923, la Băeasa), stabilit în Țară – probabil cu părinții (Apostol și Despa /născ. Cazana/, el fiind, la data respectivă, elev – în anul 1941, cu domiciliu declarat la București, Calea Floreasca nr. 37 – Arhivele Naționale Istorice Centrale. *Loc. cit.*, dos. 169/I, f. 181.

Evenimentele din lunile iulie-august 1917 în regiunea Munților Pind...

Într'un alt raport, aceași comunitate îmi comunică:

„Șeful postului de geandarmi din Perivoli, cretanul Pornaros, a confirmat el însuși spiritul de ură și de răzbunare de care acum, mai mult decât ori când, sunt animați toți grecii din aceste părți. Într'adevăr, la 9/22 curent sus pomenitul notabil român Sterie Piha, ducându-se la postul de geandarmerie din Perivoli, ca să ia cunoștință de un ordin sosit din Grebena cu privire la dijme, dânsul însă a fost bătut fără milă de însuși Pornaros, șeful geandarmilor, recunoscându-l că și acest român a fost unul din delegații Congresului Național din Samarina (subl.n.), care a adresat Puterilor Antantei cereri în favoarea Autonomiei Cantonului de la Pind.

Acest șef al geandarmeriei refuză românilor cuvenita protecție, de care aceștia au nevoie, pentru a se duce la Grebena sau prin satele din apropiere, în chestinea dijnelor, deși se știe bine că drumurile sunt infestate de briganzi. De sigur, Domnia sa s'ar bucura mult, dacă ar afla că vre un român ar fi jăfuit sau chiar omorât.

Mai zilele trecute notabilul român D-l Vasilake Varduli a fost atacat și crunt bătut cu ciomege, în mijlocul comunei Perivoli, de o bandă de teroriști, în capul cărora se afla vestitul criminal Gheorghe Ciucadana, cauzându-i răni foarte grave la cap și la frunte; iar Pornaros, în loc să aresteze pe agresori, îi a tratat cu câteva ocale de vin ca să petreacă „în fața lumii”.

Mai numărînd alte cazuri și relevînd starea desperată a românilor din Perivoli – care de sigur este mai rea de cât cea din alte comune –, zisa comunitate face un apel desperat pentru ca să se întervie unde de drept, spre a se pune capăt cât mai curînd, acestei triste și insuportabile situațiuni, dîndu-li-se protecția necesară pentru a putea trăi în liniște și siguranță; ei cer să li se facă dreptate și să se ia măsuri în potriua acelora cari comit nesupărați atâtea nelegiuiri în sarcina românilor.

În urma reclamațiunilor ce am primit de la comunitatea română din Perivoli, am crezut de cuviință a face interveniri necesare, atât pe lângă Comisariatul Guvernului elen din Ianina, cât și pe lângă Legațiunea noastră din Atena, cărora le am expus care este situațiunea românilor și am rugat să se ia măsurile energice pentru a se pune capăt unei asemenea stări de lucruri, care nu poate fi decât dăunătoare pentru populațiune.

Consul:
D.A. Mincu¹⁵³

*Excelenței Sale
Domnului Ion I. C. Brătianu
Președinte al Consiliului și
Ministru al Afacerilor Străine*

la Iași.

¹⁵³ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe. *Loc. cit.*, f. 377f./v.-379.

Stoica Lascu

**THE EVENTS OF JULY-AUGUST 1917 IN THE PINDUS
MOUNTAINS REGION – AN ATTEMPT TO CREATE
STATEHOOD TO AROMANIANS.
*INEDITED DOCUMENTS AND EVIDENCE***

Abstract

In the summer of 1917, taking advantage of the presence of the Allied (Italian and French) troops in the Pindus Mountains, a region largely inhabited by Vlachs (Aromanians, or Balkan Romanians), some of their leaders made a bid for its statehood („the proclamation of Pindus”, „independence/autonomy”), as a canton under the protection of Italy. It was a daring, yet rather quixotic act, doomed to fail, since none of the necessary conditions had been met. Based on inedited Romanian archive documents, and lesser known evidence scattered in various publications during the interwar period, the present study attempts to reconstruct the facts of people and events of that historical moment.